Баҳром Фирӯз

Муаллими сахтгир

БАҲРОМ ФИРӮЗ

МУАЛЛИМИ САХТГИР

ДУШАНБЕ
«АДИБ»

2007

ББК – 84 Тоҷик 7-4
Ф – 22

Ин китоб бо дастгирии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба табъ расидааст.

МУРАТТИБ ВА МУАЛЛИФИ САРСУХАН ПАЙВАНДИ ГУЛМУРОД

МУҲАРРИР М. ХОҶАЕВ

Баҳром Фирӯз. Муаллими сахтгир. Маҷмӯаи ҳикояҳо. - Душанбе, «Адиб», 2007.- 128 с.

Маҷмӯа аз ҳикояҳое тартиб ёфтааст, ки муаллиф онҳоро дар солҳои гуногуни фаъолияти эҷодиаш таълиф намуда, мӯҳтавояшон баёнгари хислатҳои неки инсонӣ ва тарғибгари ахлоқи ҳамидаву накӯкорӣ ҳастанд.

ISBN 978 99947-32-34-0

© Баҳром Фирӯз, 2007

ТУХМИ НЕКӢ МЕПОШИД...

Дар зиндагӣ ҳар кас ба қадри ҳиммату тавоноӣ аз паи кореву касбе меравад ва бо часпу талоши зиёде рӯзҳоро ба шаб, шабҳоро ба саҳар мебарад. Яке дар ғами имрӯз асту маишату истироҳат ва фароғати лаҳзаинаи худро аз ҳама чиз боло мегузорад ва маънии зиндагиро ҳам дар хӯрдану хуфтан мебинад. Дигаре заҳмат мекашад, шабҳоро бедор рӯз мекунад, бо умеди осоиши ҳамзамонону ҳамдиёронаш кору пайкор дорад.

Аҳли эҷод дунёи дигаре доранд. Онҳо паёмбари фардоянд. Дирӯзро ба имрӯз ва имрӯзро ба оянда мепайванданд, ки бад-ин васила номи эҷодкор ҳам абадият пайдо мекунад.

Баҳром Фирӯз – адиби маъруфи тоҷик чун шоири умедбахш вориди адабиёт гардида, дар муддати кӯтоҳ дар байни хонандагон бо ашъори хубу марғубаш маҳбубият пайдо кард.

Ду китоби шеърҳоро ба табъ расонд, ки "Розҳои маҳтобшаб"-аш чун роздори дилдодагон даст ба даст мегашту "Силсила"-аш ҳамчун силсиладори гузаштаву оянда, ҳалқаи пайванди аҷдодон ва авлодон саршори меҳру вафо ва сидқу сафо буданд.

Ӯ дар ашъораш кӯҳистону оби равон, сабзаи навхези кӯҳсорону гулу хори онро васф мекард ва аз он ифтихор дошт, ки кӯҳҳо гаҳвораю аввалин ҷавлонгоҳ, ибтидои роҳи умру зиндагиаш мебошанд:

Кӯҳҳо – гаҳвораи ман, аввалин ҷавлонгаҳам,
Аз ҳамин ҷо роҳи умри зиндагӣ сар кардаам.
Аз ҳамин ҷо бори аввал чашми ҳайрат дӯхта,
Ман ба паҳнои олам низ бовар кардаам.

Баҳром Фирӯз 1 ноябри соли 1939 дар яке аз шаҳракҳои дурдасти тоҷикнишини Нуратои Самарқанди бостонӣ дида ба олам кушода, айёми бачагиашро дар деҳаи кӯҳистони бобоияш-Устук гузаронида, дар ҳамон ҷо мактаби ҳафтсоларо хатм намуд. Шавқи касбу ҳунар ӯро хеле барвақт-баъди ба итмом расонидани мактаби ҳафтсола ба маркази кӯҳани илму фарҳанг-Самарқанд бурд, дар омӯзишгоҳи тоҷикии омӯзгорӣ бо устодони дилсӯз Мария Аванесовна, Наимӣ рӯ ба рӯ кард, ки аз лутфу марҳамат ва ғамхориашон баҳраҳо бардошт. Баъди хатми омӯзишгоҳ ба факултаи таъриху филологияи Донишгоҳи омӯзгории Хуҷанд дохил шуда, онро соли 1962 ба итмом расонд. Муддате дар кафедраи адабиёти ҳамин донишгоҳ кор кард. Ҳангоми таҳсилу кор дар донишгоҳ бо шоҳасарҳои адибони ҷаҳон ошно шуд, ба каломи бадеъ дил баст. Нахустин таронаҳояшро эҷод карда, аз нависандаи маъруфи тоҷик Раҳим Ҷалил маслиҳату машварат гирифт, ки дар сайқали маҳорати эҷодиаш ёрдам мерасонд. Тақдир ба маркази Тоҷикистон- Душанбе овард, ки устодони маъруф Мирзо Турсунзода, Боқӣ Раҳимзода ва Мирсаид Миршакар ҳамеша дастгиру мададгораш буданд.

Вале чи дар марказҳои қадимии фарҳанги тоҷикон-Самарқанду Хуҷанд ва чи маркази нави тоҷикон-Душанбе ёди айёми хуши кӯдакию хаёлҳои рангини бачагиро ба сар мебурд. Аз кӯҳсорону оби равони он худро ҷудо тасаввур карда наметавонист. Ҳамин хаёлҳои ширину рангини даврони кӯдакию бачагӣ буд, ки ҳар саҳар ба лаби дарё мерафт. Ҳар гоҳе ки фурсату имконият даст медод, бе ҳеҷ тааммулу андеша роҳи дараи Варзоб ё теппаи Самарқандро пеш мегирифт. Барояш тафовуте надошт, ки айёми гармои тобистон аст ё ҳукмронии сармои зимистон. Муҳим он буд, ки даме, лаҳзае ба таллу теппаҳо баромада, ба оби равон, шаху санги кӯҳсорон рози дил мегуфт, сафҳаи хотираҳои гуворояшро варақгардон мекард.

Ба ҷаҳони орзуҳо мепайваст ва гумкардаҳои худро аз нав мееёфт:

Гузашта аз баланду пасти дунё
Ба оғӯши ту оям боз фардо.

Равам аз маҷлису ғавғои бисёр,
Бипечам дар ҷаҳони орзуҳо...
Ду чашмам бор мебардорад аз бахт,
Маро, кӯҳсор, шоир мекунӣ боз.

Навбаҳорон, ҳангоми дамидани сабзаҳову шукуфтани гулҳои рангоранг бо қуттиҳои занбӯрҳои асалаш роҳи дараи сергулеро пеш мегирифт ва ба ҳосилҷамъкунии занбӯрҳо зеҳн мемонд. Аз гул ба гуле, аз бутта ба буттае нишастану шира гирифтан чӣ қадар заҳмат, сабр ва ҳаракатро талаб мекунад.

Аҷаб кайфияте, ҳикмате, панде дорад тамошои ин манзараҳо. Аҳли эҷодро лозим аст, ки ба заҳмату меҳнати ин ҷонварак мутаваҷҷеҳ бошанд, лаззат бурдан аз ҷамъоварии шарбати гулҳоро биомӯзанд ва ҳангоми иншои шеъру тарона, қиссаву ҳикоят аз гулистони забони бою пуртаровати тоҷикӣ мисли занбӯри асал гулчинӣ кунанд…

Дар айни замон, олами ҳар эҷодкор олами афсунгарест, ки на ҳама ба дарку эҳсосаш қодир мебошем, ба қадру қиматаш мерасем. Ҳар эҷодкор оламе дораду бо оламе моро тарк мегӯяд, ки мутаассифона, дар бисёр маврид розу асрори оламаш нокушода мемонад. Ҳангоми зиндагиаш кӯшише барои ифшояш намекунем…

Баҳром Фирӯзи шоир ба наср рӯ овард ва аввалин ҳикояи худро бо номи «Бобо» соли 1972 дар маҷаллаи «Садои Шарқ» ба табъ расонд, ки дар назари бисёриҳо санҷиши қалам ва ҳаваси шоирона намуд. Вале насри шоир таваҷҷӯҳи адибони маъруфу мунаққидони нуктасанҷро, аз қабили Мирзо Турсунзода, Мирсаид Миршакар, Фазлиддин Муҳаммадиев, Абдумалик Баҳорӣ, Муҳаммадҷон Шакурӣ ба худ кашид ва маслиҳат доданд, ки «Баҳром, шеърҳоят хуб аст, аммо насрат хубтар омад, домани ин шуғлро сидқан сахт бигир».

Аз маслиҳати дилсӯзонаю суханони ғамхорона адиб рӯҳ гирифт ва ба насрнависӣ ҷиддӣ машғул шуд.

Сабаби ба наср рӯ оварданашро ӯ дар пешгуфтори яке аз китобҳояш чунин маънидод карда буд:

«Чӣ шуд, ки ҳамчун шоир ба арсаи адабиёт қадам ниҳодаму ба ин тариқа зуд дастгоҳи шеърро бастам ва гӯё аз шоирӣ истеъфо намудам ва рӯи ихлосу иродат ба ҷониби наср

овардам? Ин матлабро бисёр китобхонон ва ҳаводорони адабиёт аз ман савол мекунанд, баъзан суханони устод Айниро аз ваҷҳи тангии чорчӯбаи назм ба ман хотирнишон мекунанд. Аз ин хусус хеле андешидаам ва ҳақиқати кори ман ин аст, ки мавзӯъ, матлаб ва мадорики шеър дигар аст ва пояи наср бар мадорики дигаре асос барниҳодааст. Шеър ҳикмат аст, сӯз аст, оҳанг аст, панди рӯзгор аст, хулосаест аз зиндагӣ, вале он ба ҳеҷ ваҷҳ тасвири комил ва возеҳи зиндагӣ нест ва инчунин тасвирро аз шеър чашм доштан натавон. Агар дар замони Рӯдакӣ таълифи қиссаву романҳои воқеӣ расм мебуд, мо имрӯз ҳаёту зиндагӣ, андешаву омоли ниёгонамонро нисбат ба ахбори ҷамъи китобҳои дигар равшантар қиёс мекардем…»

Адиби маъруф Абдумалик Баҳорӣ дар охирсухани яке аз маҷмӯаҳои аввалини қиссаву ҳикояҳои ӯ навишта буд, ки «аз ҳама муҳимаш, қаҳрамонони повесту ҳикояҳои Баҳроми Фирӯз бофтаи хаёли адиб не, балки одамони зиндаю заминианд. Муаллиф аз масъалаҳои сарпеч ва мушкили ҳаёт ҳаргиз рӯ натофтааст. Ӯ хуб медонад, ки сӯҳон кардани теғаҳои сартези ҳаёт дар адабиёт худфиребӣ аст, зеро инсон хоҳу нохоҳ, бо онҳо рӯ ба рӯ мешавад ва он гоҳ нохушии андаке ба сари ҷавони ширинхаёл фоҷеаи азиме хоҳад буд. Бинобар он ҳам, адиб қаҳрамонони худро ҳамеша дар умқи зиндагӣ тасвир мекунад ва бо ҷузъияти ҳаёт қонеъ намемонад.

Баҳром Фирӯз ба ҷодаи адабиёт бо кӯлвори вазнини таассуроти рангин қадам ниҳодааст».

То чӣ андоза аниқу саҳеҳ будани хулосаи адиби соҳибтаҷрибаро эҷоди солҳои минбаъдаи Баҳром Фирӯз собит сохт. Ӯ хонандаро ба тасвирҳои дилангезу ҷаззоб ва сеҳри суханаш ҳам дар силсилаҳикояҳояш ва ҳам дар қиссаҳои «Рухсора», «Тарма», «Ситораи думдор», «Ту танҳо не», «Тору пуд», «Агар вай мард мебуд» ба ишқу муҳаббати софу беолоиш, одаму одамгарӣ, накӯкориву хайрандешӣ даъват менамуд.

Бино ба таъкиди академик Муҳаммадҷон Шакурӣ «арзишҳои маънавии ҷовид бунёди одамиятро ташкил менамояд. Онҳоро бодиққат омӯхтан, дар рафти дигаргуниҳои пурсуръати замони тӯфонии мо муҳимтарин падидаҳои онҳоро аз даст надода, бо худ эҳтиёткорона ба оянда бурдан ва барои фардои башарият маҳфуз доштан вазифаи бузурги гуманистӣ

мебошад. Адабиёт ҳам дар ин роҳ хидмат мекунад. Аҳамияти аксарияти асарҳои Баҳром Фирӯз низ дар ҳамин аст».

Ӯ аз ҳикояи нахустинаш «Бобо» то ба романи нотамомаш «Ғафлатзадагон» ба арзишҳои маънавӣ арҷ гузошта, суннати волои тоҷикӣ-эҳтироми бузургсолон ва хислатҳои накӯи сидқу сафо, меҳру вафои байниҳамдигарии мардумонро тараннум кардааст, ки бобо чун шахси пастиву баландии зиндагиро дида, талху шириниҳои рӯзгорро чашида орому пуртамкин аст. Бо андешаву мулоҳиза сухан мегӯяд, дар ҳар кору амал таҳаммул дорад. Набера беқарор аст, чун аксарияти ҳамсолонаш ҳама чизро донистан мехоҳад, кунҷковона савол медиҳад ва атрофу акнофро бо диди мушоҳидакори худ ба таҳқиқ мекашад. Ӯ ҳамсафари бобо аст ва аз ин ҳамсафарӣ бештар баҳра бардоштан мехоҳад. Ҳарчанд аз беэҳтиромии раис нисбат ба бобо хашмгин мешавад, вале чун бархе аз ҳамсолонаш пешхезӣ намекунад, ба баҳси калонсолон ҳамроҳ намешавад, носазо намегӯяд, ба дашному ҳақорат даҳон намекушояд. Ӯ тарбиятдидаи муҳити маънавию фарҳангист, ки хӯю хислаташ орӣ аз дағаливу дуруштӣ, пешхезиву пештозист.

Бо гузашти солҳо ва воқеаҳои пурталотуму пурмоҷарои ҷанг нигоҳаш ба зиндагии рӯзмарраву рӯзгори одамон дигар шуда: “Заминҳои нав аз хоби зимистон бедоршудаи деҳа, боғҳо, таворaҳои аз санги қайроқи сой чидагии заминҳои рӯидарича, сафедорҳои қатори сари роҳ, қуруқу чашмаву сой, шаху зовҳо ба ман ошно буданд, гӯё ҳеҷ дигар нашудаанд. Аммо онҳо пештара барин хушрӯй ва аҷиб набуданд. Ким-чӣ хел ба назар оддӣ ва хурд менамуданд. Бомҳои деҳа аз пештара пасттар, дарахтони азим гӯё хурдтар, одамон ҳам гӯё дигар шуда буданд.

Балки ин таъсири сахтии солҳои ҷанг буд ё худ ман акнун калон шуда ва ҳар чизро аз канор истода мушоҳида карданро омӯхта будам, кӣ медонад?“

Чунин тасвири манзараҳои кӯҳистон, аз як тараф, бозгӯи таъсири ҷанги хонумонсӯзи фашистӣ ба гӯшаву канори мамлакат, аз тарафи дигар, мушоҳидаву андешаи амиқи набера гувоҳи ба камолот расидани ӯст, ки назараш ба одаму олам дигар шуда. Ҳатто бомҳои деҳа пасттару дарахтони азим хурдтар менамоянд.

Дар ҳикояи “Ҳақиқати талх” ду нуктаи муҳими зиндагии инсонҳо бо тасвири як манзараи оддии олами бачагӣ таъкид ёфта, ки аз як сӯ, талқингари бефурӯғии умри дурӯғ ва дурӣ ҷустан аз фитнаву иғво, аз ҷониби дигар, тараннумгари посдории аҳди дӯстиву рафоқат аст. Ду бародар сагчаашон Алопарро ба чӯпон мефурӯшанд ва бо маслиҳати пешакӣ фурӯхтани сагчаро аз волидон, ба вижа аз падар пинҳон карданӣ мешаванд. Гӯё то андозае ба ин муваффақ ҳам мегарданд. Вале ҳодисае рух медиҳад, ки додараш бо мақсади халосӣ аз ҷазои падар сирро ошкор мекунад:

“-Вай... вай Алопара... а-а, ба чӯпон фурӯхт... пулаша гирифта..-ногаҳон канда-канда эълон кард Салим.

Нафаси ман ба дарун заду на ба рӯи дадаам нигаристам, на ба тарафи Салими хоин.

-А-а?-дубора пурсиданд дадаам.

-Чӯпон аввал панҷоҳ сӯм дод...сонӣ...сонӣ боз...сӣ сӯм...

Салим суханашро ба поён нарасонда “ҳаққаш”-ро бигирифт. Аз падар як торсакии обдор хӯрданашро, ба гумонам, худаш ҳам нафаҳмида монд.

-Нокас!.. Дар зоти мо иғвогар набуд, ту аз куҷо ин “ҳунар”-ро ёд гирифтӣ?!

Салим бо фиғон аз ҳавлӣ берун рафт”.

Бародари калонӣ бо суханҳои он солҳо маъруфу машҳури “ту чи хел пионерӣ” гуноҳашро рӯпӯш карданӣ мешавад, вале падар ба нигоҳи пур аз нафрат ғазаби худро ба сари писари калонӣ мерезад:

“-Ноҷинс!.. Гум шав, афтата набинам!.. Агар дӯстатро фурӯхта бошӣ, ягон рӯз модаратро ҳам мефурӯшӣ!..”

Ин таъкид ва нигоҳи пур аз қаҳру нафрати падар як умр дар ёди писар монда ва бозгӯи ҳақиқате шуда, ки “табаҳкориро бо нияти нек пардапӯш кардан кори беҳуда будаст. Аз ин мебароял, онҳое, ки мулкеро хароб карда, мо онро наҷот додем мегӯянд, як рӯз не, як рӯз рӯсияҳӣ мекашанд”.

Муаллиф дар аксарияти ҳикояҳояш, аз қабили “Гӯштигирӣ”, “Бузғола ва писарак”, “Даканг”, “Рамида”, “Муаллими сахтгир”, “Чӣ сон аълохон гаштам?” одамияти баланд, адлу инсоф, имону виҷдон, таҳаммулу андешаро тарғиб карда, хонандаро ба фикру мулоҳиза мекашад. Чен кардани ҳар

кору рафтор, гуфтору кирдорашро дар тарозуи ақлу фаросат талқин менамояд, ки ҳикояҳояш ибратомӯзанд.

Дидори 13-сола аз ҳикояи "Бузғола ва писарак" баъди бе иҷозати ӯ фурӯхтани бузғолаи Сиёҳаки бо меҳр парвариш намудааш ва онро куштани қассоби деҳаи ҳамсояашон се сол боз гӯштро истеъмол намекунад.

Адиб дар ин ҳикоя ба воситаи Дидор тазоди аҷиберо ба риштаи тасвир мекашад, ки кӯдак дар раҳмдиливу меҳрубонӣ намунаи ибрати калонсолон, вале онҳо зориву илтиҷои ӯро аз нозу нуз, инҷиқию эркагӣ беш намедонанд.

Қаҳрамони ҳикояи "Чӣ сон аълохон гаштам?"-талабаи мактаби таҳсилоти ҳамагонӣ дар як муддати кораш дар дӯкони зарфғундорӣ дар симои амаки Ғулом чандин хислати ношоями калонсолон – дурӯғу фиреб, ноустуворӣ ба аҳди худ, дурӯягӣ ва сӯистифода аз мансабу номеҳрубонӣ нисбат ба кӯдакону бечорагонро ошкор мекунад. На танҳо худашон дурӯғ мегӯянду фиреб мекунанд, балки дигарҳоро низ ба ин амали ношоиста тарғиб менамоянд, манфиати хешро аз ҳама боло мегузоранд:

"Амаки Ғулом агарчи аз кори ман асосан розӣ буд, ба шиша шумурданаму қабул карданам доим эрод мегирифт:

--Ду-сеташа чиркин гӯй, биста шиша биёрад, ту ҳам одам барин ҳаждаҳта ё нуздаҳта гӯй, ин қадар метарсӣ!.. Хайр, бача хато кард-дия мегӯянд, баъзеҳо пешакӣ нашумурда мебиёранд... Кай ту одам мешавӣ, намедонам...-норозӣ ғут-ғут мекард амаки Ғулом.

Аммо чӣ кунам, ки ман дурӯғ гуфта наметавонистам".

Қаҳрамони ин ҳикоя низ дар муҳити дигар тарбият меёфт ва оқибат ба ин гуна рафтору кирдор тоб наоварда, ба хулосаи қатъӣ меояд, ки хонда коргар, духтур, инҷинер ё профессор мешавад. Аз соли нави таҳсил оҳиста-оҳиста ба сафи аълохонон дохил мешавад, ки падару модараш гумон мекунанд сахтии кори қуттикашонӣ чашми вайро ба зиндагӣ кушодааст. Вале ӯ аз мушоҳидаи дақиқи зиндагӣ, рафтору кирдор, муносибати амаки Ғулом ба мардум ва маломати занону мардон дар замони мушкилтарини зиндагии амаки Ғулом-ҳалокати фарзандаш ба чунин хулоса омада буд:

“--Ҷавон ҳайф гаштаст... Ба модараш мушкил... Худи Ғулом таҳи мошин монад, ҳеҷ кас афсӯс намегуфт,--таассуф мекард яке.

--Касофати ҳаромхӯрӣ ҳамин аст. Ҳаққи сағиру кабир намемонад, - ба сухани вай илова мебаст дигаре.

Баъди он ки ҳафтае аз шунидани ин қабил суханон безор гаштам, амаки Ғулом ба кор баромад. Ман зуд дӯконро ҳисобу китобаш катӣ ба вай супоридаму хайрухуш кардам”.

Қаҳрамонҳои ҳикояҳои Баҳром Фирӯз аксаран бачаҳои қобилу пурғайрат, хушахлоқу накӯкор, дар талоши гирудори зиндагӣ ба камол расида, сабақомӯзи дигаронанд, ки адиб ба воситаи онҳо бачагону наврасонро ба омӯхтани хислатҳои неки инсонӣ тарғибу ташвиқ мекунад. Дар акси ҳол чун Шодӣ (ҳикояи “Муаллими сахтгир”) ба ҷазои муаллими сахтгир-зиндагӣ гирифтор хоҳанд шуд.

Дар воқеъ, Баҳром Фирӯз бо асарҳояш дар дили хонандагони ҷавонаш тухми некӣ мепошид, барояшон накӯкорӣ меомӯхт.

Ӯ дар эҷодиёт ба дараҷаи устодӣ расида, дастгиру мададгори ҷавонон буд. Андешаву мулоҳизаҳояшро дар хусуси чӣ будани ҳикояту чӣ тавр навишта шудани он, мафҳуми шеъри нав, дар бораи эҷоди адибони ҷавон бе пардаву ошкоро иброз медошт, ки на ҳамеша ва на ба ҳама писанд меомад, гоҳо боиси малули хотири бархе мешуд. Ба сараш борони маломат мерехт, вале ӯ фош мегуфту аз гуфтаи худ дилшод буд...

Вақте ки бо эҷоди ҷавонони соҳибзавқу ҳунарманд ошно мегардид, меболид, бе ҳеҷ дудилагӣ дастгириашон мекард, дигаронро даъват мекард, ки ибрат гиранд: “Ҳоло аз бепарвоӣ ё бевуқуфии баъзе роҳбарони матбуот тарғиби китоб хеле суст гаштааст. Агар ба китобе тақризе ба нашр расад ҳам, он холисона нест, ҷӯра ва ё аксар ҳамдиёрони адиб китоби ӯро зӯр мезананд, то таъриф кунанд. Баъд адиби камҳунар бо он ҳама чормағзи пуч доман пур мекунаду худро пайғомбар метарошад.

Борҳо хондаем, ки ҳамдиёрон аксаран халтураи ҳеҷу пучи якдигарро ситоиш мекунанду мардуми камхирад ва соддалавҳро бовар кунонданӣ мешаванд. Аммо ин навъ мунаққидон фақат адиби хушбоварро мефиребанду бас. Бо хеле адибони ҷавон ҳамин ҳолат рух дод. Фарзона аз ин миён

истисност. Мусаввадаи китоби ашъори тозаи ӯро барои ба нақша гирифтан дар нашриёт ман хондам.

Шоире расидааст, ки бе муболиға, бо Симину Фурӯғ паҳлӯ мезанад.

Ба қавли шоира бовар накардан натвон:

Ватан, рӯзи фирӯзи ту мерасад,
Ватанхоҳи дилсӯзи ту мерасад,
Ватан, офтоби ту мебишукуфад,
Ватан, боз наврӯзи ту мерасад.

Ба гумонам, шеъри Фарзонаро аз ҳамдиёронаш касе ситоиш накардааст. Шеъри ӯ ҳамон мушкест, ки худ мебӯяду ба фарёди аттор эҳтиёҷ надорад.

Чаро дар ҳунар ва хоксорӣ аз ӯ ибрате намегиред, дӯстони ҷавон!"

Баҳром Фирӯз, аз сӯи дигар, устодони худро фаромӯш намекард ва ҳамеша дар бораи ҳар кадоме аз онҳо бо самимияту эҳтироми хоссае сухан мегуфт, аз некиву сабақашон, ёриву дастгириашон ёдовар мешуд.

Устодони шодравонаш Мирзо Турсунзодаю Мирсаид Миршакар, Боқӣ Раҳимзодаву Раҳим Ҷалил, Ҷалол Икромӣ, Фотеҳ Ниёзиву Фазлиддин Муҳаммадиев, дӯсти соҳибҳунараш Ҷумъаи Одинаро дар ҳар давраю маҳфил ба хотир меовард. Дар хусуси адибони забардаст Сотим Улуғзода, Абдумалик Баҳорӣ, адабиётшиноси маъруф академик Муҳаммадҷон Шакурӣ ва дӯстони ҳамқаламаш бо меҳри беандоза сухан мегуфт.

Ростӣ, ба қадри дигарон расидану некии дигаронро пос доштан ҳам ҳунар аст, ҳунари волову ҳавасангез.

Баҳром Фирӯз бо дили пур аз орзуву умед, бо мақсадҳои аҷибу наҷиб умр ба сар мебурд, вале марги нобаҳангом нагузошт, ки он орзую умед ва мақсадҳояшро амалӣ созад...

Боиси тасаллӣ ва шодмонист, ки аз шоири ширинхаёлу адиби нуктапардоз ёд монда, шеър монда, ҳикояту қисса монда, андешаву мулоҳиза монда. Дар тирамоҳи умраш барои ҳамдиёрону ҳамзамонон ва ояндагон номи нек монда:

Хоҳам ба мисли оби дарё бошӣ,
Гаҳ гулшану гаҳ бодияпаймо бошӣ,
Ҷӯшиву хурӯшиву ситезӣ, аммо,
Дар тирамаҳи умр мусаффо бошӣ.

Қисме аз маҳсули эҷоди солҳои гуногуни адиби хушзавқро дар маҷмӯаи "Муаллими сахтгир" пешкаши хонандагони ҷавон гардонида, таманно мекунем, ки дар одамшиносиву камолоти маънавиашон дастгиру мададгор бошад.

БОБО

Ман ҳамроҳи бобоям ба деҳа меравам. Бобоям пиранд, ман ҳоло бачаам. Бо вуҷуди ин сӯҳбати мо қӯр мегирад.

Баъди як соли ба шаҳр кӯчиданамон дадаам ба ҷанг рафтанд. Чор сол дар ҷанг буданд. Дар давоми ин солу моҳҳо рӯзе набуд, ки ман деҳаамонро ба ёд наоварда бошам. Аз боғҳои мевазору сою чашмасорон, аз рамаҳои бузу гӯсфанду чарогоҳҳои сабзу гулпӯши он, аз одамони дилкушодаву ҳимматбаланд ва хушҳолаш бо муболиғаҳои зиёд ба ҷӯраҳои шаҳриам ҳикоя мекардам. Ман деҳаамонро пазмон будам. Модарам мегуфтанд, ки дадаат аз ҷанг оянд, мо боз ба деҳа кӯчида меравем. Дадаам дар хаташон ҳамин хел навиштаанд. Дар ҷанг деҳаамонро хоб медидаанд, оби чашмаро хоб медидаанд. Боз бӯи хирмани навкӯфтаи гандум ба димоғашон мерасидаст. Зиндаву саломат аз ҷанг оянд, аввал ба деҳа рафта, ду кафашонро пур карда, аз чашма об мехӯрдаанд.

Оқибат он рӯз расид: падарам аз ҷанг рост ба деҳа омаданду бобоямро фиристоданд, ки аз шаҳр моро кӯчонда баранд. Модарам аввал ҳайрон шуданд, ки дадаам чаро рост ба назди мо наомада, ба деҳа рафтаанд.

— Аз баъзе шиносони инҷоияш дилмонда барин,— гуфтанд бобоям.

Ман ба маънии ин хел гапҳои он кас дуруст сарфаҳм намеравам.

Ана, ба ҳамин тариқ, ҳоло ману бобоям ба деҳа равонем.

Дашти ҳамвору якранг ва бе долу дарахт ақиб монд. Мо ба домани кӯҳҳо расидем ва якбора ба дараи кӯҳ, ки шав-шуви оби сойчае хамӯшии онро халалдор мекард, даромадем. Дар ду тарафи роҳ кӯҳҳои баланд ва шаху зовҳо соя андохта буданд. Паррандагони бешумори ин ҷо, ки чириқ-чириқ, чув-чув садо мебароварданд, аз ҷӣ сабаб бошад, ба ман бегона намуданд. Гунҷишкакони сабзу нилобӣ, сурху зард дучор мешуданд, ки ман номашонро намедонистам. Онҳо ҷӯҷаи парида наметавонистагӣ барин аз як шох ба шохи дигар ҷаҳида, маро фирефтан мехостанд.

Аз афти кор, паррандагон ҳам ба мисли мо — бачаҳо баҳорро бесаброна интизорӣ мекашанд. Баҳор наомада, онҳо парида меоянду хомӯшии зимистон мераванд. Умуман, агар ба хониши паррандагон бодиққат гӯш кунед, мефаҳмед, ки онҳо ба сари худ, беҳуда чаҳ-чаҳ намезананд. Ана, гӯш кунед, яке бо дигаре ҳамовозӣ мекунад, дар ҷавоби фарёди яке дигаре садо медиҳад. Ҳо, ана, дар он ҷо ҷамъ шуда, бо ҳам баҳсу хархаша мекунанд. Баъзан, аввал ду тан ором нишаста, сӯҳбат мекунанду баъд ба манша мегузаранд.

Гоҳо дар осмон калхоте пайдо шуда, ором чарх мезанад. Ба синфи пурғулғула гӯё муаллим даромада бошад, паррандагони атроф якбора хомӯш мешаванд.

Ҳоло ману бобоям ба деҳа меравем. Вақти ба шаҳр кӯчиданамон ман хурд будам, ба мактаб намерафтам. Дар деҳа хешу таборамон бисёр, аммо ман аз ҳама зиёдтар ҳамсояамон — амаки Хушвақтро ёд дорам. Марди миёнақади ситорагарм, бурутдор буданд. Амаки Хушвақт ба мо хеши наздик набошанд ҳам, ба қавли модарам, бо дадаам ҷӯраи наздик будаанд. Он кас баъди кор аксар вақт бо ман андармон мешуданд. Ман гаҳвораи духтарчаашонро меҷунбонидам ва дар ивазаш аз он кас конфетҳои коғазпеч мукофот мегирифтам, ки онро дар деҳа «гижбил» мегуфтанд. Амаки Хушвақт боре аз сой ба ман гулмоҳӣ дошта доданд. Ёд дорам, рӯзе бодбаракпаррونии бачагони калонро дида, «бодбарак сохта медиҳӣ» гӯён, модарамро хеле зиқ кардам. Амаки Хушвақт ба ман бодбарак сохта доданд. Он солҳо мудири дӯкон буданд. Мегӯянд, ки ҳоло он кас одами калон шудагӣ... Дар ҷои дигар хона сохта, аз ҳамсоягии мо рафтагӣ.

Роҳ печутоб хӯрда, торафт ба даруntари дара медаромаду деворҳои он ба сӯи мо ҷафстар мешуд. Ба боло нигоҳ кунам, ба назар чунон менамуд, ки гӯё қуллаҳо чун сутунҳо ба китфи худ осмонро дошта истодаанд. Диламро ваҳм зер мекард. Кошкӣ, зудтар аз бағали хилвати ин кӯҳҳо баромада, ба ягон деҳа ё ақаллан ба манзили чӯпонон мерасидем. Ман бо халачӯб ба гардани хар зада, онро аз роҳ боздоштанӣ шудам, то ки аз бобоям, ки бо хари сустпои худ хеле ақиб монданд, дур наравам.

Гашти харро суст кардаму чӣ гуна бо дадаам вохӯрданамро пеши назар овардани шудам: Калонсолон аз ҷанг омадагиҳоро оғӯш гирифта, вохӯрӣ мекунанд. Ман дадаамро андаке дар ёд дорам. Рӯзи ба ҷанг рафтанашон маро бардошта, дар саҳни вокзал бо модарам гапзанон карда, хайру хуш карданашон дар ёдам мондааст. Баъд сураташонро фиристоданд. Ман одамро аз сураташ шинохта наметавонам. Сурати дадаи Олимҷонро дар хонаашон чандин бор дида будам. Аммо як саҳарӣ, вақте ки ба мактаб мерафтам, он кас ҷомадон дар даст дар раҳ пеш омаданду нашинохтам. Агар мешинохтам, тозон ба холаи Назокат хушхабар мебурдаму шодиёна мегирифтам. Ҳар хонаводае, ки чашм ба роҳ аст, барои шодиёна ягон чизи рустӣ дорад... Дадаам ордену медали мӯл гирифтагӣ. Ҳар бор дар хаташон ордени нав гирифтанашонро менавиштанд. Агар дар шаҳр мебудем, ман ҳам бо дадаам ба кӯча мебаромадам, бачаҳо дида ҳайрон мешуданд.

— Бобо, дадаам ордени мӯл доранд-а? — ба ақиб нигариста, аз бобоям, ки ба зӯр ба хари ман расида омада буданд, пурсидам.

— Ҳа, рӯзи омаданаш сари дилаш пури орден буд. Баъд, аз афташ гирифта монд.

— Ба куҷо гирифта монданд?

— Ба ягон ҷо руст кардагист-дия.

— Ордена руст намекунанд, ҳама овехта мегарданд-ку!

— Ҳӣ... Ҳар бор шишта хезад, шутури зангӯладор барин ҷарангос занонда гардад?

Ман ба ришханди бобоям ҷавобе нагуфтам.

— Ордени Ленин ҳам доранд?

— Аз ҳар хелаш буд.

— «Ситораи тилло» надоранд?

— Доштагист. Муаллимони мактаб омада буданд, дадаата дар қишлоқ аз ҳама пурорден гуфтанд.

— Аздусар «Ситораи тилло» надоранд, қаҳрамон нашудаанд. Шумо намедонед. Аз гузари мо як одам қаҳрамон шуда, «Ситораи тилло» гирифта буд, ҳукумат ба вай ҳама чиза бепул дод. Хонаи нав дод, гов дод.

Хари бобоям боз ақиб монд. Худашон пинак меравандy харашон ақиб мемонад. Хайрият, ки хар пинак намеравад, набошад ҳоло чандин бор ба замин ғелида, пешониашон қашқа мешуд. Ба хар мушкил, ҷонвар як умр дар азоб: савор мешаванд, хала мекунанд, бор мекашонанд, баста мемонанд...

Курраи хари ман дар деҳа мондааст. Ҳоло ҷонвар бе халаву шатта ба пасту баланд нигоҳ накарда, йӯрға мекунад. Хари бобоям пиру коҳил, фақат бо зарби халачӯб роҳ мегардад. Бобоям мегӯянд, ки аз зарбаи халачӯб пӯсташ чунон ғафс шудаст, ки акнун ба вай шатта таъсир намекунад. Бобоям ҳоло харро ба ҳоли худаш монда, чашмонашон нимпӯш, сурудеро замзама мекунанд. Хар буттаҳои сари роҳро даҳан зада, хоҳам-нахоҳам по мемонад. Бобоям одами аҷибанд. Ба корҳои он кас гоҳ қаҳри одам меояд, гоҳ механдад. Модарам мегӯянд, ки он кас одами қадим, сахтиву сустии бисёр дида, кӯфта шудаанд. Ба пириашон нигоҳ накарда, дастёри беминнати хурду калони деҳа будаанд. Одамон ҳар чӣ гӯянд, хуб мегуфтанд, одати не гуфта, касеро ранҷондан надоштанд.

— Бобо, тезтар ҳай кунед! — тоқатам тоқ шуду фарёд кардам.

Он кас овози маро шунида, ба сӯям як назар партофтанду харашонро халачӯб заданд. Баъд ба ман расида омада «Чӣ гуфтӣ?» гӯён пурсиданд. Гӯшашон вазнин шудаст, овозро мешунаванду чӣ гуфтани касро нафаҳмида, ба чашми одам нигоҳ карда мемонанд, гӯё аз чашми кас сухани гуфтаи ӯро фаҳмиданӣ мешаванд.

Рӯбоҳе аз селраҳа баромада, ба сӯи мо сарашро гардонда ду-се бор нигоҳ карду бехавотир ба кӯҳ рост шуд.

— Бин, рӯбоҳ! — дида истода бошам ҳам, бохабар карданд бобоям.

— Бобо, дар ин кӯҳ гург ҳаст? — оқибат саволеро, ки диламро мехарошид, ба забон овардам.

— Ҳаст ҳам гап шуд! — аз афти кор саволи ман беҷо буд, ки бобоям табассум карданд. — Ҳо дар поён, дар сари роҳ турбатро дидӣ? — бобоям ба ақиб ишора карданд. — Турбати як аскарбача. Порсол зимистон гург хӯрд, — гӯё ягон ҷояшон ба дард омада бошад, бобоям рӯ турш карда, хомӯш шуданду баъд аз тахти дил оҳ кашида монданд.

Дили маро ваҳм зер кард. Аммо дурусттар фикр кунам, гапи бобоям ба ҳақиқат рост намеояд. Аскари сурхи аз ҳама зӯрро, аз ҳеҷ кас наметарсидагиро гӯрг мехӯрдаст! Бобоям кино намебинанд-дия.

— Гург аскарро хӯрда наметавонад! — эътироз кардам ман. Ба ҳар як даъвои он кас розӣ шавам ҳам, ба ин сухан тан дода наметавонистам. — Аскар фашистро мепаронаду аз гург метарсад?!

— Чӣ, аскар шох дорад? Вай ҳам бандаи худо-дия!

— Агар вай аскар бошад, гургро мепаронд. Аскар не!

— Милтиқаш набудаст. Ханҷар доштаст.

— Нагуфтам! Бемилтиқ бошад, вай аскар не!

— Хайр, ба гумонат вай кӣ буд? — бобоям бо истеҳзо ба ман нигаристанд.

— Ман чӣ донам? Аммо вай аскар не! — Аскари сурхро ин хел паст задани он кас ба ман намефорид.

— Хайр, ба ҳар ҳол, аз аскарӣ меомадаст, — қадре паст фуромаданд бобоям.

— Чаро танҳо ба раҳ баромадаст? — чунон ғамгин будам, ки овозам ба гӯшам бегона расид.

— Дар рӯзи равшан-а! —бобоям саволи маро нашуниданд.

— Аз аскарӣ омада, ба район фуромадасту улав наёфта, пиёда ба роҳ баромадаст. Дар роҳ аз пешаш Исмати хаткашон баромада, зорӣ кардааст, ки аз роҳ гардад, не гуфта, якравӣ кардаст. Гургон аз паи Исмат ҳам тохтаанд, аммо аспаш халос кардаст. Ба аспаш расида натавонистаанд. Аскарбача, раҳматӣ, йигити базарда будааст, аз раҳаш нагаштааст. «Фашистро бурда ба хонааш монда омадаму аз тарси гург аз раҳ гардам? Не-е! Бепарво бошед, ханҷар дорам», гуфтаст. Ин не, он не, аҷал расидагӣ,— бобоям бо дард боз оҳе кашиданду «ё оллоҳ» гуфта монданд. Баъд халачӯбро аз гиребонашон даровarda, тахтапушташонро хориданд.

— Баъд чӣ шудаст?

— Чӣ мешуд, бечорара гург хӯрдаст. Устухонҳояш мондаст. Гург ҷомадонашро ҳам лах-лах кардаст.

— Бо ханҷараш назадаст охир? — Акнун аз ҳад зиёд ба даҳшат афтода, харамро аз паҳлӯи хари бобоям меронда̄м.

— Қарибиҳои намози дигар аз район мошин катӣ одамон омада мебинанд, ки дар таҳи кӯҳ як гург дароз-дароз уллос мекашад. Мошин наздик меояду гург мегурезад. Нигаранд, ки устухони одам, ҷомадон ва як гурги дигар мурда... Вақте ки гургон дармеафтанд, ҷавонмард башаст якеша ханҷар мезанаду теғ ба устухони гург дармонда, дигар онро кашида гирифта наметавонад. Гурги дигар аз қафо гирифта, бечораро аз пой афтондаст.— Пас аз каме хомӯшӣ бобоям боз илова карданд: — Устухонҳоша ғун карда дар як линга ба хок супурданд.

Акнун ин ҷоҳо ба назари ман ниҳоят шум ва даҳшатангез гаштанд. Дилам мехост, ки мурғе шуда парвоз кунаму дар як мижа задан аз ин дараи бехосият берун равам. Саволҳои бисёре диламро мефишурданд, аммо аз пурсидан ибо мекардам. Фаҳмидан мехостам, ки гургҳо ба мо ҳам ҳамла карда метавонанд ё не? Гоҳе ба назарам чунин менамуд, ки дар паси ҳар як сангу ҳар як бутта гурге роҳи моро мепояд.

— Шумо аз ин раҳ ягон бор шабона гузаштаед? — Беихтиёр савол медиҳаму метарсам, ки боз ягон ҳодисаи даҳшатнокро нагӯянд.

— Ягон бор гуфтӣ? — мисли ҳамеша бобоям аввал саволи маро такрор пурсида, баъд аз дур гап сар мекунанд.— Як замонҳо аз ин раҳ одам на шаб гузашта метавонист, на рӯз. Макони дузду раҳзан буд. Аз инқилоб ду сол ё се сол пеш амакама дар ҳамин раҳ барои ним пуд гандум дуздон кушта, ба чоҳ партофта буданд. Э, аҷаб замонҳое буд. Дар Миёнкол чоряккорӣ карда, каму беш ризқу рӯзӣ ёфтам, аммо илоҷи ба хона овардан набуд. Ба маслиҳат сари зимистон кӯчида, ба он тараф рафтем. Зимистона дар ҳамон ҷо гузаронда, сари баҳор боз ба деҳа омадем.

Бобоям ба хаёл рафта, хомӯш шуданд.

Ман дадаамро пеши чашм оварданӣ шуда, ҳар қадар зӯр задам, нашуд. Фақат қомати баландашон дар ёдам. Баъд дар хаёли худ дадаамро ба ягонтои он мардоне, ки аз ҷанг омада буданд, монанд карданӣ шудам. Не, ин ҳам нашуд. Агар баъзеи онҳо монанди дадаам лоғару қадбаланд бошанд ҳам, ба он кас монанд набуданд. Чаро монанд набуданд, намедонам. Модарам мегӯянд, ки дадаат аз бехобӣ ба ҷанг рафтанд. Як бор он касро духтурҳо гардондаанд. Пичингу таънаҳо шунидаанд,

ба тӯҳматҳо гирифтор гаштаанд. Сонӣ дадаам ариза додаанд. Аризаашонро рад кардаанд. Дадаам боз ариза додаанд. Баъди ин ҳодиса хобпар шудаанд, шабҳо хобашон набурда, печутоб хӯрда мебаромадаанд. Оқибат аризаашон қабул шудасту ба ҷанг рафтаанд.

— Ҳо, дар таҳи зов сиёҳира дидӣ? Ғор аст,— бобоям бо халачӯби худ ба камари кӯҳ ишора карданд. Аз ҳамин ҷа ба ғор даромада, аз болои деҳа мебарой. Деҳа дар ақиби ҳамин кӯҳ. Мо кӯҳа чарх зада меравем.

Дар таҳи зови ваҳмангез сиёҳие ба назар мерасид, ки аз раҳ даҳани ғалбер барин менамуд.

— Даҳанаш хурду аммо дарун дарой, торафт васеъ шудан мегирад,— бовар накардани маро дида, шарҳ доданд бобоям.

— Шумо ягон бор аз ин тараф ба он тарафаш гузаштаед?

— Не, ман нагузаштаам, аммо ҳамин хел мегӯянд. Даруни ғор торик, роҳ гашта намешавад. Солҳои инқилобу босмачигарӣ буд. Ман баҳору тобистон дар кӯҳ кор мекардам. Шудгор мекардам, тухм мепошидам, гандум медаравидам, хирман мекӯфтам. Аз баландӣ ба деҳа роҳ гирифтани камондоронро аз дур медидаму як ғарамча алафи хушка алав мезадам. Мардуми деҳа дуда дида, бӯғчаю бисоташон, духтару писарашон катӣ дар ҳамин ғор паноҳ мебурданд.

— Душман ба ғор даромада наметавонист?

— Ғайбдон шудаст-чӣ! Роҳи ба ғор мебурда чап, рафтан осон не. Даруни ғор торику ноҳамвор.

— Агар душман шабона ояд, чӣ кор мекардед?

— Шабона — осон... Ҳамин ки ба деҳа даромаданд, мардум дар торикӣ тез ҳисобашона меёфтанд... Аммо як шаб дар таҳи дари Намоз гуфтагӣ ҳамсояамон ногоҳ панҷ нафар савора дар китф милтиқу қаторвазна пайдо мешаванд. Намоз ҳамон шаб дар хона набудаст. Сардори даста овозаи ҳусни духтари уна шунида ошиқ гашта будаст. Духтараш ҳам духтар буд-дия, дар рӯзи равшан агар бехост пеш ояд, парӣ мегуфтӣ. Берӯзӣ ҳусни худодод дошт. Ин хел ҳусна хосияташ кам мегӯянд. Ана, баъд дар ҳасрати ҳамон духтар очаву додо адо шуданд. Ғами ҳамон духтар катӣ рафтанд.

— Саворaҳо шаб омада чӣ кор карданд, аввал гӯед.

Бобоям ҳамеша ҳамин хел: гапи гуфта истодаашон мемонаду як нӯги онро гирифта ғоз медиҳанду ғоз медиҳанд. Хайр, хушрӯ будаст, ҳамин ҳам гап шуд.

— Саворaҳо аз асп нафуромада, «Як коса об бaрор» мегӯянд. Зани Намоз об барорад, рад мекунанд. «Аз дасти Санам об хӯрданӣ омадем, Санам об барорад» гӯён, талаб мекунанд. Номи духтар Санам буд. Аз дасти вай обро гирифта мехӯранду худашро ба асп савор шав мегӯянд.

— Баъд чӣ шуд?

— Чӣ мешуд, духтар ҳам, саворaҳо ҳам бедарак шуда рафтанд... Ҳа, воқеан, ба қарибӣ дараки духтарро ёфтанд: дар Мирзочӯл бачаю качааш катӣ саломат будаст. Ба сардори саворaҳо расида будаст.

Монанди аксар мӯйсафедон бобоям ҳам гуфтани саргузашти худ, ҳодисаҳои дидаву шунидаашонро нағз мебинанд. Ба хотири он ки ман шунавандаи нағзам, дилгир нашуда гапашонро гӯш мекунам, баъзе нозу нузи маро мебардоранд. Кунҷковона ҳар хел савол диҳам ё ба ягон гапашон розӣ нашуда, талош кунам, намеранҷанд. Агар аз ҳад гузаронам, «Оббо, маҳмаддоное! Хайр ҳеҷ гап не, гаҳ аз пир, гаҳ аз мурид-дия», гуфта мемонанд.

Роҳ қад-қади сой торафт боло мерафт. Кӯҳҳои ин ҷо пур аз буттаҳои хордори каҷҷак, ҷо-ҷо бодом ба назар мерасид. Мо харҳоро ба ихтиёри худ мондем. Бобоям мегӯянд, ки хар роҳи як бор гузаштаашро ҳаргиз фаромӯш намекунад, дар шаби торик ҳам раҳгум назада меравад.

— Бобо, гург харро мехӯрад, аммо ба асп зӯраш намерасад-а?

— Баъзе аспон гургро мекушанд. Ба чашми худ дидаам.

— Не-е?!—ҳайрон шудам ман. — Асп гургро кушт?

— Кушт, кушт. Аввал қӯшлагад зада, майиб кард. Гург гурехтанӣ шуд, лекин асп намонд, газида-газида кушт. Асп ҳам асп буд-дия! Акнун ин хел аспҳо намонданд.

— Хайр, гӯед, ки ба ҳамин аспҳои мо зӯраш мерасад ё не? — «Аспҳои мо» гуфта ман аспҳои колхозу идораҳоро дар назар доштам, ки он солҳо дар ҳама ҷо кор мефармуданд, аз аробаи нон то ғаллаи ба фронт мефиристодагӣ ҳама чизро бо онҳо мекашонданд.

— Ба зӯрӣ зӯраш намерасидагист, аммо мехӯрад исқот. Ҳар сол зимистон се-чор аспи колхозро мехӯрад.

— Чӣ хел, зӯраш нарасад ҳам, мехӯрдааст! Гапатонро кас намефаҳмад.

— Зӯраш намерасад, аммо мехӯрад! Гург фиреб медиҳад. Гургон аспро аз гала ҷудо карда, ба ягон баландӣ мебаранд. Ҳамин ки асп аз баландӣ ба поён сарнишеб шуд, гург аз думи асп сахт кашида, сонӣ якбора сар дода мефиристад. Асп ба шиддат парчин шуда меафтад. Ҳамин ки афтод, дигар имкони бархестан надода, тала мекунанд.

Акнун мо аз тангнои кӯҳ раҳоӣ ёфта, ба водӣ баромадем. Баъд заминҳои лалмӣ, аз паси он боғу киштзорҳо пеш омаданд. Дар сари роҳ ҳар ҷо-ҳар ҷо тутҳои каллаки пир монанди пирони қадхамидаи асобадаст гӯё ба роҳ менигаристанд.

— Ишш!.. Иш-ш! — харашон аз роҳ истода – наистода бобоям худашонро таппӣ ба замин партофтанду харро пеш андохта, ду-се халачӯб заданд.

— Ман ҳам фуроям?

Дили нохоҳам пурсиданам аз овозам ё оҳанги суханам маълум шуд магар, бобоям:

— Ҳай кардан гир, — гуфтанд. Баъди андаке илова карданд: — Ман ин раҳро пиёда гузашта, мӯям сафед шуд. Як вақтҳо ду пуд гандум дар пушт аз шаҳр пиёда меомадам. Устухони мо ба меҳнат сахт шуд. Ҳоло ҳам кор накунам, начунбам, пиёда нагардам, наметавонам, аз касал батар мешавам. Нафасам кӯтаҳ шуда, сари синаам дард мекунад, сарам вазнин мешавад. Аз афташ, тану ҷони одам ҳам қонуни Ҳукумати Шӯроро фаҳмидагӣ барин. Ҳар кас кор накунад, намехӯрад мегӯянд-ку!

Мо аз назди молхонае мегузаштем. Ду саги монанди хирс калон ва бадҳайбат ба сӯямон давида, моро саросема карданд. Бобоям пой ба замин кӯфта, бо таҳдид «хап шав!» гуфтанду сагҳои наздикомада истоданд.

Дар сари чашма, ки марғзоре буд, ду-се аспи кишанзада мечарид. Ба димоғ бӯи порую арақи ҳайвонот мезад.

— Бобо, говатон чандта? — пурсидам.

— Гов надорем, писарам. Говро кайҳо ба колхоз супорида будем, — маъюс иқрор карданд бобоям. Баъд шарҳ доданд: —

Зимистони парерсол на ба худамон як ҷав хӯрданӣ монд, на ба гов як пар каҳ. Ба колхоз дода, камтар ҷаву картошкаву сабзӣ гирифтем.

— Чаро тобистон алаф нағундоштед?

— Тобистон аз хона дур будам. Ҳамаи хирманҳои Коризи болоро ман бод кардам.

— Аз хирман чаро гандуму ҷав наовардед?

— Боракалло! — ба соддадилии ман хандиданд он кас.— Охир хирман — хирмани колхоз-дия!

Бобоям харашонро аз роҳ боздошта, бори онро, ки ба як сӯ каҷ шуда буд, рост карданд. Баъд расида омада, ба бори хари ман зеҳн монданд:

— Ба тарафи рост камтар зер кун.

Боз ҳар ду хомӯш монда, ба фикру хаёли худ банд шудем. Ман бобоямро, ки баҳор аз паси ҷуфтронҳо ба замин тухм мепошиданду баъд тобистон хирманҳоро паси ҳам кӯфта, бод мекарданд, пеши назар овардам. Пеши назар овардам, ки чӣ гуна тамоми алафҳои марғзорро дигарон медараванду барои гови бобоям чизе намемонад.

— Бобо, говатон гӯсола надошт? — ба ақиб рӯ гардонда боз пурсидам.

— Колхоз гӯсолааш катӣ баркашида гирифт.

— Чӣ хел баркашида гирифт? — ҳайрон шудам ман.

— Ба тарозуи калон монда, баркашида гирифт. Сонӣ, ба ҳар килош ҳисоб карда, ба мо ҳақ дод. Мудири анбор Ҳосилкаҷова чӣ хел ҳисобу китоб кард, худаш медонаду худо.

— Шумо говатонро сер карда, баъд баред буд, ё гурусна бармекашад?

— Баъзеҳо ҳамин хел ҳам карданд, — хандиданд бобоям. — Доштагӣ дег-дег атолаи оби раббано хӯронда, баъд бурд. Ба авлоди мо ин хел корҳо намефорад. Худо аз ҳалолаш диҳад.

Бобоям чоруқ дар по шиппас зада, чолок қадам монда меомаданд. Пиёдагардии он касро дида, ман ҳам аз хар фуромадам. Рӯз гашт карда, акнун аз ҷониби кӯҳ шамолаки сард мевазид. Замин, ки ҳоло кӯрпаи барфашро партофта, ба назари ман луч менамуд, гӯё хунук хӯрда меларзид. Сабза нав медамид, гоҳ-гоҳ бойчечаку сияҳгӯш ба назар мерасид. Дар рӯи шаххҳои паҳн-паҳни сари роҳ аз оби борон кӯлмакчаҳои

беҳисоб пайдо шудаанд. Гӯё касе сангҳоро мисли сӯрохи ангуштпона, баъзан аз он калон, баъзан аз он хурд, гоҳе дӯлча ва ҳованча барин кофта, об пур кардааст. Ман ҳамаи ин аҷоиботи табиатро тамошо мекардам, аммо як тарафи ҳушам ба дадаам банд буд. Модарам мегуфтанд, ки дадаам аз ҷанг оянд, кор мекунанд, мо ҳам нағз зиндагӣ мекунем. Дадаам чӣ кор мекарда бошанд? Аҷаб не, одами калон шаванд, он кас хондагӣ-ку. Агар раис шаванд, нағз мешавад. Бачаҳо — ҳамаашон аз писари раис метарсанд, калонҳо ҳам метарсанд. Одам кадом мактаба хонад, раис мешавад?

— Бобо, дадаам ҳам раис мешаванд?

Бобоям ба гапи ман хандида монданду гап назаданд.

— Хайр, гӯед, чи хел одам раис мешавад?

— Бахташ тофтагӣ мешавад.

Бобоям майли гапзанӣ надоранд. Ба гапзанӣ хушашон наояд, ҳамин хел ягон чиз мегӯянд. Агар ман раис шавам, ана ҳамон раиси «Фрунзе» Раҳимов барин мешавам. Ҳама ҳурмат мекунанд, «ҷони одам» мегӯянд. Ба хурду калон баробар, ҳамаро бо як чашм мебинад, гуфта таъриф мекунанд. Ин чӣ гуфтагиашон бошад? Боз Раҳимов колхозро худаш сохтагӣ будаст.

— Бобо, тирамоҳ колхози шумо ҳам харбузаю тарбуз медиҳад?

— Хока.

— Моён як бор аз полези колхоз харбуза duздидем.

— И-и!—бобоям бо табассум ба ман нигаристанд.— Дар қишлоқи мо дузд нест. Ҳар кас дуздӣ кунад, бурда зиндон мекунанд.

— Барои харбузадуздӣ ба зиндон намебаранд.

— Тухмдузд — шутурдузд мешавад мегӯянд. Касе, ки дар бачагиаш харбуза дуздад, калон шавад, гов медуздад.

— Худатон ҳеҷ дуздӣ накардед?

— Не.

— Қасам хӯред.

— Хайр, дар бачагӣ мева-чева дуздида бошам, дуздидагистам.

— Аз полези колхоз ҳеҷ чиз надуздидед?

— Не-е! — Бобоям шубҳаомез табассум карданд.

— Дурӯғ мегӯед! — Аз табассумашон фаҳмидам. — Харбуза duздидагистед? Гӯед, бобо.
— Мон ҳамин хел гапҳоро.
— Не, гӯед! — исрор кардам ман. — Чӣ метарсед, гӯед. Ба ҳеҷ кас намегӯям. Қавли пионер якта.
Бобоям хандиданду баъд ба гап даромаданд:
— Хайр, аслаш, ин дуздӣ ҳам набудагист? — баъд гӯё худ ба худ мегуфта бошанд: — Аздусар, агар дар ин дунё иқрор нашавем, дар он дунё ночор иқрор мешавем, — гуфтанд. — Парерсол, баҳор ду моҳ то ҷавпазӣ рӯи нонро надидем. Аввалин хирмани ҷави колхозро кӯфтем, бод кардем, ба нӯҳ ҷувол бардошта фиристодему ду кас аз пасмондаи хирман ду кило-ду кило ҷав гирифтем. Ҳамон ҳам сангрезадор ки буд... Баъд кадоме хабари инро ба раис расондаст. Як вақт кас монда ба идора чеғ заданду камтар дӯғу пӯписа карданд: одамон дар ҷанг хун мерезанд, барои ватан ҷон медиҳанду мо ин ҷо зиёнкорӣ мекардем! Ба ким-кадом осиёби душман об мемондем. Ҳеҷ кас аз худи вай намепурсад, ки чор соли ҷанг мардум ҷояш омад, як пора карбос наёфт, ки ҷои айбашро пӯшида, аз хона берун барояд, зану духтари ту аз куҷо куртаву лозимии оҳораш нашикастагию обаш начакидагӣ мепӯшад?
Мо саргарми гуфтугузор ба роҳи аробагард баромаданамонро надониста мондем. Акнун роҳ аз байни боғҳо, қитъаҳои хурд-хурди заминҳои корам мегузашт. Роҳи аробагард қад-қади сой тӯл кашида, монанди ресмони чигил тоб хӯрдаву печида боло мерафт, боз чарх зада поён мефуромад, лаҳза ба лаҳза моро ба деҳа наздик мекард. Дар боғҳо олуча сап-сафед гул карда буд. Дар тирагии бегоҳирӯзӣ байни дарахтони ҳанӯз саросар сияҳшох ягон-ягон дарахтони навшукуфта ба шохашон чарбу кашидагӣ барин. Не, арӯс барин... Арӯсро бо чодири сафед печонда ҳамин хел мебиёранд.
— Ана, ин ҷо понздаҳ сол пеш як нишебии санглох буд, — бобоям ба қитъаи замини дар тарафи рости роҳ ишора карда, гап сар карданд. — Солҳои аввали колхозӣ буд, бо дасти худ онро замин кардам. Дар ин ҷойҳо то як пора замин ҳамвор шудан, шири аз модар хӯрдаи кас аз биниаш меояд. Ҳамаи санги ин тавораро (бобоям ба тавораи начандон баланди аз қайроқсангҳои хурду калон чидагӣ, ки он заминро аз роҳ ҷудо

мекард, ишора мекунанд) аз ҳамин замин чидам. Хар катӣ хок кашондам. Ҳар сол чӣ қадар пору мерехтам! Эҳ-ҳе! Ҳар ҷо-ҳар ҷояшро ӯра барин кофта, банд-банд хошок партофта гӯр кардам.

— Барои чӣ?

— Пӯсида, хок мешавад, заминро бақувват мекунад. Ку вай қуввату вай ғайрат? Акнун одамон ба замин меҳр надоранд. Замин соҳиб надорад... — Бобоям боз ким-чиҳо гуфта, ба сӯи он замин менигаранд. — Нисфи заминро, ки хароботар буд, юнучқазор кардам, ба нисфи дигараш кунҷит корида, даҳ синтир кунҷит гирифта будам! Ана, акнун боз нокорам шуда рафт. Эҳ, ба чӣ машаққатҳо ҷӯй канда, об оварда, ана ин тутҳоро шинонда, пайванд кардам. Афсӯс...

Бобоям агар аз киштукору деҳқонӣ ё замину боғдорӣ сухан сар кунанд, ба ҳеҷ кас навбат намедиҳанд, ҷоғашон метафсад. Ман зиқ мешаваму баъд ба суханашон гӯш намекунам, ба фикру хаёли худ банд мешавам.

Ногоҳ аз хамгашти роҳ ду савор баромад. Ҳар ду ҳам савори аспҳои чун аспи сарлашкарҳо оростагӣ, ҳар ду ҳам марди фарбеҳ...

— Гардон! — бо изтироб амр карданд бобоям. — Аз раҳ барор!

Аз овози пуризтироби бобоям ман тамоман дасту по хӯрдам.

Мо харҳоро ба канори роҳ бароварда, истодем.

— Ассалому алайкум! — гуфтанд бобоям даст пеш гирифта сархам.

Дар ҷавоб яке аз саворон, ки аспи сафеди зебоеро савор буд, аз роҳ истода пурсид:

— Ҳа, аз куҷо ба куҷо? Боз ин лақу луқи кӣ?

Гӯё забонашро занбӯр газида бошад, суханони он марди савор нимғурма мебаромад. Телпак ва гиребони палтояш аз пӯсти қарокулии дорчинранг буда, ҷило медоданд ва ӯро дар назари кас боз ҳам пурсалобат мекарданд. Аз рӯи фарбеҳ ва тару тозааш маълум буд, ки шахси баландмартабаи ин ҷойҳо аст. Аспи ӯ гӯё пар бароварда мепарида бошад, ба лаҷомро кашида истодани соҳибаш нигоҳ накарда, қарор нагирифта,

тапар-тапар мекард. Савори дуюм онсӯтар рафта, сари аспашро гардонда истод.

— Бачаҳои Неъматро аз шаҳр кӯчонда овардем, раис... Ба шумо фуқарои нав. Ана, ин писарчааш, — ба ман ишора карданд бобоям.

Ман барои салом додан даҳон ҷуфт карда, ба рӯи раис нигоҳ кардам, аммо вай ба ман эътиборе надод.

— Худаш чаро рафта наоварда, шуморо аз кору бор мононд? Кӣ шудаст вай?!

— Ба ҷуфтбарорӣ вақт ҳаст-ку, раис, — гуфтанд бобоям, ба рӯи вай нигоҳ накарда. — Бекор мешиштам, хайр, равам гуфтам...

Ба бобоям раҳмам омад. Талабаи гунаҳгор барин дасту по хӯрда, меларзиданд.

— Ба ҷуфтбарорӣ вақт будааст! — бо тамасхур сухани он касро такрор кард савор. — Равед, ба усто ёрӣ диҳед, омочу молаҳо тайёр не, тухмиро тоза кардан даркор.

Бобоям даст ба сина бурда «хуб шудаст, раис, хуб шудаст», гӯён меистоданд. Дар назарам он кас чунон бечора, чунон оҷизу нотавон намуданд, ки аламам омад.

— Ба ман нигаред, — хитоб кард раис сари аспашро аз роҳ гардонда. — Ба ҳамон мӯзаи афсарии Неъмат ҳаваси Ҷӯрабеки мо рафтаст. Бача-дия! Акнун ба Неъмат мӯзаи хиром чӣ даркор? — Баъд овозашро пасттар карда, илова кард: — Пагоҳ-фардо ҷав мепазад, аз хирман ягон чиз дода розӣ мекунам.

— Раис, ин корро худаш катӣ гапзанон кунед, — гуфтанд бобоям акнун каме бачуръат.

Савор дар ҷавоб ба сӯи бобоям ба қаҳр як нигоҳ карду:

— Ҳа, хайр, — гуфт ва аспашро ба резачорпо андохту рафт. Бобоям аз қафои ӯ маҳзун нигариста монданд.

Мо харҳоро ба роҳ андохтем ва лаҳзае нагузашта, ба деҳча даромадем. Заминҳои нав аз хоби зимистон бедоршудаи деҳа, боғҳо, таворaҳои аз санги қайроқи сой чидагии заминҳои рӯидарича, сафедорҳои қатори сари роҳ, қӯруқу чашмаву сой, шаху зовҳо — ҳама ба ман ошно буданд, гӯё ҳеҷ дигар нашудаанд. Аммо онҳо пештара барин хушрӯй ва аҷиб набуданд. Ким-чӣ хел ба назар оддӣ ва хурд менамуданд.

Бомҳои деҳа аз пештара пасттар, дарахтони азим гӯё хурдтар, одамон ҳам гӯё дигар шуда буданд.

Балки ин аз таъсири сахтии солҳои ҷанг буд ё худ ман акнун калон шуда ва ҳар чизро аз канор истода мушоҳида карданро омӯхта будам, кӣ медонад?

с. 1970

ЯК РӮЗ НЕ, ЯК РӮЗ...

Азим аз хоб чашм кушоду ба соати дасташ нигарист, аммо вақтро фаҳмида натавониста, чашмони сурхшудаашро молид. Соат аз зарбу лати зиндагии ноороми ӯ зиёда фарсуда гашта, шишааш дарз хӯрдаву чирку ғубор гирифта буд ва кас зуд фаҳмида наметавонист, ки рақамаш куҷову ақрабакҳояш куҷо. Шояд ба сабаби ҳамин кӯҳнагиву фарсудагӣ соат то ҳол дар дасти ӯ мондааст. Азим онро борҳо ба ягон шиша шароб иваз карданӣ шуд, ба гарав мондан хост, фурухтанӣ шуд, аммо ҳама аз он рӯй метофтанд. «Ма, даҳ тинро гиру ба мошин савор шуда, вокзал рав. Ба ҳеҷ кас нишон надода, онро ба зери чархи паровоз мон», ё худ «ба музей бар, осори атиқа гӯён харида мегиранд», гуфта масхара мекарданд.

Азим чашмонашро молида-молида хеле вақт зеҳн монда, фаҳмид, ки соат қариб ёздаҳ. Вай аввал ба ташвиш омад, вале баъди он, ки нафасе андешид, рӯзи истироҳат буданашро ба хотир оварда ором шуд. Аз таъсири шароби шабина сараш дард мекард, ташнагӣ дилу ҷигарашро месӯхт. Ӯ оҳиста аз диван бархост. Пружинаҳои диван пичиррос зада, аз кимкуҷояш садои ҳуштак баромад. Азим калавида-калавида ба ошхона рафт. Бо дастони ларзон дӯлчаро пур карда, об хӯрду сари дилашро дошта, озурдаву бедимоғ, оҳу воҳкунон боз омада, ба диван дароз кашид. Дилаш беҳузур гашта сараш аз дард қариб, ки торс мекафид. Баъзан дар назараш тамоми хона гӯё чарх зада, зеру забар мешуд.

Азим дирӯз баъди кор ба куҷо рафт, бо кӣ нишаста нӯшид, чӣ вақте ба хона омад, ба хотир оварданӣ шуд, аммо

ҳеҷ чизро ёд надошт. Вақтҳои охир ӯ тез-тез ба ин ҳол гирифтор мешуд. Пештар баъзе шаробхӯрҳо ҳамин хел гӯянд, Азим бовар намекард. Гапи бекора, мегуфт, одами маст кори кардагиашу сухани гуфтагиашро медонад. Ӯ бо чашмони нимпӯш хеле вақт фикру хаёл карду баъд аз ҷояш бархоста, шароби шишаи рӯйи мизро ба стакан холӣ кард. Стакан нима пасттар шуд. Шишаи холиро обгардон карду ба болои он рехта нӯшид. Сипас, як нафаси чуқур гирифту ба диван кишаст. Нишасту чашмаш ба сурати дар девор будаи писараш Мӯҳсин афтод. Ин сурат ягона ороиши хона буд. Мизи мудаввар, ду курсии фарсудаву чиркин, дивани доғ-доғи берӯйпуш, зери по як шоли кӯҳнаи рангпарида - ҳама ба Азим кароҳатангез намояд ҳам, ин сурат ҳамеша ӯро ба хаёлҳои ширин мебурд, дар зулмоти рӯзгораш монанди нури умеде ба вай мадор мебахшид. Сурати кӯдак қадру эътибори гумшуда ва ҳаловати рӯзгори осудаву муҳаббати ширини ӯро бо зану фарзанд ба ёдаш меовард. Бача аз сурат бо ҳайрат ба ӯ менигарист. Дар қаъри чашмони ӯ гӯё ғаме ниҳон аст. Аслан, Мӯҳсин дар ин сурат танҳо не, ҳамроҳи модараш буду Азим баъди он, ки занаш аз хона баромада рафт, сурати ӯро бо қайчӣ бурида партофт. Мегӯянд, ки писараш кайҳо мактабрав шудааст. Азим ягон бор Мӯҳсинро диданӣ нарафт, бар қасди занаш нарафт. Пазмон шуд, аммо дандон ба дандон монда тоқат карду нарафт. «Зайнаб дониста монад, ки аз рафтани вай гам намехӯрам,- мегуфт вай. - Сарам амон бошад... Мӯҳсин калон шавад, аз ду сар дада, гуфта меояд, як рӯз, не, як рӯз мефаҳмад, ки модари мӯлтониаш маро ба ҳамин аҳвол расонд. Ман каму беш арақ хӯрам ҳам, қатори дигарон будам. Ба гапи ким-киҳо парида, аҳмақ шуду баромада рафт. Мардум тамошо карданӣ буданд. Писарам мефаҳмад, ягон рӯз худаш кофта меояд. Агар наояд... Хайр садқаи сар».

Азим баъзан директори пештараро, баъзан занаш Зайнабро сабаби бадбахтии худ медонист. Дар ин бобат ӯ «далелҳо» дошт. Баъзан ба ягон улфати дилхоҳаш аз хусуси занаш ҳасрат карда, ғубори дилашро мебаровард: «...аввал дар хона164 хархаша бардошта безор кард. Сонӣ рафта, бо улфатҳоям ғидӣ-ғидӣ карда, обрӯямро рехт, - воқеаҳои гузаштаро гаштаву баргашта ба ёд меовард. - Ин ҳам кам набуд, ки рафта бо директор гапзанон карда, моҳонаамро мегирифтагӣ шуд.

Хушрӯ-дия, як бор абрӯ парронда бошад, директор ҳам фаромад. Ақаллан, як бор чеғ зада, аз худам гап мепурсид, алам намекард. Ин ҳам дарди бахайр, бо директор забон як карда, маро маҷбур, барои табобат ба беморхона хобонд. Аз дасти вай дар ҷиннихона, қатори ҷинниҳо хоб кардам. Табобат мекардааст! Доруҳояшонро ба даҳон андохта, хӯрдам мегуфтаму ҳамин, ки ҳамшира рафт, аз зери забон баровarда, мепартофтам. Лекин баъди духтур хеле вақт нанӯшидам. Ман баъзеҳо барин не, нахостам, наменӯшам, ба даҳан намегирам!.. Аз беморхона баромада нигарам, ёру ошноҳо аз ман худашонро дур мегиранд. Ҳим-м! Афтодагӣ ба лагҷидагӣ механдад! Ба ҳамон холи зор боз мо қатӣ гаштанба ор мекунанд. Чунон алам кард. Ду-се ҳафта ба даҳан нагирифтам. Аз кор бароям, нӯшида истодани мардумро набинам гуфта, ба ҳеҷ ҷо нигоҳ накарда, ба хона меомадам. Ба киса ду-се танга барои мошинпулӣ мегирифтаму халос. Ҳамон рӯзе, ки пул гирифтем, то охири кор ба як азобе истодам. Дар кисаам пул нею гӯё алав буд. Коля-амак катӣ Ҳакимча гузаштаравон ба якдигар чашмакӣ зада: «Читу, ҳоло ҳам парҳезӣ? Маҳкам ист, Худо худаш сабр диҳад», гуфта монданд. Кӯҳна улфатем-дия. «Нӯшидан даркор, - мегӯяд Коля-амак - аммо ҳадду андозаашро дон». Рост, мегӯяд, худаш рӯзе нест, ки нанӯшад, аммо бало намезанад. Андозаашро медонад-дия! Мегӯяд, ки агар миси корам мебаромадагӣ шуд, оҳиста ариза дода, аз кор меравам... Аммо ман ба ҷои дигар рафта наметавонам. Маъмурият ба кори аз ин ҳам пасттар мефурорад, Иттифоқи касаба боз «бори охир» огоҳ мекунад. Хайр-дия!.. Ҳамаи ҳамин аз касофати зан, - хулоса мебароварад ӯ, - ман зан нагирифта, бало гирифтам. Бар қасди вай менӯшам. Агар ба нағзӣ мегуфт, ман ҳам одам-ку! Эҳ, ҳоло ба ман баробар мешудагӣ одам набуд. Курсии мулоими саринжинер аз они ман буд. Ҷалолзода ба ягон ҷо рафта монад, вазифаашро ман адо мекардам. Акнун чӣ, бо дипломи инженерӣ, қатори як бесавод кор мекунам! Аслан, агар дар корхона нописанд намекарданд, арақ намехӯрдам. Ҳа, аввалин бор ҳамон рӯзе, ки директорро танқид кардаму сонӣ дар ҷавобаш худи маро муттаҳам карданд, маст шудам-дия...».

Ногоҳ модараш ба хотири Азим расиду ҳайрон шуд, ки чаро кампир ҷим. «То чоштгоҳ хоб намерафт-ку? Тоб-побаш гурехт-чӣ? Не-е, ҷин зад-чӣ, дина аз беморхона «таъмир» шуда омад-ку...». Ба хотири Азим хоби шаб дидагиаш расид. Хоб бинад, падараш даромада омадаанду ба тарафи Азим хандида, аз болояш бистарашро гирифта рафтаанд. «Тавба, таъбири ин хоб чӣ бошад? Дар хоб мурда агар чиз диҳад нагз, аммо чиз гирад - хосияташ нест, мегуфтанд. Ё ин хоби парешон бошад? Хоби парешон таъбир надорад, мегӯянд. Тавба, вақтҳои охир хоби дидагиамро аз бедорӣ фарқ карда наметавонам. Гоҳе ягон воқеа ба ёдам мерасаду ҳайрон мемонам, ки он дар бедориам рӯй дода буд, ё дар хоб дидаам».

Дили Азим ғаш карду беихтиёр аз ҷояш бархоста, калавида-калавида ба ҳуҷраи модар гузашт. Ӯ дарро кушода, ба дарун қадаме гузошту ҷо ба ҷо шах шуду монд. Дар аввал ба ҳукми гумони худ бошад, ё ягон ҳиссиёти дигаре ба рӯйи модар дурусттар нигоҳ накарда, дар таҳи дар истод. Сари модар аз болин ба як тараф афтода, рангаш зарду кабудчатоб гаштааст. Як дасташ аз кӯрпа берун чумчаи алюминиро сахт фишурда буд. Дар тори сараш косаи тунука. Суханони модар ба хотираш расид, ки якчанд рӯз пеш мегуфт: «Одами пирам, писарам, ба як пуф маътал. Баногоҳ шабҳо аҳволам бад шавад, чумчаро ба коса зада, туро бохабар мекунам. Ҳушёр хоб кун».

Азим кам-кам ба рӯйи заъфарони модар, дастони беҷон афтодаву андоми оромаш зеҳн монда, нишонаҳои аз овони кудакӣ азиз ва маҳбуби худро дарёфт. Вай акнун дид, ки чашмони модараш чуқур ғӯтида, вуҷудаш пӯсту устухон, мӯяш сап-сафед шудааст. Чаро ӯ инро пеш аз ин надид? Модар гӯё хобида буд. Ногаҳон Азим аз ин хоби гарон дигар бедор нашудани ӯро ба ёд оварду як қад парид.

«Кампир медонистааст-дия, ҳис мекардааст. Агар надонад, намегуфт: «Натарс, ба ҳалқам об чакон, пахтаро ба об зада лабамро тар карда ист, калима гардон...» Бечора модаракам, ҳар рӯз даҳ бор мегуфт-а, ба қишлоқ барам. Аз гуфтан ба даҳанаш мӯ баромад. Беҳуда ин қадар бетоқат набудааст. Чаро ман бепарво шудам?.. Сабилмонда, пул... Раҳкиро даркор буд. Бечора модаракам раҳкиро дошт. Не, гуноҳи худам шуд. Чанд бор ба дастам пул афтод, нест ҳам

шуд... Дина насиҳат мекард: «Арақ нахӯр, ин чизи касофат, хонавайронкун аст. Агар ту арақхӯриро напартоӣ, ман дар он дунё ҳам осуда намешавам... Эҳ, аҳволатро дида, дилам хун мешавад. Ҳамин қадар гуфтам, ба деҳа биё, наомадӣ. Мард дар ҷое, ки даркор аст, азиз. Рав, манзили падарат, чироғи хонааш даргирад, нағз, арвоҳаш шод мешавад... Ба чӣ умедҳо туро калон кардам! Намедонам, ба ту чӣ ҷин зад? Худо нахоҳад, раваду ягон кору ҳоле шавад, ҳеҷ ташвиш накаш, рафта ба масҷид хабар кун. Ҳамин хел шуд, гӯй, писарам. Ба Мӯҳсинҷону келин ҳам хабар фирист. Мӯҳсин додарат барин, қадаш қариб бо қадат баробар шудаст. Миён баста, ба дасташ асо гирифта, «оча» гӯяд. Умри гул барин занро хазон кардӣ». Модар аз ман пинҳонӣ рафта, келину набераашро дида меомад. Ҳим-м... Вай васият карда будаасту мани гаранг нафаҳмидаам, нагуфтам, ки чаро ин хел мегӯӣ».

Азим гиристан хост, аммо аз чашмонаш нам набаромад. Бардору зани зиндагӣ ӯро чунон кӯфта карда буд, ки акнун дилаш сахт шуда, дигар ба ҳеҷ дарде гириста наметавонист. Гиристан ҳам монанди хандаҳои беғубори кӯдакӣ кам-кам аз хотир мерафтааст. Гириста тавонистан ҳам хушбахтӣ будааст. Одам гиря кунад, рӯҳаш сабук мешавад.

Азим аз ҳуҷраи модар оҳиста баромаду дарашро пӯшид. Дасту рӯяшро гурбашӯ карду зуд бо сачоқ як бор молида гирифт. Чӣ кор кунад, ба ҳамсояҳо хабар диҳад-чӣ? Охир ягон маслиҳат медодагистанд. Боз суханони модар ба хотири Азим расид, ки мегуфт: «Халқ акнун бе меҳру шафоат шудагӣ. Ҳамсояҳои дарбадар бегона барин. Ҳар рӯз даҳ бор чашм ба чашм, рӯ ба рӯ мешавем, на салом, на алейк. Хок кашад! Ҳоло ҳам меҳру шафоату хайру барака дар ҷои худамон будаст. Ба тӯят то худат рафта хабар накунӣ, намеоянд, аммо ба сарат ғаму ташвиш афтад, ҳамон лаҳза напурсида, аз дарат медароянд...»

Азим сару либосашро пӯшида, саргаранг ба курсӣ нишасту ду-се бор «тавба» гуфта монд. Ӯ чӣ кор карданашро намедонист. Бори аввал зиндагӣ ӯро имтиҳон мекард, пайванди ӯро бо одаму олам месанҷид. Бори аввал ӯ аз робитаи худ бо мардум меандешид: «Дар ин шаҳр хешу табор надошта бошам, ёру ҷӯраҳо кайҳо боз аз ман гурехта мегарданд... Уф-ф... Ҳозир

бе сад грамм майна кор намекардагӣ барин...». Азим кисаҳои пиджакашро як ба як чаппаву роста карда кофт, аммо ғайр аз ду-се тангаи зард дигар чизе наёфт. Ба хотираш расид, ки дирӯз дар кисааш қариб понздаҳ сӯм пул буд. «Нӯшида, ба ягон ҷо афтондаам, ё «ҷӯраҳо» чойпулӣ гуфта афшонда гирифтаанд. (Ӯ «ҷӯраҳо» гуфта, навбатдорони ҳушёрхонаро дар назар дошт). Шербачаҳо шаб кисаҳоро топ-тоза мекунанду калонашон наомада, гум шав, мегӯянд. Аз худашон понздаҳ-бист тин раҳкиро гирифта, ба хона меоям».

Азим сарашро болои миз ба рӯйи дастонаш ниҳода, хеле вақт беҳиссу беҳаракат монд. Дар сараш фикре набуд, дилаш гӯё суст мезад, тамоми вуҷудаш ба як ҳолати карахтӣ афтода буд. Ҷисми заифи ӯ ҳоло ба ин зарбаи зиндагӣ тоб наоварда, карахтиро сипар карда буд.

- Дар хона ҳеҷ чиз нест, то фурӯшам, - гуфт ӯ беихтиёр овоз бароварда.

Баъд чизе ба ёдаш расиду бо қатъият аз ҷо хест. «Модар раҳкирояшро бастаю тофта, эҳтиёт карда мегашт. Акнун раҳкиро ҳам даркор не... Аздусар ин даҳ-понздаҳ сӯми вай катӣ мушкили ман осон намешавад... Ё ба пули модар даст нарасонам? Наход, илоҷи дигар набошад?».

Азим паёпай ду стакан шаробро дам кашиду як нафаси чуқур гирифта қоматашро рост кард, дастонашро ба ду тараф дароз карда хамёза кашид, баъд аз кисаи шимаш як қуттӣ сигарети пачақшудаи «Помир»-ро бароварда, як дона даргиронд. Ӯ фикр мекарду сигарет дар байни ангуштонаш сӯхта ба охир мерасид. Чӣ кор кунад, аз кӣ маслиҳат пурсад, кй ба вай роҳ нишон медиҳад? Азим дар илоҷи кори худ ҳайрон монда буд. Баъд вай рафта аз чойдон ба кафаш қадре чойи кабуд рехту онро ба даҳон андохта монанди чорпое, ки кавша мекунад, бо ҳавсала хоид.

- Тамом. Шутур дидӣ, не! - вай худро тасаллӣ дода, берун баромад.

Азим аввал дари ҳамсояи рӯ ба рӯяшро кӯфт. Дарро кӯфту ба ёдаш омад, ки ҳамсояааш - Раъно, ӯро ҳеҷ хуш намекунад. Порсол камтар сурху сафед шуда буданд. Шабе ҳамин хел ширакайф буд, камтар намак даркор шуд, Азим дари Раънохонро кӯфт. Шабона шавҳараш дар хона набошад, ин

қадар тарсидани ин занро чӣ донад? Як худаш танҳо ҳам не, бо писарчаи шашсолааш. Дар ҷавоби тақ-тақи вай дар хона тақар-туқур сар шуд. Азим истод-истоду рафта, дари ҳамсояи дигарро кӯфт.

Пагоҳирӯзӣ Раънохон ба ҳамсояҳо шикоят кардааст, ки одамони ношинос нимашаб дари ӯро кӯфтаанду вай аз тарс қариб гурдакаф шуд. Гӯё он одамони «шубҳанок» тамоми шаб аз таҳи дару тирезаи ӯ дур нарафтаанд. «Хайрият, тирезаҳо панҷараи оҳанӣ доранд, - гуфтааст ӯ, - ба ақиби дар мизро тамба карда, то саҳар бедор нишаста баромадам». Аз қабати дуюм, зани муаллим гуфтааст, ки вай ҳамсоятон Азим, дари моро ҳам кӯфт, намак пурсид. Амакатон баровarда доданду ҷанг карданд, ки ин хел нимашаб одамонро безобита накунад»... Ана, аз ҳамон воқеа ин ҷониб табъи латифи Раънохон коҳидагӣ. Салому алекро ҳам бас карданд. Салом гӯям, рӯяшонро ба тарафи дигар гардонда мегурезанд. Садқаи сар, гуфтаму ман ҳам салому алекро бас кардам. Хайр, имрӯзҳо шавҳарашон дар хона-ку.

Дарро шавҳари Раъно - Нозим Ғайбуллоевич кушод. Вай ҷавонмарди сию панҷ-сию шашсолаи миёнқад, фарбеҳ, нисбат ба синну солаш зиёда ҷиддинамо ва калонгир буд. Ӯ ҷомаи рахрахи сарупойӣ дар китф, дарро кушода, саволомез ба Азим нигарист.

- Ҳамсоя, ҳамин шаб... момо... модари мо... аа-аз дунё гузаштанд, - Азим ба рӯйи ҳамсояаш нигоҳ накарда, канда-канда гап мезад.- Ба қарибӣ додарзодааш аз қишлоқ оварда монда буд... Ногаҳонӣ...

Азим ҳоло Азими пештара набуд: сархам ва пакар, овозаш ҳам дигаргун - маъюс ва дарднок ба гӯш мерасид. Касе, ки ба овози одамон бодиққатат гӯш медиҳад, аз байни ҳазорон садои гуфтугӯ, овози шахси мусибатзадаро фарқ мекунад. Овози одами мусибатзада ба садои косаи чинии дарзхӯрда монанд аст. Мардум косаи шикастагиро аз садояш зуд фарқ мекунанд, аммо садои дили шикастаи якдигарро на ҳамеша зуд пай мебаранд.

- Э, афсӯс, бечора. Нағз нашудааст-дия,- Нозим Ғайбуллоевич сар ҷунбонда изҳори ҳамдардӣ кард. Сонӣ дарашро пӯшида, ба долон баромад. - Афсӯс, бечора одами

нағз буданд, даробаро карда мегаштанд... Ба хешу табор хабар додед?

- Аздусар расида омада наметавонанд. Ҳаво гарм...

- Рост, мурдаро нигоҳ дошта намешавад. Хайр, акнун чӣ чора, мурда дигар зинда намешавад. Мурдани падару модар мерос, мегӯянд. Дилро бой натеду аз паи гӯру чӯбашон шавед. Ман ҳам меоям. Бачаҳо камтар бетоб, ба хонаи очаашон бурда мемонаму...

Азим ба саҳни ҳавлӣ баромад. Дар сояи чинор як гурӯҳ бачаҳо машғули бозӣ буданд. Битнер бо занаш мошинашро аз гараж бароварда, тараддуди сафар дошт. Барои истироҳат аз шаҳр берун мераванд. Шояд ба дараи Варзоб раванд, ё ба сӯйи Ромит. Азим ба ёд овард, ки чандин сол боз ӯ ба он тарафҳо нарафтааст. Умуман, аз шаҳр берун набаромад. Рӯзҳои истироҳаташ чи гуна мегузаштанд, ӯ ҳоло дар хотир надорад... «Хӯш, ана ба ҳамсоя ҳам хабар додам. Боз чӣ кор кунам? Ба комбинат равам? Иттифоқи касаба ҳаст, ҳамкорон ҳастанд... Ҳеҷ поям намекашад. Майзада бошам ҳам, ору номус дорам. Меоянду... Баъд, дӯсташ насиҳат мекунад, душманаш заҳрханда... Безорам!»

- Ҳа, Азимҷон, ин қадар фикру хаёл? Азим сар бардошта, дар рӯ ба рӯяш Робияхоларо дид, ки дар даст тӯрхалта аз магазин меомад.

- Э, напурсед, хола. Одам гуфта ба вай машк гап занам... Азим ба тирезаи Нозим Ғайбуллоевич ишора карда носазо гуфт.

- Азимҷон, нағз не, худро ба даст гиред, чӣ гап шуд? А? Саҳар катӣ...

- Не-е, истед. Вай хола... Модар мурда монданд. Тамом.

Ранги рӯйи Азим суп-сурх, ҳалқаҳои чашмонаш танг гашта буданд. Шароб кам-кам ба ӯ таъсир мекард.

- Не-е! Кай? Дина дар ҳамин ҷо буданд-ку? - дасту пои Робияхола бемадор гашта, сараш аз ҳаяҷоя чарх задагӣ барин шуд. Тӯрхалтаро ба дасти наберааш дода, «ба хона бар», гуфт.

- Дар ҳамин ҷо. Шаб пой дароз карда мондаанд. Ман бехабар. Дар хонаи дигар хоб...- ӯ мастона чашмонашро кушодаву пӯшида, пойма пой гап мезад.

- Азимҷон, ба ман нигоҳ кунед, рост мегӯед, ё... - Робияхола Азимро маст дида, ба гапаш бовар карданашро ҳам намедонист, бовар накарданашро ҳам.

- Э, Худо занад, нон кӯр кунад. Ана, даромада бинед. Ман ягон бор гапи дурӯғ гуфтам-чӣ?

Дар як зум ба гирди онҳо чор-панҷ нафар ҳамсоязанҳо ҷамъ шуданд. Азим такрор ба такрор ҳодисаро гуфта, ба чашми ҳар як имдодталабона менигарист. Ӯ дар ҳамин вазъият ба назари шахси дар канорбуда хурӯси дар ҷанг мағлубшударо мемонд, ки бо пару боли овезон ва ҷароҳатҳои хуншор аз беадолатии ҳариф, ё ягон дарду алами дигар шикоятомез қут-қут мекунад.

- Азимҷон, манаҳашонро бастед?

- Не, валло. Ман надонам.

Робияхола ба хонааш даромад ва ду метр суфи оҳорӣ гирифта баромаду бо ду нафар ҳамсоязани дигар ба хонаи Азим даромада, манаҳи марҳумро баст.

- Худо раҳмат кунад, бечора бандагиро ба ҷо овардаанд. Шумо, бесомон,- хола ба Азим рӯ овард,- ба ин аҳвол гаштед. Дуои ҳамин бечора модарро нагирифтед. Канӣ, акнун ёбед... Хешу таборатонро хабар кунед, тезтар биёянд. Ҳаво гарм, нигоҳ дошта намешавад,- маслиҳат дод ӯ.

Ҳамсояҳо суханони Робияхоларо шунида, бо таассуф сар ҷунбониданд, оҳ кашиданд, дареғ гуфтанд, баъзеҳояшон оби чашм ҳам карданд. Баъд Азимро дилбардорӣ дода, аз Худо ба вай сабр талабида, як-як оҳиста-оҳиста ба ҳар сӯ парешон шуда рафтанд. Азим дар саҳни ҳавлӣ боз танҳо монд.

Аз воқеаи вафоти пиразан бисёр касон огоҳ шуда, онро дар доираи хонаводаи худ муҳокима мекарданд. Яке бо таассуф ва дилсӯзӣ, дигаре бо маломат ба Азим менигарист. Аз ошёнаи дуюм ҳамсояаш Мунира ба Азим менигарист. Ин танноз ҳоло ба вай заҳрханда кардагӣ барин шуд. «Шавҳарам шофёри вазир гуфта, фукаш ба осмон,-аз дил гузаронд Азим.- Зани вазир барин ин кас ҳам гоҳ-гоҳ «Волга» савор мешаванд. Аммо шофёри вазир ҳам шофёр аст, вазир не! Ба мусибати касон шодӣ кунед, ойим!» Азим дар дилаш бо Мунира манша мекард.

Вай ҳангоми мастӣ мисли ҳамаи майхораҳо дасисаҷӯ мегашт.

- Ҳа, ҳамсоя, хурсанд шавед... Ин хел рӯз ба сари шумо ҳам меояд,- оқибат заҳри дилашро ба Мунира рехт.

- Ин чӣ гуфтагиатон, мастед, ё ҳушёред? - чашмони Мунираи бекинаву шӯхтабиат калон-калон шуданд. Вай ба қаҳр оянд ҳам, аз чеҳрааш осори шӯхӣ намерафт.- Ман ба шумо чӣ бадӣ кардам? - Вай аз тирезаи айвонаш сар берун кард.

- Ҷаватонро хом даравидагем не-ку! Гапи гуфтагиатонро медонед?.. Э, ҳайфи одам!

Ӯ Азимро ширакайф диду бо вай гидӣ-бидӣ карда нишастанро ба худ эб надид. Тирезаашро тараққос занонда пӯшиду пардаашро кашида монд.

Азим дар хараки рӯйи ҳавлӣ хеле муддат хомӯшу сархам нишаст. Робияхола ба назди ӯ омада пурсид, ки чӣ фикр дорад, чӣ кор карданӣ. Ба Азим чунин намуд, ки хола ҳам ягон ёрдам доданӣ не, ҳамту, аз рӯйи дил мепурсад. Азим ба хола рӯйи хуш надоду оҳиста аз ҷояш бархоста ба хона даромад. Дари ҳуҷраи модарро кушода, лаҳзае ба рӯйи ороми пӯрочинги ӯ нигариста истод ва сипас ба диван нишаст. Ба дастонаш нигарист, нусхаи дастҳои модарашро дид.

Деҳаи зодгоҳаш, айёми бачагӣ, солҳои ҷанг, ки модараш бепадар, ду фарзандро ба дандон газида калон кард, ба хотираш омад. Модар рӯзҳо дар колхоз кор мекард, шабҳо чарх ресида, ҳар ҳафта ба бозор ду калоба ресмон мефиристод, то ки фурӯхта, ба пулаш як кило-ним кило ғалла оварда диҳанд. Боре Парда - даллол ду калоба ресмони онҳоро бурду чизе оварда надод. Онҳо рӯзро бо умедворӣ шаб карданд, баъд гурусна то нимишаб нигарон шуданд. Аз гуруснагӣ Азимро хоб намебурд. Модар тасаллӣ медод, ки ҳеҷ гап не, болиш мебардорад... Моргазидаро хоб мебурдааст, аммо гуруснаро не. Азим он солҳо хурд буд, аз дасташ кор намеомад. Рӯзҳо ҳамроҳи хоҳараш ҷувориашонро «ҳой» гуфта, аз гунҷишк нигоҳ медошт. Он солҳо гунҷишкон ҳам гурусна буданд, бо ҳойгӯиву кулӯхчаандозӣ аз киштзор дур намерафтанд...». Дар пеши назари Азим деҳа, замини рӯйи даричаашон ҷилвагар шуд ва лаҳзае худро даҳ-дувоздаҳсола дид, ки ҳамроҳи хоҳараш пойлуч ҷуворизорро давр зада метохту аз фалахмон кулӯхча меандохт ва ба як маром «ҳой-ҳой» мегуфт.

Он солҳо тобистон расад, боғу киштзорҳо бо фарёди бачагону қарс - қарси фалахмонҳо, бо ҷаранг-ҷурунги сатилу тағораҳо аз саҳар то шом монанди бозори рӯзи ид пурғавғо буд. Агар нафасе бехабар монед, гунҷишкон села-села ба сари ҷуворӣ нишаста, ширaи донаҳои ҳанӯз норасидаи онро макида мерафтанд. Кӯдакон ва гунҷишкон барои ризқу рӯзӣ бо ҳам талош доштанд. «Акнун гунҷишкон ҳам сер шуда, баору номус гаштаанд. Ҷое, ки «киш» гӯед, дигар пар намезананд... Ҳа, мардум чӣ кор ҳам кунад, барои серҳосил буданаш ҷуворӣ мекориданд, вагарна дили кӣ нони гандум намехост».

- Эҳ, чӣ солҳои сахте буд! - Бо дасташ ба сари зонуяш зада афсӯс мекард Азим.-Бечора модарам як саҳарии зимистон нимкоса дар даст, тамоми деҳаро дар ба дар пурсида баромаду ба қарз як каф орд наёфт. Баъд аз алам дар хона чунон овоз андохта гириста буд, ки ману хоҳарам ҳам ба вай ҳамовоз гашта фиғон бардоштем. Бечора модар, ки як умр ба фарзандон худотарс шуданро талқин мекард, чунон бо овози баланд «хонаи Худо сӯзад», гуфта зор-зор гирист, ки дили моро ваҳм зер карда буд. Ману хоҳарам акнун Худо моро ба ғазабаш гирифтор мекунад, гуфта метарсидем. Таваллову зорӣ мекардем, ки модар ин гапро нагӯяд. Як моҳ боз рӯйи нонро надида будем. Намедонистем, ки ғазаби Худо аз ин зиёд намешавад... Баъд ман ҳамон нимкоса дар даст ба хонаи амакам рафтам. Амакам бо аҳли оилаашон дар гирди сандалӣ нишаста, ош мехӯрданд. Писари ҳамон Парда-даллол- Самар ҳам буд. Онҳо овози пои маро шунида, табақи лахчаки хӯрдаистодаашонро ба даруни сандалӣ пинҳон карданд. Ман ба хона надаромада, аз тиреза ош хӯрда истоданашонро дида будам. Баъд духтарчаи хурдиашон сирро фош карду як шаппотӣ аз падар хӯрда хомӯш шуд. Дар пешгоҳи хонаашон як ҷувол орд сап-сафед метофт, аммо амакам «орд нест, як дона ғалла набошад, орд аз куҷо мешавад», гӯён ҷавоб дод. Он солҳо ҳам гузаштанд. Беҳуда намегӯянд, ки зимистон мераваду рӯсиёҳии ангишт мемонад... Рӯзи аз падар хати сиёҳ омадагӣ аз хотирам ҳеҷ намеравад. Модар хабари маъшумро аз саркор шунида, аввал карахт шуд, бовар накард. Баъд саркор хати сиёҳро аз ҷайб баровaрда, ба модар дод. Модар монанди занҳои дигар фарёд набардошт, мӯканиву рӯйканӣ накард,

фақат қатраҳои оби чашмаш марҷон барин ба рӯяш рехт. Баъд ба Ҳосилбеки дар болои асп андешаманд нишаста, рӯ овард: «Мурда бошад, ҷояш ҷаннат, не, агар зинда бошад, Худо ёраш бод. Ба ман ҳамин ду сағираи вай бас. Ҳаминҳоро калон кунам, шуд». Модари муштипар! Охир вай ҳам одам буд, медонист, ки аз модар дубора намеояд... Умрашро бо ду фарзанд гузаронд. Агар ман дар ҷои вай мебудам, ҳамин хел мекардам? Не, ман ба ин хел фидокорӣ қобил нестам. Ана, писарам зиндаятим. Охирин як хоҳиши модарамро ҳам иҷро накардам. Модар шароб нахӯр гуфт, нахӯрда метавонам-чӣ?

Азим дар сари ин нукта хеле фикр кард, ба хотир овард, ки инсон бо зӯри ирода чӣ корҳое накардааст Шароб нахӯрдан ҳам кори мушкил шуд?! Ҳамин хел мегӯяму аммо...- дудила мешуд вай. - Ягон қасаме бошад, ки онро шикастан нашавад! Пештар ба номи Худо қасам мехӯрданд, «Қуръон»-ро пеш мегузоштанд. Ман на ба Худо бовар мекунам, на ба «Қуръон». Эътиқодманд бошам, арақ мехӯрдам?! Одамон нон катӣ қасам мехӯрданд. Нон ҳам ҳеҷ касро кӯр намекардааст. Ҳама ҷо нон дар зери по. Дина яктояш дар ошхона чангакро ба мағзи нон халонда, тоза мекард...

Занги дар Азимро ба худ овард. Вай азбаски кайҳо боз занги дарашро нашунида буд, як қад парид. Баъд саросема аз ҷо бархосту ба сӯйи дар ду-се қадам монд, аммо боз дудила шуда, лаҳзае истод. Дар ҳақиқат ба вай занг заданд, ё ба гӯшаш ҳамин хел расид? Садои занг дубора баланд шуд. Ин дафъа дуру дароз, бо изтироб.

Азим дарро кушоду ҳушаш аз сар парид. Агар ин дам модараш зинда шуда, дар таҳи дар истода бошад ҳам, аҷаб не, вай ба ин андоза ҳайрон намемонд. Робия-хола пешопеш, аз қафои ӯ Зайнабу Мӯҳсин ва марду зан як гурӯҳ хешовандони занаш, Мунира бо шавҳараш, боз ду-се нафар ҳамсояҳо ба хона даромаданд.

Робия-хола гап мезад, аммо дар аввал Азим аз суханони ӯ ҳеҷ чиз нафаҳмид. Сонитар ба гӯшаш даромад, ки хола мегуфт: «Мунирахонро гуфтаму бечора ҳар чӣ зуд рафта ёфта омаданд». Аз даруни хона суханони бо алам ва сӯзи дил гуфтаи Зайнаб ба гӯшаш расид:

-- Маст ҳушёр мешавад, аммо аҳмақ не!

Азим ба девор такя карда, беҳол сари ду по нишаст. Худ аз худ аз чашмонаш ғӯра-ғӯра ашк рехт. «Ашки набудагӣ аз куҷо мерезад?»- ҳайрон буд вай.

с. 1972

МУАЛЛИМИ САХТГИР

Баҳори он сол ба дашти беоби Ёвон бори аввал пунбадона коштанд. Ғӯза кайҳо себаргаву вале аз об дарак набуд. Баъзеҳо ба раддаҳои беҳудуди сабзгун-гули заҳмату умеди худ нигариста, хавотир буданд: "Аз ростӣ, оби Вахш меояд ё обро надида, мӯза кашидем?"-мегуфтанд.

Ба канали нав, одатан, обро ҳамту, иму ҷим сар намедиҳанд. Ид мешавад, рақсу бозӣ, мукофотдиҳӣ, вазъгӯӣ мекунанд. Ҳоло мардум ба вазъгӯӣ randчунон одат кардаанд, ки дар тӯй ҳам, дар азо ҳам, то аз рӯи коғаз бурро хатро хонда тавонистани худро собит накунанд, гӯё рӯзашон намегузарад.

Ман ба ин ҷо ба муносибати ҳамин тантана омадам. Вале ногаҳон Шодиро дидаму дар дили ман аз шодмонӣ асаре намонд.

Дар баландӣ истода ғарқи тамошои канал ва даҳанаи нақб будам. Дар пешгоҳи он ҳарфи М-тамғаи метросозони Москва медурахшид. Дар масофаи ҳафтуним километр аз зери кӯҳ нақб канда, оби паси Боғотро аз як гӯшаи биёбон берун овардан, дар ҳақиқат, қиссаҳои пешини бибиюю бобоёнро ба ёд меовард.

Ҳоло ҳама кори асосӣ саранҷом ёфта, коргарон бо трактор лавозимотеро, ки дар нақбканӣ ба кор бурдаанд, аз мағзи кӯҳ кашонда, берун меоварданд. Обе, ки аз даруни нақб ҷорӣ буд, чархҳои тракторро қариб гӯр мекард. Ин оби Вахш не, оби қаъри кӯҳ аст. Ҷавони навчаи лоғарандом, дар тан корҷома, дар по мӯзаи резинии соқаш баланд чолокона банд-банд тахтаву оҳанпораҳоро ба чангак андармон месохту кран онро бардошта, дар соҳил ғарам мекард. Ҳаракатҳои ҷавон ба ман ошно намуд, худи ӯро низ гӯё мешинохтам, аммо аз дур афташро равшан тафовут намекардам. Аз теппа фуромада, ба

ҷониби вай наздик рафтам. Хандаҳои соддалавҳонааш, поймониҳои такаббуромезаш ба Шодӣ монанд... Шодӣ! Худаш!.. Ана, вай ҳам маро дид... Зеҳн монда менигарад... Аҷиб, шамоли тақдир одамро ба куҷоҳое намебарад!

-Шодӣ!..-наздик рафтаму даст бардошта овоз додам.

Маро дида вай лаҳзае карахт шуд. Сипас, маъюс табассум намуду дасташро боло бардошта "Салом" гуфт.

-Баъди кор биё, чақ-чақ мекунем... Ҳозир нағз не...

Ҷӯраи солҳои бачагиам дар ин ҷо маҳбус буда, чунон ки мегӯянд, хидмати маҷбурӣ мекардаст, вале ман намедонистам. Ҳоло ӯро дида, агар гӯям, ки ҳайрон шудам, на он маъниро медиҳад. Лаҳзае дасту поям бемадор гашт,чӣ гуфтанамро надониста забон хоидам. Вай андаруни канал, ман дар соҳили баланд-ҳар ду аз изтироб хомӯш будем.

-Ягон чиз даркор бошад, гӯй,-хоҳиш кардам.

-Ташвиш накаш, ҳеҷ чиз даркор не... Фақат дидори шумоён...

Вай табассум намуд ва бо меҳр ба рӯи ман нигаристу хомӯш монд. Посбон ба исрор талаб дошт, ки ман аз соҳил дур шавам.

Не, ба ҳар ҳол, ин Шодии пешин не. Агар ҳамон Шодии пешин мебуд, "ягон сони гӯсфанда пухта биёр, як дег палави сергӯшт кун, палава ёд кардам, арақ гир" мегуфт. Ғалатӣ...

Вай бо трактори худ ба нақб даромада рафту ман парешонхотир ба қафо баргаштам.

"Сазои хулқу атвори бад...-мегуфтам худ ба худ.- Аз карда пушаймон метобад. Ақлаш даромадагӣ барин..."

Даврони бачагию наврасии мо бо ҳам гузашт. Даҳсоларо ҳамроҳ тамом кардем. Баъд ман аз паи таҳсил ба шаҳр омадаму вай дар деҳа монд.

Хурд будем. Он солҳо ҳавлии Шодиино дар шафати ҳавлии мо буд. Ҳамеша ҳамдам, бозӣ мекардем, ҳамроҳ ба мактаб мерафтем, аз паи гову гӯсола, алафу ҳезум медавидем. Рост мегӯянд, ки Исо ҳам ба роҳи худ, Мӯсо ҳам. Бесарии вай як зарра ҳам ба ман сироят накард. Баъди ин гуна таҷрибаҳо чи гуна ба қонуни ирсият бовар намекунӣ?! Росташро гӯям, баъзан аз касофати вай ман ҳам дар маломат мемондам. Бинобар он,

очаам мудом таъкид мекарданд, ки вай катӣ камтар бозӣ кунам. Лекин ҳамроҳ бозӣ накарда мешавад?

Боре сазои ба суханони модар беэътиноиамро дидам. Воқеа ин тавр рух дод: дар қарибии боғи мо полизи колхоз буд. Нигоҳбони он бобои Орзумурод ҳар гоҳ ба боғи мо ояд, ягон ҳандалаки хушбӯ меоварду маро шод мекард. Он солҳо мардум дар замини рӯйидарича харбуза намекориданд. Ғалла танқис буд. Ба мардуми деҳқон пул аз он ҳам танқистар буд. Ҳеҷ кас моҳона намегирифт, на дар пирӣ нафақаю на дар беморӣ... Дар ивази 20 сотих замини рӯйидарича аҳли оила дар колхоз кор мекарданд. Бе паспорт ба куҷо гурехта меравӣ?! Ана, аз ҳамин сабаб ба замине, ки корам аст, хоҳ лалмӣ, хоҳ обӣ, ғалла мекориданд. Колхоз барои полиз хеле кам замин ҷудо мекард... Ҳамон рӯзи нохуш ману Шодӣ дар боғи мо, ки як гӯшаи ҳамон замини рӯидаричаро ишғол мекард, машғули бозӣ будем. Намедонам, гап аз куҷо бархосту вай барои харбузадуздӣ ба полизи колхоз рафтанӣ шуд. Ман инояти бобои Орзумуродро ба хонаводаамон ёд оварда, дар ин хиёнат ба вай шарик нашудам. Чун ӯ ба ҷониби полиз раҳ гирифт, ман ба даруни ҷӯйи обкандаи чуқуре даромада пинҳон шудам.

Дар он айём чӣ донам, ки агар кас бетарафона ҷиноятеро гувоҳ бошад, низ гунаҳкор аст.

Ногоҳ валвалаю ҳаёҳуе бархосту бача набошам, боз ҳам худдорӣ карда натавонистам ва сар бардошта, оҳиста ба тарафи ошӯб нигаристам. Манзарае, ки дидам, ҳеҷ фаромӯш намешавад: Шодӣ харбузаи калоне дар даст ба ин сӯ медавиду аз қафо, дар масофаи чил-панҷоҳ қадам бо ҳаёҳу бобои Орзумурод ӯро дунболагир буд... Ман ин ҳолро дидаму саросема сарамро поён гирифтам, вале кор аз кор гузашта буд. Шодӣ гурезон харбузаро ба назди ман ғелонду рафт.

Вақте ки бобои Орзумурод омада, дар сарам рост истод, ба ҷуз шармандавор аз ҷо бархостан дигар чораам набуд. Мӯйсафед тамоми заҳрашро ба ман рехт. Суханоне гуфт, ки агар мор шунавад, пӯст мепартофт. Рост мегуфтаанд: харбузаро хом кандана, сари деҳқонро бикан.

Ҳамин қадараш кам набуд, ки мӯйсафед боз ба хонаамон рафта, воқеаро ба модарам гуфтаст. Бегоҳирӯзӣ гӯсолаву се бузғоларо пеш андохта аз дарвоза дароям, модарам дар сари

оташдон будаанд, тарошае ба дасташон афтоду бо он маро чунон заданд, ки он шаттаро ба ёд оварам, то ҳол тахтапуштам виҷиррос зада, дар танам мурғак медамад. Аз беадолатии модарам сахт ранҷидам. Як шабонарӯз аз хона таом нахӯрдам. Аввал пурсиш, баъд кушиш-дия! Бобои Орзумуродро солҳои сол чашми дидан надоштам.

Ба Шодӣ бало ҳам назад. Баръакс, фардояш шӯру фиғони маро тақлид карда мазоҳ намуд. Бобои Орзумурод ба модараш гуфта бошад ҳам, Ҳаёт-хола ҳаргиз ба писараш сахт намерасад. Занаки аҷиб буданд – нармдил, беозор, гапбардор, фориғдил... Ҳеҷ нашунидаам, ки вай ягон бор ба Шодӣ, ақаллан дӯғу пӯписа карда бошад. Бо ҳама ҳамин хел, мулоимгап, нармдил. Мо-бачаҳо ҳавас мекардем, кошкӣ модари ҳар яке ҳамин хел мебуд... Беақл будем...

Шодӣ сол аз сол дар бадкирдорӣ ном мебаровард. ”Шодӣ не, ин ғаму кулфат аст”, мегуфтанд одамон. Ёд дорам, боре модараму Ҳаёт-хола ба таъзияи кадом як ҳамдеҳаамон рафтанд. Ману Шодӣ дар ҳавлии онҳо будем. Дар сояи тути калони балхӣ бибиаш ғир-ғир чарх ришта, суруди ғамангезеро замзама мекард. Аз афти кор, пиразани ҳафтодсола писари дар ҷанг бедарак рафтагиаш-падари Шодиро боз ба ёд оварда буд магар, ашки рухсораҳои пуроҷингашро дам ба дам ба нӯги остини дарозаш пок мекард.

Ин дам аз кӯча нидои аттор баромад. Он солҳо атторҳо ранг, қулф, сӯзан, тугма, шаба, чангаки моҳидорӣ барин майда-чуйдаҳоро аз шаҳр харида, деҳа ба деҳа гашта қиматтар мефурӯхтанд. Рӯзе, ки аттор меомад, барои бачаҳои деҳа ид буд. Ҳар кас ягон чиз мехарид: писарбачаҳо-ҳуштакчаҳои сафолӣ, дорбозак, духтарон-сӯзан, ҳалқа, илқ, занҳо-ранг, зок, зиҳи пойҷома ва ба ҳамин монанд чизҳо.

Ману Шодӣ саросема ба сӯи аттор давидем. Чангаки моҳигириро дидему ҳаваси моҳигирӣ моро беқарор кард. Аммо барои чангакхарӣ пуламон набуд. Дар он айём пул на фақат дар ҷайби бачаҳо, балки дар кисаи аксар мардони деҳа ҳам ёфт намешуд. Аммо мушкиле набуд, ки садди майлу хоҳиши Шодӣ бошад. Вай “ҳозир” гуфту тозон ба ҳавлиашон рафт ва фурсате нагузашта, куртаи мардонае дар бағал берун омад. Аттор

куртаро пасу пеш гардонда диду писанд кард, вале ба рӯи Шодӣ бо шубҳа нигариста гуфт:

- Бача, боз бе рухсати очаат овардӣ?
- Не-е!
- Ку, рав, бигӯ очаат ояд.
- Э, шумо чи хел одам, гиред-дия!.. Очаам ба меҳмонӣ рафт. Худаш гуфта буд, ки инро дигар касе намепӯшад.

Ин лаҳза хоҳарчаи Шодӣ-Фароғат аз дасти бибиаш гирифта аз ҳавлӣ берун омаду ба сӯи аттор шитобон расид.

-Ана, куртаи додом, бибиҷон!.. Ман гӯям, шумо бовар намекунед...- бидиррос зад духтарак куртаро аз пеши аттор бардошта.

Куртаро дар назди аттор дида, фиғони пиразан баромад.

Шодӣ ба Фароғат суханони таҳдиду таҳқиромез гуфту аз он доира дуртар рафт.

- Ҳой, балонусха... Куртаи писаракам-а! Нарӯида рав, ту шумқадам... Садқаи падар шав!.. Барои ҳамин худо ба ту уна ҳайф дид.

Вай бо алам хеле суханони ҷонгудоз гуфту куртаро аз дасти Фароғат гирифта, бо қомати хамида ба сӯи ҳавлӣ равон шуд. Шодӣ аз ин кори хоҳарашу бибиаш изо кашиду беҳаётар гашта, ба пиразан дарафтод. Сараввал куртаро аз дасти бибӣ гирифта гурехтанӣ шуд, вале натавонист. Баъд аз алам ҳавлиашонро сангборон мекард, ки модараш расида омад. Ҳаёт-хола сабаби моҷарои ӯро фаҳмид ва зуд аз куҷое пул ёфту барои Шодӣ чангак харид ва хархашаи ӯ пасанда гашт.

Шодӣ солҳои мактабӣ ҳам тавфиқ наёфт. Вай қобилияти хуб дошт, аммо ҳаргиз дар хона китобу дафтарро ба даст намегирифт. Ҳар он чӣ аз муаллим мешунид, каму беш дар хотир медошт ва онро боз гуфта аз муаллим баҳо мегирифт. Агар аз роҳи худсарию бетамизӣ намерафт, балки одами дуруст мешуд...

Аз бонги ногаҳонии мошин як қад парида, худро ба канори роҳ гирифтам. Замини зери поро ларзонда “Белаз” гузашт. Рононда ба ҳоли ман хандид. Ман ҳам хандидам.

Бе ҳеҷ мақсад, ғайриихтиёр мерафтам. Инро пай бурда, оқибат аз роҳ истодам. Истодаму баргашта ба сӯи чорраҳае, ки он ҷо мардум интизори мошинҳои раҳгузар буданд, рафтам.

Ҳоло ба кадом сӯи ин дашт назар кунед, сурури тантанаи фардо эҳсос мешуд. Гурӯҳ-гурӯҳ одамони аз атрофу акноф баҳри тамошо омадагӣ бо шавқ даҳани нақб ва наҳри навсохтро менигаристанд. Дар ҳама ҷо байрақу хитобаҳо, ошхонаву дӯконҳои сайёр...

Намедонам, дар синфи шаш будем ё ҳафт, ғолибан дар синфи ҳафт мехондем, ки ба мактаби мо аз шаҳр муаллимае омад. Ӯро мо дар зиндагӣ ҳаргиз фаромӯш намекунем, зеро вай сабабгор гашт, ки сонитар бисёр бачаҳои деҳаи мо таҳсилро давом доданд, касбу ҳунар омӯхтанд. Чашми моро ба олам, ба зиндагӣ ҳамон Солеҳа Каримова кушод. Ҳар як сухан, ҳар як кори вай барои мо ибратбахш, зебо ва ҳавасангез буд. Писару духтар-ҳама мафтуни вай будем. Муаллима барои мо ҳам рафиқи мӯнису сирдон, ҳам устоди сахтгири иззатманд-хулоса як олами нави таҳ ба таҳ асрор, хирад, ҳунар, ҳусн ва назокати одамӣ буд. Вай ҳам донишманд, ҳам дарзӣ, ҳам пазанда-хулоса, кони ҳунар буд. Ба духтарон бофтану дӯхтанро омӯзад, ба бачаҳо аз усули муомила, назокати адаб то оростани ақоиқи назофат, тариқи меҳмонию мизбонӣ, расми хонадорӣ ва ободу зебо доштани макони истиқоматро меомӯхт.

Шодӣ ӯро низ биозурд. Биозурду сипас худ батамом радди маърака шуд: рӯзе муаллима ба синф ворид гашт ва пас аз салому алек ба курсӣ нишаста ҳозиру ғоибро санҷидан хост, вале курсӣ яку якбора пора-пора гашта, аз ҳам рехт. Муаллима ба рӯи фарш афтод. Вай аз хиҷолат буд ё аз дард ба рӯи ҳеҷ кас нанигаристу лангон-лангон аз синфхона берун шуд. Чашми духтарон об гирифт, аз ғазаб дандон ба дандон мефишурданду аз алами оҷизӣ сар намебардоштанд.

Аксари онҳо дар он айём аз Шодии ҷангара ба дил ҳарос доштанд.

-Ба падарат лаънат... Мур, ту, пес...-яку якбора Маҳрам сар ба остин ниҳода гириста сар дод.- Гум шав, нокас!..

-Агар ягонтаат даҳон кушоӣ, аз ман гила накун!-аз ҷо бархоста мушташро гиреҳ карда ба аҳли синф ва асосан, ба Маҳрам таҳдид кард Шодӣ.-Даҳаната аз тахтапуштат

мекушоям, Таппак!..-Вай духтари Назари Чӯпон Маҳрамро “Таппак” мегуфт.

-Агар ҳозир ба мудир рафта нагӯям, ман-одам не! Ту ин курсиро мондӣ,-Маҳрам бо чашмони ашколуд аз ҷо бархосту аз синф берун рафтан хост.

-Бишин, Таппак!- Шодӣ сари роҳи ӯро гирифт. Азбаски Маҳрам ба мактаб аз молхона меомаду мудом аз танаш бӯи ширу ҷурғот ба димоғ мерасид, ин лақаб ба вай часпида буд.-Ку, як бори дигар гӯй!..-Шодӣ бо ситез мушташро ба таҳи манаҳи духтар бурд. – Чунон гирифта ба девор мезанам, ки...таппак мешавӣ!-аз лутфи дурушти худ завқида, қоҳ-қоҳ зад вай, вале ба хандааш ҳеҷ кас ҳамроҳ нашуд.

...Касе маро ҷеғ зад магар ё ба гӯшам ҳамин хел даромад, аниқ надонистам. Сар бардошта ба атроф нигаристам-ҳоло ҳама ба ҳар тараф рафта, дар гирду пеш ҳеҷ ҷонзоте набуд. Дар он сӯи канал бачаҳои Ёвон ба харҳо кӯзаву офтобаҳоро баста аз паи оби гуворо ба сӯи чашмаҳои домани кӯҳ мераванд. Имрӯз бачаҳо бори охир барои об мераванд. Фардо аз ин канал, аз оби Вахш мехӯранд.

Боз овоз баромад. Ин дафъа аниқ шунидам-овози зан. Бист-сӣ қадам дуртар аз ман дар канори роҳ ду мошини самосвал меистод. Аз таваккал ба ҷониби мошинҳо қадам задаму аз паси яке аз онҳо қиқирросзанон Гулсифат баромад.

-Дар ҳамин ҷо ҳам ту ғарқи фикру хаёлӣ?.. Э, ту ҳам одам барин ягон рӯз ҳушёр мегардӣ ё не? –гуфт вай бо чеҳраи хандон ба сӯи ман аз дур дасти вохӯрӣ дароз карда омада.

-Фикру хаёл куҷо, ҳамту...-гуфтам аз хиҷолат чӣ гуфтанамро надониста.-Ту дар ин биёбон чӣ гум кардӣ?

Мо салому алек ва аз якдигар ҳолҷӯӣ кардем.

-Ба чӣ кор омадӣ?-Ва ҷавоби маро нигарон нашуда пайрави саволи худ гуфт:-Тантана менависӣ? Мардони майдон ё диловарони Ёвон? А?

Гулсифат ҳам аз ҳамсинфони мо. Ман аз бозе, ки ӯро мешиносам, одаташ ҳамин: ягон гапро мепурсаду тоқати ҷавоби шуморо шунидан надорад. Шумо ба ҷавоб даҳан кушода-накушода, вай аз ҷои дигар савол мекунад.

-Писардор шудаӣ, муборак... Чӣ ном додӣ?-боз пурсид вай. Ман номи писарам ва мақсади омаданамро гуфтаму сипас аз ӯ пурсидам:

-Ба ман нигар, аҳволи Шодӣ чӣ хел аст, бохабарӣ?

-Ҳабс шуд-ку, ҳоло дар ҳабсхона будагист,-гуфт вай ва якбора маъюс гашт.-Чаро якбора Шодӣ ба ёдат омад?.. Дар ҳамин дашт рӯята ба қибла гардонда Шодиро фикр мекардӣ?

-Не, Гул... Ист, ки ту ба ин ҷо чаро омадӣ?

-Мусулмонӣ ба шикамсерӣ, гуфтаанд. Се-чор дӯкону ошхонаи районро овардам. Гапи хушк ба гӯши кӣ мефорад?! Гумонат рӯзномаи ту барояд, офтоб мебарояд, вагарна на пахта мерӯяду на мол мезояд. Ҳамту не?

Кинояи ӯро бо табассум гузарондам. Вай кори рӯзноманигоронро гапи хушк ва беҳуда мешуморад.

Мо дар хусуси ҳамдиёрон, ҳамсинфон, кору бори худамону наздиконамон хеле гапзанон кардем. Чун сухан ба сари мактаби деҳа кӯчид, Солеҳа Каримова боз дар пеши чашмам ҷилвагар гашт.

-Ба ман нигар, Гулсифат, муаллима Каримова ҳоло дар куҷо бошанд?

Вай чашмонашро калон карда ба тааҷҷуб чунон ба рӯи ман нигарист, ки авзоаш баръало мегуфт: “Бача, тани ту сиҳат аст ё не?”. Дар муқобили рӯи лоғару борикаш чашмонаш зиёда калон намуданд. Дар воқеъ, Гулсифат ҳеҷ фарбеҳ нашуд. Ҳама ҳайрон буданд, ки ӯ бо вуҷуди ин қадар дарёдилию ҳуштабъӣ, чаро тортанак барин дар бадан як пайса гӯшт надорад. Кораш нағз, рӯзгораш осуда, хулоса чор ишкелаш чоқ. Аз афти кор, аз хӯрок парҳез дорад, қомати зебояшро эҳтиёт мекунад. Дарвоқеъ, фарбеҳии зан бештар қабеҳ менамояд.

-Имрӯз ба ту ягон гап шудагӣ, поймапой гап мезанӣ. Чаро хаёлат парешон?-гуфт вай баъди лаҳзае ҳайронӣ ба чашмони ман нигариста.

-Ҳеҷ,-гуфтаму табассум намудам.

-Каримова аз мактаби мо рафтанду дар Себзор ҳам гапашон бо директорашон напухт магар, ба кори дигар гузаштанд. Боре дар мошин дучор шудаму як дам гапзанон кардем. Ҳамаро ном ба ном пурсиданд. Чаро аз муаллимӣ

рафтед гӯям, даст афшонданд. Худашон ҳам пушаймон барин. Хайр, худат медонӣ, одами ростдил ҳоло рӯзаш сахт аст.

-Ба халқ чизи аз ҳама зарурӣ аввало нон, баъд аз он мактаб,-гуфтам ман суханони дар кучое хондагиамро ба ёд оварда.

-Ҳеч кас ба ин шубҳа надорад.

-Рӯзҳои шанбею якшанбе хона ба хона мегаштанд. Очаам аз саҳар "бибиотуни айбчинат меояд" гӯён, ба рӯбучин сар мекарданд. Чи қадар маслиҳат, машварат... Худро ба одамон бегона намеҳисобид... Ёд дорам, очаи маро маломат карда буд, то ки вақти гиряи кӯдак гаҳвораро сахт начунбонад... Аммо баъзеҳо ба хонаашон рафтани ӯро хуш намекарданд. Сагашонро кушода мемонданд, медонӣ?.. Ҳурмати нон...-гуфтам ман бо сӯзу гудоз.

-Муаллими ҳақиқӣ буд... Ҳайфо, ки бо замона мувофиқат карданро намедонист.

-Ҳаёт-хола ҳам омаданашро намехост, рӯи хуш намедод, муаллима пай мебурд, аммо домани Шодиро сар намедод.

-Кучо пай намебурд!-эътироз кард Гулсифат.-Ҳамаашро медонисту худашро ба гӯлӣ мезад.

-Ин тавр бошад, чаро ба Шодӣ ин қадар андармон буд? Барои таъмири хонаю ҳавлии онҳо ҳашар ташкил карда буд, ба хонааш мебурд, китоб медод: бо кӯшиши вай Шодӣ одамсуроб гашт, ҳатто момои Гулсуми бекасро дастёрӣ мекард...

Лаҳзае фикру андешаҳои ҳар ду ҳам ба он солҳои наврасӣ пайванд хӯрда, хомӯш мондем.

-Азбаски очааш доим тарафи писарашро мегирифт, бечора муаллима ба бало монда буд,-хандид Гулсифат.- Шодӣ ягон номаъқулӣ кунад, додхоҳон ба хонаи муаллима мерафтанд, гӯё фарзанди вай бошад... Э-э, Шодӣ набуд, вай дарҳақиқат ғаму кулфат буд. Аз кучо гапи ӯро сар кардӣ?-аз ин гуфтугӯ дилгир шуд Гулсифат.

-Баъди аз мактаби мо рафтани Солеҳа Каримова Шодӣ расво шуд. Хусусан, Маҳрами бечораро расо азоб дод. Бачаи шум буд,-гуфта ба Гулсифат ҳамфикриамро баён намудам.

Маҳрам аз ферма ба мактаб харсавор меомаду харашро дар қуруқи лаби сой ишкел зада мемонд. Шодӣ дар танаффус

пинҳонӣ рафта, ишкели харро кушода сар медоду баъд духтари бечора ҳафт километр роҳро пиёда мерафт.

-Оби ганда ба хандақ, ана оқибаташ,-гуфт Гулсифат андӯҳгин абру чин намуда.-Аз мукофоти амал гурехта намешавад! Дузд ба дузд вомехӯрад, ғар ба ғар...

-Аҷаб не, вай одами нағз мешуд...-гуфтам ман, аммо ин дам ҳамаи далелҳоям дар бобати одами нағз шудани Шодӣ ба назарам ночиз ва беасос ҷилва намуданд. Баъди лаҳзае хомӯшӣ гуфтам: -Ҳозир Шодиро дидам. Дар ҳамин ҷо будаст...

Гулсифат ғайричашмдошти ман як қад парида, ба рӯи ман нигараст, лаҳзае ин гуфтӯгуро чашмони мо идома доданд: ман бовар кардам, ки солҳои охири мактабӣ мафтунии Шодӣ ба Гулсифат, ҳар чӣ бошад ҳам, дар дили духтар асаре доштаст.

-Суханро аз ҳамин сар кунӣ, намешавад?! Гоҷиатро бас накардӣ!.. аз даққиюнус сухан сар карданат барои ҳамин Шодӣ буд?! Хайр, чӣ илоҷ, ба бадбахтии Шодӣ ҳеҷ кас гунаҳгор не, айби худаш,-гуфт Гулсифат ҳаяҷони худро андаке фурӯ нишонда.-Агар худи кас одам шудан нахоҳад, ҳеҷ кас ӯро одам карда наметавонад.

Ҳар ду ҳам дақиқае чанд хомӯш мондем. Ман ботинан ин гуфтугӯро давом медодам: Ба фикри ман, дар ин бадбахтӣ танҳо худи Шодӣ гунаҳгор не,-мегуфтам ба худ.-Фақат як худи модараш ҳам гунаҳгор не. Бале, хурду калон-ҳама. Дар пеши назарамон дузду авбош, коҳилу кӯрнамак ба воя расид, ҳеҷ кас ба таври қатъӣ ба вай монеъ нашуд. Аз хурдӣ умри вай бекор мегузашт... Ҳаёт-хола тарафи писарашро мегирифт ва ё дӯғу пӯписаи бардурӯғ мекарду бас. Баъди як воқеаи нохуш дили аксар ҳамсояҳо ба модари писар хунук шуд, аммо боз гунаҳкор беҷазо монд. Шодӣ дар оғилашон гурбаи ҳамсояро дошта, ба болояш карасин рехта оташ мезанад: гурбаи оташгирифта ба ҷониби ҳавлии соҳибаш мегурезад ва ҳангоми таоми шоми хонавода худро аз тиреза ба хона меандозад. Носири якдаста аз хавфи сӯхтор худро ба болои гурбаи машъалвор оташгирифта меандозаду бо як дасти аз ҷанг амон мондагиаш онро дошта, боз бештар маъюб шуд...

Ҳаёт-хола ҳар боре, ки ба хонаи мо меомад, модарам баъзе кирдорҳои Шодиро аз рӯи дидаю шунидаашон гуфта, “Сари вақт аст, пеши роҳашро гиред”, мегуфтанд. “Абе, дугонаҷон,

ҳоли бача-дия. Бе падар, сағир калон шуд. Дили сағираро озурдан гуноҳи азим аст, мегӯянд. Дилам намешавад, ки гапи сахт гӯям. Калон шавад, ягон рӯз ақлаш медарояд. Бачаҳои шӯх ҳам калон шаванд, вазнину солор мешаванд”, - мегуфт модари ӯ дар ҷавоб.

-Тағоияшу очааш ба ин ҷо дидорбинӣ омадаанд, аммо Шодӣ ба наздашон набаромадааст. "Ман оча надорам”, гуфтаст. Сонӣ амакаш омадаст,-гуфт Гулсифат андешаманд.-Шодӣ гуфтаст, ки очаам наояд. Маро ҳарчӣ кард вай кард: тухми мурғи ҳамсояро суздидам, манъ накард, ба сагаш сӯзан додам, як шаппотӣ назад, ана, оқибаташ...

-Ғалатӣ... Боварам намеомад, ки Шодӣ чунин рафтор кунад ва аз ӯ ин гуна суханҳо барояд. Кӣ ба ин минвол чашми ӯро кушода бошад? Кӣ? А?-гуфтам ангушти ҳайрат ба лаб бурда.

-Зиндагӣ... зиндагӣ ҷонам, Солеҳа Каримова не,-гуфт Гулсифат дар поёни сухан.-Зиндагӣ муаллими сахтгир аст... Мегӯянд, ки дар ҳамин ҷо китоб хонда, донишманд шудагӣ...

Дар пеши чашмони ман қомати баланди Шодӣ ҷилва намуд, ки ӯ аз паси мо менигарад. Беихтиёр ба қафо нигаристам. Кран ба мисли фили бузург бо хартумаш тахтаву оҳанпораҳоро дарза-дарза бардошта, ситезаомез дар соҳил ғарам мекард.

с. 1973-79

ГӮШТИГИРӢ

Дар миёнаҷои давра аз кундаю ғӯлаҳои яклухт гулхани бузурге афрӯхта буданд. Оташ баъзан баробари ду қади одам баланд гашта, ҳезум часур-чусуркунон ба атроф шарораву лахча мепарронд. Шӯълаи гулхан атрофро равшан карда, рӯйи одамони дар қатори пеш нишастаро метафсонд. Онҳо гоҳ бо як даст, гоҳ бо дасти дигар рӯяшонро аз ҳарорати сӯзони оташ панаҳ мекарданд, аммо ҷойи тамошобобро аз даст намедоданд.

Давродаври гулханро ҳамвор карда, рег пошидаанд.

Дар қатори пеши давра, асосан, пирону даҳанкалонони деҳа ва меҳмонони аз роҳҳои дуру наздик омадагӣ нишаста, чой мехӯрданд, сӯҳбат мекарданд. Дар байни онҳо роҳбарони колхоз, идораи ҷамоат ва район ҳам буданд. Дар ақиб дигарон-мардон, ҷавонону бачагон, дар ду-се ҷой тӯдаи занону духтарон нишаста, ҳама интизори саршавии гӯштӣ буданд.

Саркор баъзеҳоро ақибтар шинонда, майдонро барои гӯштигирон васеъ карду аз ҳозирон гаштаю баргашта мепурсид, ки Комил-полвон чаро бедарак аст.

Саволи саркор аз даҳан ба даҳан гузашта, ба гӯши полвони ин дам ба тӯда ворид омадагӣ расиду ӯ аз торикӣ овоз баровард:

--Тақсир, мо дар ҳамин ҷо!

--Э, дар куҷо гум шуда гаштед? Ҳама ба шумо нигарон,- саркор ба сӯи овоз муроҷиат кард.

Дар ақиби издиҳом каллаи калон ва пешонии фарохи Комил-полвон намудор шуд.

-Ҳой, полвон, имшаб гӯштӣ буданашро намедонистед-чӣ?!

-Соати ҳашт, баъди ҳама рафтан як мошин беда оварданд,- -бо овози баланд сабаб меовард ӯ.-Ночор қати шофёр фуровардаму ба ғарам зер кардам... Як бор ба тӯйхона даромада, муборакбод гуфта бароям?-иҷозат хост вай. Матлаб аз ин “муборакбод гуфтан” хӯроке хӯрдан буданаш ҳам ба саркор ва ҳам ба дигарон равшан буд.

-Муборакбодро дар ҳамин ҷо мегӯед. Барои шумо ошро ба ҳамин ҷо меоранд.

Саркор ба ҷониби тӯйхона фарёд кард:

-Ҳой, Абдувалӣ, барои полвон дастурхон!..

Комил-полвон гузашта аз қатори пеш, дар паҳлӯи се-чор нафар мӯйсафедон нишаст, ки пирони обрӯманди деҳа буданд ва хурду бузург дар ҳар боб ба адолати онҳо шубҳа надоштанд ва дар воқеъ ҳам, ин касон аз ҳар гуна таассуб пок буда, ҳамеша дар баҳсу талош ва дигар маъракаи ин мардум ҳакам ва довари боэътимод ҳисоб меёфтанд.

Саркор ду нафар бачаяки ҳафтсоларо аз байни бачаҳои довталаб пеш баровардa, қабл аз он, ки ба талош андозад, барои гӯштии имрӯза аз кӯҳансолони давра фотиҳа пурсид.

-Пирон даст диҳанд, арвоҳ мададгор шаванд, афтодаро замин бардорад, афтондагиро... яке аз он пирон, ба ин минвол хеле суханони дуо гуфту бо тантана ба фотиҳа даст кушод.-Оми-ин!..

Ҳама даст ба рӯй кашиданд. Баъд саркор он ду бачаро, ки мисли хурӯсчӯҷаҳо ҳар лаҳза омодаи ба якдигар ҳамлакунӣ буданд, ба гӯштӣ андохт.

Гӯштигирии бачаҳо галатӣ аст! Онҳо монанди калонсолон такаллуф ва худнамоӣ надоранд, барои озмудани якдигар дуру дароз чарх намезананд. Бачаҳо ҳамин ки даст ба миёни якдигар расонданд, гарму ҷӯшон талош мекунанд. Ана, кайҳо афтонд!.. Бачаяки афтида ҳунгос зада гириста сар дод. Саркор бо хавотирӣ ӯро ҳолҷӯӣ кард:

-Чӣ шуд, канӣ?.. Куҷот?.. А?.. Бигӯ?-вай дасту пои ӯро даст-даст кард, ки мабодо лат нахӯрда бошад.

-Га... гар... гарданама ханҷолид...

-Ҳеҷ гап не, канӣ?.. Э, барои ҳамин ҳам кас гиря мекунад? Айб аст... Ма, -саркор ба вай ҳам як ручка подош дод.

Ду нафари дигар дар майдон талош доштанду боз якчанд нафар довталабони хурд миён баста, омодаи ба гӯштӣ даромадан буданд. Кадоме аз ҳарифон ғолиб меояду бо вай бояд гӯштӣ гирад, барои ин ғайратмандони хурдсол фарқ надошт.

Комил-полвон аз талоши бачаҳо чашм наканда, пиёлаи чойи кадоме дароз кардагиро ҳӯрт мекашид. Чойи кабуди талх ба меъдаи холӣ чандин таъсири хуш надошт магар, ҳар дам ба атроф нигариста, фаҳмонданӣ мешуд, ки дастархон наовардаанд. Аммо чашму гӯши ҳама ба гӯштигирон банд, ба назди полвон дастархон овардан ба ёди касе намеомад. “Сабили ишкам расо танбӯр навохт-ку!-гуфт вай худ ба худ. Баъд боз ба умед ба атроф нигарист.-Раҳматӣ падарам мегуфтанд-а, нонро пеши по назан. Аз гӯштӣ намонам гуфта, мастобаи занакро нахӯрда омадам, уболаш гирифт. Нона пеши по задан намешавад... Ба ишками гушна гӯштӣ ҳам завқ надорад. Хайр, меовардагист, фаромӯш накунад шуд...”

-Канӣ, полвон, чӣ шуд, чӣ мегӯед?-Ногоҳ саркор ду нафар гӯштигири ба паҳлӯ афтодаро боздошта, ба ӯ рӯ овард.

-Ҳалол шавад. Аз дигар,-ҳукми худро гуфт полвон. Овози вай мисли ҳарвақта қатъӣ ва салобатнок набуд.

Навбати гӯштӣ тадриҷан аз хурдсолон ба наврасон мегузашт. Гӯштигирии наврасони 14-15 сола хеле ҷиддӣ ва киройи тамошо аст. Ҳиммати тӯйдор ҳам бад не. Саркор мукофоти ғолиб-як дастгоҳи суратгириро аз қуттиаш гирифта, ба мардум намуд ва сипас, оварда ба дасти полвон дод. Одатан, ғолиб мукофоташро аз дасти полвон мегирад. Комил-полвон ғилофи чармини онро даст-даст карда диду аз дил гузаронд, ки нархаш чанд пул бошад. Ин Бахтиёр як умр ба кори сиёҳ даст назад, нахондагӣ бошад ҳам, чаққон баромад,-мегуфт вай ба дил аз хусуси тӯйдор андешида.-Як даҳ соли охир дар райпо, ба магазинҳо мол медиҳад. Дӯкондори деҳа мегуфтаст, ки аз ҳар қуттӣ арақ як дона-ду дона ба худаш мегирифтаст, аз чойи нағз ҳам, аз дигар чизҳо ҳам. Баъд дӯкондорҳо қусури онро аз мо мебаровардаанд...

Ду тан наврасон уқобвор ба ҳам дарафтоданд. Комил-полвон як-ду сол аз инҳо калон буд ё не, дар тӯй бо як ҷавони дар гӯштӣ ном баровардагӣ талош карда, ӯро афтонду номи “Полвон”-ро гирифта буд. Ҳамон вақт граммофон дар ҳар деҳа якта ё дута буду бас... “Э-э, дастархон овардан аз ёдашон рафт. Саркор ҳам як бор нигоҳ намекунад, ки ишора кунам. Шикамсер чӣ парвои шикамгурусна!.. Ҳамдам-қассобро чӣ фалак задаст, дина ба нася як кило гӯшт надод-е. Ягон бор гӯшт гирифта, пулашро надода намондаам-ку! Аз баҳри насяфурӯшӣ баромадаст!.. Гӯшт-танқис, бозораш тез-дия. Кӣ дар киса доим пули накд дорад?! Ин ҷо ба ту шаҳр аст-чӣ?.. Эҳ, канӣ, ҷавонтар бошаму аз ин гӯштӣ як гӯсфанди фарбеҳ гирифта барам. Дар охир, барои полвонҳои калон гӯсфанд ё қолин будагист? Бе ин намешавад... Хайр, ба ман ҳам, як вақте полвон буд, гуфта ягон чиз шавгун медиҳанд: калӯш ё ягон яктаҳи чит...” Полвон оҳиста оҳи бадард кашид.

Ба ҳамин тариқ, ӯ чашм ба гӯштигирон фикр мекарду фикр мекард. Ҳарчанд зӯр зад, аз қайди ин андешаҳо баромада, лаҳзае бо атрофиён ё гӯштигирии бачаҳо андармон шавад, аммо натавонист. Ба гӯшаш гап намефорид. “Наход, ки ба тӯй гушна омада, гушна равам? Э, ин қадар дабдабаю дову дастгаҳатро ба сарам занам! Ошу нонат бошад ҳам, хешу табор,

ёру дӯсти дурустат набудаст. Дар ин хел вақт наздиконаш аз омадаю равандагон хабардор шаванд-дия! Ҳамин ҳам кор шуд!.. Ин не, вай не, Бахтиёр ҳам калонҳоро мешиносад. Ба ҷои ман раис омада шинад канӣ... Барои дилёбию дилҷӯӣ тӯй мекунанд... Ягон мансабдор ояд, “хуш омадед” гӯён дар гирдаш патаку пайтоба мешаванд... Ҳамин ҳам мардӣ аст?!-Ӯҳ, Рауф ҳарифаша бардошт!.. Ҳа, ана, ба сари зону гирифт. Парто тезтар!.. Ҳа, бале!.. Тавба кардам, ҳеҷ кас гумон надошт, ки ҳамин шатрама одам мешавад. Чунон бесар, чунон айғоқ буд, ки ба замин занед, ба осмон меҷаҳид! Дар шикамаш як рӯдаи рост надошт. Аз дасти ин на полизи мардум дар амон буду на арғамчини мол. Ба қавле, аз ганда пӯст мекананд, аз нағз-пӯстин. Ба аскарӣ рафту одам шуда омад... Дастархон овардан аз ёдашон рафт... Ҳозир агар ба ҷои ман ягон одами ба инҳо нафъаш мерасидагӣ ояд, ҳамааш тохта меомад... Аслаш, барои халқ тӯй намедиҳанд, барои калонҳо...”

Қариб ду-дуним соат гӯштӣ гирифтанду тадриҷан навбати паҳлавонони номдор расид. Ҳама медонистанд, ки аз деҳаи Яккатут Мурод ном паҳлавони таърифӣ барои бо Сангин гӯштигирӣ омадааст. Сангин паҳлавони номдори ин гирду атроф, шогирди Комил-полвон, умеду ифтихори вай аст. Комил-полвон шогирди бисёре дорад, аммо Сангин дигар аст. “Паҳлавонӣ ба вай мерос. Аҷдод-аҷдодаш паҳлавон гузаштагӣ. Комил-полвон раҳматӣ бобои ӯро ёд дорад, як фил барин қувват дорад, мегуфтанд. Тахтапушташ ба замин норасида аз гӯштӣ баромад, аммо сабилмондаи мӯҳтоҷӣ ӯро маъюб кард. Мегуфтанд, ки Хӯҷамуроди аллоф як иморати дакаданг андохта, барои шаҳсутуни айвонаш аз сойи Ҷизмон як дарахти чормағзро ғалтондаст. Роҳи кӯҳ танг, улав намегардад. Чор йигити ҳузарб ду рӯз овора шуда, ғелондаю кашола карда, сад қадам барин овардаанду бас. Хӯҷамурод, замин хабар накашад, одами айёр буд, мегӯянд. Рӯйирост аз паҳлавон илтимос накардааст. Андешидааст, ки баногоҳ маъюб шавад, дар пеши халқ умрбод рӯсиёҳ мегардад. Бинобар ин, овоза сар додаст, ки агар ҳар кас ҳамон чӯба биёрад, як пуд гандум медиҳад. Паҳлавони камбағал ина шунида, дар як шаб танаи чормағзро оварда, ба таги дарвозаи бой партофтаст. Мегуфтанд, ки ана, баъди ҳамон воқеа паҳлавон дигар ба худ наомад, қоматаш

рост нашуд. Баъзе мегуфтанд, ки вай маъюб шудагӣ, баъзеи дигар чашм расид, мегуфтанд. Боз кӣ медонад, ман раҳматиро аранг-аранг ёд дорам,-мегуфт худ ба худ андешида Комил-полвон.-Дар рагу пайи Сангин қуввати бобояш ҳаст. Ман ба вай нозукиҳои ҳунарамро ёд додам, ин тарафаш ба худаш вобаста. Сангин дар аввал як авҷ карду сонитар танпарвар шуд. Аз афти кор, маишат, сониян, сабилмонда арақ шасташа гардонд... Дар як дастархон чорта нону мева ҳам наоварданд-е!.. Ҳе, ноумедҳо! Агар ош намонда бошад, нону чой ҳам нестчӣ?.. Арвоҳ занад..."

--И-и-и, полвони яккатутиаш баромаданӣ-ку! Э-э, вай ин Тоҳирчаро меафтонад... Мурод-Мурод мегӯянд, ҳамин будастдия. Ҷудо ҳам бӯзбала-ку! Ҳар як кафаш бел барин-е!-гуфт Мулло Нори дар ақибаш буда даҳонашро ба таҳи гӯши Комил-полвон наздик карда.

-Ҳа, сахттар чангол занад, қабурғаи Тоҳирчаро канда мегирифтагӣ барин,-Комил-полвон ҳам ӯро назараш гирифт.

Комил-полвон ҳаракатҳои Муродро мушоҳида карда, ӯро аз ҳар ҷиҳат писандид. Паҳлавони ҷавон ҳанӯз шармин буда, ба сухан даҳон кушояд, хиҷолат кашида, сурх мегашт. Хоксору батамкин буданаш аён. Ҳа, мағрурию худнамоӣ надорад.

Вақте ки вай бо Тоҳирча ба талош сар кард, Комил-полвон пай бурд, ки меҳмон ҷавони бақувват буда, ҳанӯз аз зӯри худ бехабар аст. Вай баъди он ки ҳарифашро ду-се бор афшонда дида, зӯри ӯро санҷид, дилпурона ба вай наздик рафт. Тоҳир ҳам зӯри ӯро фаҳмиду ана, худашро мегурезонад. Дуруст. Агар ба зери бағали Мурод афтад, вай вазнаш катӣ мадори инро хушк мекунад...

Паҳлавонон чунон ба ҳам дарафтоданд, ки саркор аз хавфи он ки ногаҳ якдигарро ба оташ назананд, мудом дар тарафи гулхан меистод.

Тоҳирча Муродро хеле арақ кунонд. Мурод ҳар қадар ӯро ба чапу рост меандохт, аммо бефойида буд. Тоҳирча ба ҳарифи худ сахт такя партофта, монанди кундаи чанор ноҷунбон меистод. Аз байни издиҳом овозҳои таҳсин баланд мегашт.

--Сахт ист, Тоҳир!

--Ту аз вай кам не!.. Нони трактор ҳалол аст!..

Полвон тӯбу тухмаи Тоҳирчаро ҳам нағз медонад: “Падараш як одами нимҷон. Паҳлавонӣ ба Тоҳирча аз туби модараш мерос аст. Тағояш полвони забардаст буд. Як йигит буд, ки аждаҳо мегуфтед. Дар ҷанг нобуд шуд...”

Комил-полвон таърихи гӯштӣ ва гӯштигирони 30-40 соли охирро нағз медонист. Вай дар бачагӣ гӯштигирии тағои ана ҳамин Тоҳирчаро дида буд. “Дар як тӯйи калон қариб тамоми полвонҳои гирду атроф ҷамъ шуданд. Тағойи Тоҳирча—Абдусамад дасташ омад карду ягон-ягон шаш полвонро афтонд. Як номарди дигар-Ҳафиз ҳам даъвои полвонӣ дошт. Мардум ғавғо бардоштанд, ки дарояд. Ночор ба майдон даромаду бо Абдусамад даст ба миён шуд. Абдусамад, дар ҳақиқат полвони зӯрдаст, ҷавонмард ва тандеҳ буд. Ҳамин ки Ҳафизро ба сари сина бардошта, ба замин заданӣ шавад, ин номард аз ҷойи нозуки полвон гирифт. Абдусамад аз зӯри дард бо қаҳр ӯро чунон ба сари синааш фишурд, ки аз даҳану бинии Ҳафиз хун омад. Ҳафиз пеш аз ин ҳам дар як маъракаи дигар бо сари зонуяш ба шиками ҳарифаш зада, сабабгори ғавғои калоне гашта буд. Як гурӯҳ одамон, ки он лаҳза аз номардии Ҳафиз бехабар буданд, ба тарафгирии вай хестанду қариб деҳодеҳи калон сар зад. Пештар дар тӯйҳо ба гӯштию бузкашӣ ҳар як қавм йигит ҷамъ карда, дар бағал гурзу калтак, теғу шашпар мерафтанд. Баъзан тӯйҳои калон хунрезию азо катӣ тамом мешуд. Ҳар як деҳа, ҳар як қавм орият гуфта ҷон медоданд-е! Аҳмақира бинед!.. Ҳукумат ҳамаро ба тартиб оварда, хуб кори савоб кард... Аммо равнақи гӯштӣ ҳам аз миён рафт. Давраш гузашт. Он хел тӯйҳо ҳам нест, он хел полвонҳо ҳам. Ҷавонҳои ин давр се бор талош кунанд, нафасашон мегардад. Ҳамааш аз папирос, мондан гиред аз арақ. Баъзе йигитҳо ба сӣ даромада-надаромада чарбу мебанданд. Одам фарбеҳ, ки шуд, аз вай полвон намебарояд...

-Маҳкам ист, Тоҳир!

-Ҳа, дастакотба садқа!..

Шӯру қийғоси мардум Комил-полвонро аз банди хаёлот ба худ овард.

Ҳеҷ чашмдошт набуд, ки Тоҳирча Муродро ин қадар монда мекунад. Аз ҳозирон ин сирро аксар пай набурданд, аммо мардони гӯштидида мақсади Тоҳирро фаҳмиданд. Вай

барои ғалтондани ҳарифаш зӯр намезад. Аз ӯ худро дур кашида, имконият намедод, ки талош зуд яктарафа гардад. Мурод ҳамвора зӯр мезад, ки зудтар ӯро ғалтонад. Мақсади Тоҳир ҳам ҳамин-ӯро монда кардан буд, то ки ба ҷӯрааш, ҳамдеҳааш Сангин осон шавад. Сангин кайҳо тағйири либос карда, ҳозирӣ медид.

-Парво накун, Тоҳир, Сангин дар ҳамин ҷо!-фарёд кард кадоме барои ба Тоҳирча рӯҳ бахшидан. "Чойникҳои чойро дам ба дам бурда мебиёранд, аммо аз дастархон дарак не. Ё ба саркор як имои бурут карда фаҳмонам-чӣ? Айб аст охир, мардуми гирду пеш чӣ мегӯянд? Саркор аз худаш дониста гӯяд, гапи дигар. Ҳуши вай ҳозир ба гӯштӣ. Ман барин рӯзаш катӣ ғарам зер кардааст-чӣ?.. Хайр, ҳеҷ гап не, як шаб-дия. Мардум рӯза медоранд-ку! Аз тӯй нарасад, гила накун, гуфтаанд..."

-Мурод, телба нашав!..-кадоме аз меҳмонон мақсади Тоҳирчаро пай бурд магар, ҳамдеҳаашро огоҳ кард.

Қийғоси аҳли маърака баланд гашт. Мурод оқибат Тоҳирчаро ба сари сина бардошту пои ӯро аз замин канд ва як бор давр гардонду зад. Гӯё замин кӯчида бошад, аз издиҳом наъра бархост:

-Ӯ-ӯҳ!..

-Қандата зан!..

-Ҳалолат бод!-гуфт Комил- полвон ҳам зери лаб ба таҳсин сар ҷунбонда.

Мӯйсафедони атрофаш ҳам ба таҳсин лаб кушоданд.

-Ҳалол... Ҳалол...

-Беғилу ғаш гӯштӣ гирифтанд!

-Ҳаққу ҳалол!.. Қанд занед!..

Мурод пеш омада радиои инъомро аз дасти Комил-полвон гирифт. Вай дар ҳолате, ки ҳарсос зада нафас мегирифт, чолок онро гирифту бурда ба дасти яке аз наздиконаш дод. Мурод баъди каме ин тараф-он тараф роҳ гашта, тапиши дилашро паст кардан, рафта дар паҳлӯи ҳамдеҳагонаш нишаст. Ду нафар ҷавони бӯзбала ба молидани дасту пои ӯ машғул шуданд. Дигарон ба сӯйи ӯ хам шуда, маслиҳати як марди миёнсолро гӯш мекарданд.

Сангин аз гӯшае оҳиста ба майдон даромаду маърака лаҳзае хомӯш монд. Ба назари одами бегона чунин менамуд, ки

ӯ гӯё вазъ мегуфта бошаду халқ барои сухани вайро шунидан ором шудаст. Сангин бо кафи даст чашму рӯяшро аз дуду аз гармии оташ панаҳ карда, оҳиста майдонро давр гашт. Ӯро бинад, ҳар кас ҳам паҳлавон мегуфт. Навча, синафароху миёнборик, дасту бозувонаш мисли оҳани тобхӯрда, чеҳракушод-хуллас бо тамоми ҳастиаш мегуфт: паҳлавони ҳақиқӣ манам! Ҳама бо шавқ ба қаду басти ӯ зеҳн монда буданд. Сангин, аз рӯи одат, давраро чарх заду омада дар рӯ ба рӯи Комил-полвон дузону нишаст ва аз устоди худ фотиҳа пурсид.

-Ҳаросон нашав, дасти ман не, дасти бобоям, гӯй... Пирон мададгор шаванд... Комил-полвон даст ба рӯй кашиду лаҳзае ба чашми Сангин нигариста монд. Баъд ба тарафи ӯ хам шуда, бо овози паст гуфт:-Ба ман нигар, ҳой... аз вай сабилмонда хӯрдагӣ барин менамоӣ... Чӣ ҷин зад ба ту? И-и... Охир масҷид... И-и... Э, пир занад тура...

-Камакак зиён надорад, тағо... Бачаҳо намонданд...

-Номаъқул кардӣ!.. Гӯштина мурдор накун!-Якбора ба шӯр омад Комил-полвон, аммо овозашро баланд накард.

-Э, парво накунед!.. Ҳозир мебинед...

-Гарданат мешиканад!-гуфт полвон ситезаомез сар ҷунбонда.-Бас, оҳиста аз майдон барою ҷомара каш! -Суханашро аз зиҳи дандон бароварда амр кард ӯ. -Ягон сабаб биёру дафъаи дигар мегирам гӯй ё рӯйирост гӯю мон: камтар арақ хӯрда будам, устодам рухсат надоданд.

-Тавалло мекунам, рухсат диҳед... Маро беобрӯ накунед...-илтиҷо кард Сангин.

-Не, намешавад... Масҷид...- боз мақоли ҳангоми қаҳр мегуфтагиашро ба забон гирифт полвон.

-Хуб гӯед, охир... Мурам ҳам, аз ин намеғалтам... Ман ба номаш лаб тар кардам...

Комил-полвон лаҳзае дудила шуда ба рӯи шогирди худ нигариста монд. Ин лаҳза мӯйсафедони паҳлӯяш ба миён даромаданд:

-Каму тум хӯрда бошад, ҳеҷ гап не, полвон...

-Ҳозир ҳамаи ҷавонҳо мехӯранд...

-Ба гапи ман бовар намекунед?-исрор мекард Сангин.

-Бовар кардан катӣ...-қадре мулоим гашта ғурунгос зад полвон.-Ҳамин ҳам кор шуд!.. Шарм кун...

-Дилпур бошед...

Атрофиён тӯл кашидани гуфтугӯйи устоду шогирдро дида, ба сӯйи онҳо чашми шавқ дӯхта буданд. Сангин барои ба дигарон сир надодан даҳанашро инҷ карда, табассум менамуд. Баъди бо ишораи сар бархез гуфтани устодаш ӯ бархосту довталабона майдонро давр зад. Нидоҳои таҳсину офарин баланд шуданд.

-Ҳа, баракалло!..

-Кам нашав, додар!.. Саломат бош!

-А ҷонат гардам, сари мара паст накун!

Комил-полвон гушнагиашро фаромӯш кард ё худ баъд аз гузаштани вақти муқаррарии хӯрокхӯрӣ иштиҳош кӯр шуда буд. Ҳоло ҳушу хаёлаш ба гӯштӣ. Шаш сол боз ӯ гӯштӣ намегирад. Ҳамсолонаш аз майдон баромаданду вай ҳам ночор бас кард. Бо ҷавонон гӯштигирӣ хуб не. Аммо ҳар боре, ки Сангин ба майдон дарояд, тамоми узвҳои бадани Комил-полвон паридан мегирад. Гӯё ҳозир худаш ба майдон медаромада бошад. Дили одаткарда балои ҷон будаст.

Сангину Мурод-ду тан зӯртарин паҳлавонони ин маърака ба ҳам дарафтоданду атроф ба якборагӣ сокит гашт. Фақат чарс-чарскунон сӯхтани кундаҳои бед ва гурс-гурс пойкӯбии паҳлавонон ба гӯш мерасиду бас. Аҳли маърака нафасашонро ба дарун кашида, саҳнаи асосии гӯштигирии имшабаро тамошо мекарданд. Ин талош аз он ҷиҳат ҳам талоши ба ғоят муҳим буд, ки ҳар ду паҳлавон ҳам то ҳол аз касе мағлуб нашуда буданд. Ин гуна гӯштиро дидан ва шоҳид будан ба ҳар кас муяссар намешавад ва онҳое, ки гувоҳи мағлубияти паҳлавони пушташ замин налесида буданд, як умр ин воқеаро хотира карда, ба авлодон ҳикоят мегӯянд.

Сангин аз кӯфтагии Мурод истифода кардан хост магар, яку якбора ҳарифи ношиносро дурустакак наозмуда, ҳамла сар кард. Аз ҳамлаҳои Сангин Мурод саросема шуд. Мардум ба зӯрии ҳамдеҳаашон дилпур шуда, ба қийғос ва офарингӯйӣ сар карданд. Мурод паҳлавонвор истодагарӣ дошт ва ҳангоми ором шудани ҳарифи худ ду даст ба миёни ӯ мунтазири ҳамлаҳои нав нафас рост мекард. Сангин, одатан, чусту чолок

ва бо суръат гӯштӣ мегирифт. Бинобар ин, ором ва ба фурҷа чарх гаштани Мурод ба вай намефорид.

Комил-полвон ҳамлаҳои бебарори шогирдашро мушоҳида карду нафасгирии ноҳамвори ӯро пай бурд ва оҳиста, зери лаб “оббо” гуфту ба афсӯс ба зонуяш шаппотӣ зад. Баъд худ ба худ, аммо ба доварони паҳлӯяш шунаво зери лаб пичиррос зад:

--Нагуфтам, ки арақ кори ина кардагӣ!..

Шиддати ҳамлаҳои Сангин кам-кам паст гашта, ҳоло ду паҳлавон монанди ду барзагови шох ба шох ниҳода, аз миёни якдигар дошта, ором чарх мезаданду фақат аҳён-аҳён ҳамдигарро такон дода мемонданд. Одатан, паҳлавонон ё барои озмудани усули якдигар ва ё ҳангоми монда шудан ин тариқ гӯштӣ мегиранд.

Расул-бобои андовакаш аз ақиб хам шуда, ба гӯши Комил-полвон гуфт:

--Инат кайҳо арақ кард, ҷиян...

Мӯйсафед пас аз сонияе чанд илова кард:

--Худат миёната бастан гир.

--Ман кайҳо бас кардагӣ, тағо.

--Ҳеҷ гап не, дар зарурат... Баройи обрӯйи халқамон...

--Рагу пай хунук шудагӣ. Бекора чӣ даркор,-даст афшонд полвон.

Аммо ӯ ҳис кард, ки дар таги дилаш майле ба гӯштӣ ҳасту аммо забонаш инкор мекунад. Пай бурд, ки аз ақиб, аз паҳлӯ ҳамдеҳагони солдидаю рамузи гӯштигириро мефаҳмидагӣ, ҳоло ба сӯйи вай менигаранд. Паҳлавонон баъди тақрибан бист дақиқа талош кардан ҳар ду ҳам арақшор гаштанду саркор бо иҷозати доварон ба онҳо танаффус дод. Муроду Сангин миёнбанди якдигарро сар дода, ҳар яке ба назди тӯдаи худ рафта, дар пеши давра нишастанд.

Комил-полвон хотирпарешон менишаст. Шогирдаш ӯро нописанд кард, ба гапаш гӯш надода, ба гӯштӣ даромад. “Шогирд тарбия карда натавонист”, мегӯяд халқ. Усули гӯштиро ёд додан кам аст, одаму одамгарӣ, ҷавонмардию тандеҳиро ҳам ёд додан даркор. Ҷойи мана гирифт, акнун хотирҷамъ аз майдон мебароям, гуфта будам. Сабил монад, арақ рагу пояша сӯхтааст... Э-э-э...”

Сангин ба саркор ким-чӣ гуфту рафта, сарулибосашро пӯшидан гирифт.

--Наход?!-беихтиёр хитоб кард полвон.-Ҳай, афсӯс... Нотандеҳӣ кард... Расми полвонҳо ин хел набуд...

--Гап зан, Комил-полвон!..-Расул-бобо аз қафо заҳрханда кард.

Саркор ба назди доварон омада маслиҳат андохт:

--Сангин мегӯяд, ки "дуранг". Тобаш набудааст. Насиб бошад, ягон бори дигар мегирем мегӯяд...Хӯш, шумо чӣ мегӯед? -Вай як-як ба чашми доварон нигарист.

Пирони солманд маънидорона ба чашми якдигар нигариста, сар ҷунбонданду чӣ гуфтанашонро надониста, ба Комил-полвон рӯ оварданд. Полвон ба чашми онҳо нигариста натавонисту сарашро хам кард. Ин дам гӯё ҳама ба вай нигариста мегуфтанд: шогирди ту нотандеҳӣ кард!

--Насиби Муродро диҳед...-гуфт вай аз замин сар набардошта.

--Хайр, ба Сангин ҳам ягон чиз диҳед,-илова кард яке аз мӯсафедон.

Дигарон дар тасдиқи ин ҳукм сар ҷунбонданду саркор аз ҷояш бархост.

Комил-полвон норозӣ даст афшонду оҳиста худро ақиб кашид ва аз байни мардуми бо ғалоғӯла бархостагӣ гузашта сархам аз маърака баромада рафт.

с. 1974

ҲАҚИҚАТИ ТАЛХ

Аз саргузашти рӯзҳои бачагиам бисёр воқеаҳоро ҳикоя кардаам, аммо ин ҳодисаро ҳаргиз ба ёд овардан намехоҳам. Вале чӣ кор кунам, ки он мудом дар нӯги забонам, шабу рӯз дар сарам ҷӯлидагеш, ҷӯлидагӣ. Аз афти кор, то онро нагӯям, маро аз ин шиканча халосӣ нест. Агар гуфтанаш осон мебуд, кайҳо онро мегуфтам, лекин... Ҳар як кори чигил ана ҳамин хел «лекин» дорад. «Лекин»-и ин воқеа як сири намегуфтагӣ. Ҳар

сире, ки онро ба кас гуфтед, сир нест. Хуллас, имрӯз ман ин сирро гуфта, аз бори гароне, ки қариб чоряк аср ба дӯши дили бечораам бардошта гаштам, халос мешавам. Хато ва гуноҳ ҳаргиз виҷдони одамиро осуда намегузорад: гӯй, барои чӣ руст мекунӣ гуфта, дилро харошидагеш, харошидагӣ. Ман аз гуфтани ҳақиқат, ҳарчанд ки бисёр талх аст, наметарсам ва шарм ҳам намекунам. Одати ман ҳамин аст: ҳама гапро бояд гӯям. Агар баъзе чизҳоро нагӯям, он ҳам бесабаб не: ё ҳамон воқеа ба гуфтан намеарзад, яъне, ҳақиқати ба мардум нодаркор аст ва ё чунон ки Шайх Саъдӣ овардааст, рости фитнаангез ва зарарноке, ки аз гуфтан ногуфтани он авло. Қисса кӯтоҳ, он саргузашти нохушамро мегӯям. Ба ҳар ҳол, он ба ман сабақи зиндагӣ гашта буд.

Аввал бояд гӯям, ки дадаам он солҳо ҳозира барин пири хушҳолу чақчақӣ набуданд. Ман агар дадаам гӯям, шумо як марди хода барин дарозу лоғар, чашмонаш дар косахона шиштагӣ, коркун, камгап ва хеле ҷиддию вазнин, ҳатто аз ҳад зиёд ҷиддиро пеши назар оред. Инро ба ман бачаҳо ҳам мегуфтанд. Онҳо ҳаминро ҳам таъна мекарданд: «Дадаат одами бадҷаҳл барин» мегуфтанд. Аммо ман нағз медонам, ки дадаам ҳеҷ гаҳ бадҷаҳл набуданд, фақат кам механдиданд, ҳатто ки қариб намехандиданд. Сабаби кам хандиданашонро худам ҳам намедонам. Балки солҳои баъди ҷанг талабот аз мардумон ҳамин хел буд, кӣ медонад? Барои намозу рӯза, барои хатна кардани бачаашон баъзеҳоро ҷазо медодаанд-ку! Тағоии очаамро барои он ҳабс карда будаанд, ки дар хонаашон китоби кӯҳнаро нигоҳ медоштаанд.

Он солҳо дадаам бегоҳӣ аз кори саҳро димоғашон гирифтагӣ, хастаю шалпар меомаданд. Қавоқашонро накушода болои кундаи ҳезумкафонӣ амонат менишастанду як бор уф кашида мондагиашонро мебароварданд. То дӯғоб оварда додани очаам бо мо саволу ҷавоб карда, як-ду супориш медоданд. Баъди дӯғобро дам кашидан, каландашонро гирифта ба замини рӯидаричаамон мерафтанд. Дар он ҷо то шом кор мекарданд. Очаам мегуфтанд, ки ҳамин як парча замини рӯидарича хонаводаи моро ба по рост медорад. Албатта, ман он солҳо маънии ин гапро дуруст намефаҳмидам.

Аслан, чандон хурд ҳам не, дувоздаҳсола будам. Ҳанӯз дуруст каланд зада натавонам ҳам, дигар корҳоро нағз ӯҳда мекардам: киштро об додан, ба молҳо алаф овардан, хошок даравидан, аз кӯҳ ҳезум овардан. Ҳатто ду-се бор додарам катӣ ба осиёб ҷуворӣ бурда, орд карда омадам. Додарам — Салим он солҳо дар синфи сеюм мехонд. Ман аълохон гуфта баъзан аз худ мерафт. Ҳар чизе биёранд, вай нағзашро мегирифт. Каҷу килеб сурат мекашиду рассом мешавам, мегуфт. Доим дар кисааш ангишт ё бӯр, тахтасангҳои сари роҳро кажу маж хат кашида, пур мекард. Ҳатто сурати Алопарро дар санг оҳан катӣ канд, он сурат дигар намеравад. Баъди Алопарро аз даст доданамон Салим ҳар бор ҳамин суратро нишон дода, ба ҷароҳати дили ман намак мепошид.

Худи Салим бачаи бад не, аммо гоҳ-гоҳ зӯъмию якравӣ дорад. Азбаски ӯ харобу лоғару рангпарида аст, очаам баъзан аз ман рустӣ ба вай саршир медиҳад. Гурбаи шум барин чанд бор аз хонаи дарун саршир хӯрда, лабонашро лесида баромаданашро дидам. Бо вуҷуди ин, думчаи мурӯд барин гардани борикаш, каллаи ошкаду барин калонашро базӯр дошта истодааст. Амакам мегӯянд, ки биниашро кашӣ, ҷонаш мебарояд. Қувваташ нест, пуф кунед, меғалтад.

Рӯзе ману Салим ба кӯҳ барои ҳезум рафтем. Аз хонаи мо кӯҳ дур не, агар пиёда, бебор равед, яксоата роҳ аст. Сагчаамон Алопар ҳам афтону хезон аз қафоямон рафт. Сагча ҳанӯз хурд буд — думоҳа ё семоҳа. Вақти таваллуди онро намедонем, чунки мо онро аз лойхандақи қафои идораи колхоз ёфтем. Чунон ба лой ҷӯлидагӣ буд, ки чӣ махлуқ будани онро дониста намешуд. Ҳамсояамон Гулсумхола онро «бачаи шағол барин» гуфтанду очаам ҳам ба фикри он кас шарик гаштанд:

— Аз кадом гӯр ёфтӣ, гӯрков? Охир ин шағол...

— Ман не, Салим ёфт, сонӣ ман даромада гирифтам, — аз эҳтиёт ба ин гуноҳ шарик будани додарамро гӯшзад кардам. Кӣ медонад, кор оқибат чӣ ранг мегирад? Баногоҳ ягон гап хезад, гуноҳро тақсим кардан хуб аст. Аълохонӣ ва нимҷонии Салимро дар назар дошта, ҷазоро сабуктар мекунанд ва ё тамоман мебахшанд.

— Агар ин бачаи шағол бошад, шаб очааш кофта мебиёду якта ҳам мурғ намемонад, — тарсонданд очаам. Баъд ба

ҷонвари дир-дир ларзида истодагӣ раҳмашон омад магар, гуфтанд: — Ба пеши бобот бар, ку бинанд, чӣ махлуқ аст. Холаи Гулсум бачаи шағол гуфтанд, гӯй.

Ман он ҷонварро бардошта, ба тарафи ҳавлии бобоям давидам. Салим аз қафоям метохт. Ҳавлии бобоям дур не, дар он дасти сой, пеши замини рӯидаричаамон.

Бобоям дар офтобрӯ ҷули харашонро дӯхта менишастанд. Он кас ҷонвари ёфтагиамонро пасу пеш гардонда диданду гуфтанд:

— Кучукбача-ку.

— Ура, кучукбача! — Ман онро гирифта сӯи ҳавлиамон тохтам.

Салим бо фиғону ҳаёҳу аз қафо омад, ки сагча азони вай аст, чунки онро вай ёфт. Мо аз ин хусус зуд ба сари муросо омадем: сагча аз ҳардуямон. Медонистем, ки аздусар онро ду ҳис карда намешавад ва ягонтаамон аз он даст намекашем. Ҷое, ки ба ғайр аз муросо дигар чора нест, талош бефоида буданашро мо нағз медонистем.

Сагбачаро дарҳол шуста пок-покиза кардем. Ало будаст, Алопар ном додем. Ҷонвар аз гушнагӣ қариб ба мурдан расидаст. Мо аз лойдон гирифта ҷои он, ки хӯрокаш диҳем, ба муқаррар кардани зоту зурриёти он машғул будем. Бечора чунон ба ширу нон дарафтод, ки...

Баъд барои Алопар дар ҳавлӣ аз сангу лой хонача сохта, ба тагаш пахоли мулоим андохтему аз болои пахол як порча пӯстаккӯҳна партофтем.

Ману Салим ба куҷо равем, чӣ кор кунем, Алопар ҳамроҳ буд. Афтону хезон мерафт, агар бишинем, мешишт, тозем, метохт, баъзан аз ягон чиз хурсанд, баъзан аз рӯбарӯшавӣ бо ягон ҳайвон дар тарсу ҳарос. Ҳамроҳи мо Алопар ҳам кам-кам калон мешуд.

Як моҳ нагузашта вай одамони атрофамонро аз бегонагон фарқ мекард. Агар аз ҳамсояҳо касе ё хешу табори наздик ба ҳавлӣ дароянд, як-ду бор аккос зада, моро хабардор мекарду бас. Не, агар ягон одами бегона ё ба вай ношинос дарояд, то аз хона баромада «хап шав» нагӯем, ором намешуд. Алопар ҳатто молҳои моро аз моли бегона фарқ мекард. Ҳар бегоҳӣ чун рама омад, модагов ва чор бузи мо ҷудо шуда ба ҳавлӣ

медаромаду моли сиёҳ ба сари мехаш, моли реза ба қӯтанча мерафт. Агар ягонта мол қоидаро вайрон карда, ба тарафи дархона ва гӯшаи ниҳолу гулзор гузаштанӣ шавад, Алопар валвала сар мекард. Махсусан, агар ба ҳавлӣ моли бегонае дарояд, то онро аз дарвоза берун наронад, Алопар ором намегашт. Аккосзанон, баъзан тарсону ҳаросон аз қафои он мол метохт, таҳдид мекард, зорӣ менамуд, то ки зудтар аз ҳавлӣ барояд. Шаби аввали як сар гӯсфанди ҳисорӣ хариданамоп саги бечора шаби дароз хоб накард, хавотир буд. Гумонаш, ин моли бегона моро фиреб дода ба ҳавлӣ даромадасту қасде дорад, нимишаб ё вақти саҳар, ҳангоми хоби ғафлати мо ягон нобакорие карданист.

Алопар ба очаам бағоят маъқул афтода буд. Хусусан, баъди як воқеа ғамхории он кас ба сагча афзуд, ҷонвараки дастнигарро назарашон гирифт ва ҳароина ҷонибдорӣ мекарданд. Воқеа ин тавр рух зад: он солҳо дар деҳаи мо на электр буду на яхдон. Мо ҳатто номи яхдонро нашунида будем. Не, хато кардам, бибиам ҳикоя карда буданд, ки пеш аз инқилоб ва колхозӣ дар деҳа баъзе давлатмандон ва ҳалвопазон таҳхонаи чуқури зеризаминӣ кофта, зимистон дар он барфро ғун мекардаанду аз болояш хок мепошидаанд. Он барф дар тобистон кам-кам об шавад ҳам, адо намегаштаст. Таҳхонаи барфдор вазифаи яхдонро адо мекардаст. Ба ғайр аз ин, дар саратон аз барфи он яхобу яхмос, ҳалвоюю нишаста месохтаанд... Сари суханам чӣ буд?.. Ҳа, дар деҳаи мо он солҳо на яхдон буду на электр. Дӯкони гӯштфурӯшӣ ҳам набуд. Одати мардуми мо чунин аст: ҳар хонавода ягон буз ё гӯсфандашро кушта, гӯшти онро хушк карда мегираду муддатҳо воситаи дегҷӯшӣ месозад. Очаам барои дам наоварда хушк шудани гӯшт онро намак зада, шабҳо шаддавор ба чӯб мегузаронданду дар шамолгаҳ меовехтанд... Шабе аз шамоли сахт як лахти калони гӯшт канда гашта ба замин афтодаст. Алопар то саҳар дар сари он пораи гӯшти ба замин афтодагӣ посбонӣ карда, гурбаҳоро раҳ надодаст. Саҳар очаам аз хоб хезанд, Алопар дар назди гӯшти афтодагӣ фукаш ба рӯи ду кояш, аз гӯшт чашм наканда менишастаст. Очаамро дида, ба назди он кас тохтаст, баъд ғишингос зада боз ба сари гӯшт рафта воқеаро фаҳмондаст. Аз таҷрибаи солҳои дароз мо медонистем, ки агар

Алопар набошад, аз гӯшти ба замин афтодагӣ ному нишон намемонд. Ҳатто баъзе гурбаҳои ганда ҷаҳида гӯштро аз тор гирифта мебурданд.

Алопар саги боақл буд, аммо ман беақлӣ карда онро аз даст додам. Аслан, аз даст доданам беақлӣ не, баръакс, пионер бояд ки айнан ҳамин хел амал кунад, мегӯянд муаллимон. Хайр, рости гап, андаке аз ман ҳам гузашт... Барои ин то ҳол виҷдонам маро гоҳу бегоҳ дар шиканҷа гирифта, азоб медиҳад. Ман дигар саг напарвардам. Сагу сагбача гӯянд, Алопар ба ёдам мерасаду дар як дам вуҷудам таб мебарорад.

Ҳамон рӯз ману Салим арғамчину табарча гирифтему ба кӯҳ ҳезумкунӣ рафтем. Алопар ҳам ҳамроҳ буд. Мо ду пуштора ҳезуми хушкро баста, акнун ба роҳ медаромадем, ки аз пушти ёлаи кӯҳ рамаи колхоз баромаду ду саги хирс барин барзангӣ аккосзанон ба сӯи мо тохтанд. Аз тарс саросема ҳар ду ҳам ба як дарахти арча баромадаем. Бечора Алопар дар бехи дарахт тарсону ларзон, беҷуръатона ак-ак карда, он ду балоро пешвоз гирифт. Мо бо доду фарёд чӯпонро ба ёрӣ ҷеғ задем.

Сагҳои рама бо фукҳои ғафсу ваҳмангези худ Алопарро бӯй-бӯй карда диданду аз афти кор, боварӣ пайдо карданд, ки ин ҷонварак аз авлоди гург ё шағол не, бо он шӯхию бозӣ оғоз намуданд. Аз ҳаракатҳояш маълум буд, ки Алопари шӯр чандон рағбати бозӣ надошт ва аз ҳазлу шӯхиҳои онҳо метарсид, илоҷе ёфта канортар гурехтан мехост, аммо он ду хирси барзангӣ ду-се ҳаллос зада, сари роҳи вайро мегирифтанд.

Хайрият, чӯпон расида омаду сагҳоро аз сари мо дур андохт. Ману Салим аз дарахт фуромадем.

— Ягон дуогӯятон аз таҳти дил дуо мекардаст... Ба шарофати дуо... ин арча будаст, — изҳори мамнунӣ кард чӯпони якдаста.

Бинии ин марди навчаи сурхрӯ айнан ба мисли минқори уқоб хамидагӣ буд.

— Набошад, исқотҳо нагазанд ҳам, сахт метарсонданд.

— Барои чӣ нагазанд, мегазанд, — гуфт Салим, ки ашки чашмаш ҳанӯз хушк нашуда буд. Ман акнун пай бурдам, ки ҳангоми ҳамлаи сагон вай фарёд зада гириста будаст.

— Бачара намегазад. Агар худат кордор шавӣ, гапи дигар ё ба мол расӣ...— чашми чӯпон ба Алопар афтоду онро баҳ-баҳ гуфта доштанӣ шуд, аммо сагбача нияти ӯро пай бурду дур гурехт.

— Ҷеғ зан, сагата як бинам, — хоҳиш кард вай. Баъд гуфт: — Зотӣ барин.

Ман Алопарро доштам. Вай дандонҳояшро гиз карда, таҳдидкорона ар-ар мекарду чӯпонро наздик омадан намемонд. Аммо даҳмарда ба вай эътиное накарда чанг заду аз ёли Алопар бардошт. Сагча ғишингос заду бо ғазаб ба чӯпон дарафтод ва аз чанги ӯ раҳоӣ ёфта он сӯтар гурехт. Баъд ҳимоятҷӯёна ба назди Салим рафту кинахоҳона ба тарафи чӯпон ак-ак задан гирифт.

— Сагбачаро ба мо те, пеши сагои мо калон шавад, — гуфт чӯпон ба ман хитобан бо як оҳанги омирона.

— Худамон ҳам калон мекунем, — гуфтам ман бепарво ва ба содадилии чӯпон дар дилам хандидам.

— Ҳайф мекунӣ. Саг – саги рама. Миёни мардум вайрон мешавад. Ма, — вай як панҷоҳсӯмии сабзро аз кисабағалаш бароварда ба ман дароз кард.

— Не-е, даркор не, — гуфтам ман хиҷолат кашида. Ба ман чунин намуд, ки панҷоҳсӯмиро дида, чашмам сиёҳӣ зад. Ташвишомез ба рӯи Салим нигаристам. Вай гаранг барин ба даҳони воз ба чӯпон менигарист.

— Гир. Ту боз дигараша меёбӣ. Дар қишлоқ чӣ пур, сагбача пур. Ина ба рамаи колхоз те. Ту пионер-ку!.. Шарм намедорӣ?

— Не, ман ба шумо дигараша оварда медиҳам, — бе қатъият сухан гуфтанамро худам ҳам ҳис кардам. Ба панҷоҳсӯма дилам кашол буд, ҳатто метарсидам, ки чӯпон мабодо аз нияташ гашта, онро ба кисааш андозад.

— Ана, ма, гир... Инаш барои додарат, — чӯпон ин дафъа аз ҷайбаш як сисӯмии сурхи шараққосиро бароварда ҳамроҳи он панҷоҳсӯмӣ ба кисаи ман андохт. Дигар эътироз баён накардам. – Бихез, ту дор, ман баста мегирам. Пионер бояд ки ғамхори моли давлат бошад...

Ман Алопарро доштам. Чӯпон чолокона бо чилбур онро басту ба фукаш ҳалқа гузаронд. Сипас, ба тапар-тапару ғишинг-ғишинги сагбача эътиборе надода бардошта бурд.

Сагча чунон вовайло бардошт, чунон чингос зада аз мо мадад мехост, ки ман тоб оварда натавониста, рӯямро гардондаму хостам гӯшамро ба карӣ занам, аммо муяссар намегашт. Зории Алопар аз дуродур ҳам ба гӯшам мерасид.

Фарёди имдодхоҳонаи он аз миён солҳо гузашта бошад ҳам, то ҳол дар гӯши ман садо медиҳад ва диламро мефишорад.

Ман он рӯз аз ин муомила хурсанд будам. Ҳазл не, ҳаштод сӯм-а! Албатта, пули он солҳо беқурб буд, аммо дадаам рӯзҳои ид ҳам идипулӣ гӯён ба мо ин хел пули калон надодаанд.

Ба роҳ афтодему дарҳол бо Салим пулро тақсим кардем. Ба вай — сисӯмии сурх, ба ман — панҷоҳсӯми сабз, рангаш қурбоққаи нақшин барин. Мо ба ин пулҳо чиҳо хариданамонро ҳам маслиҳат кардем.

— Аттор ояд, ман чангаки моҳидорӣ мехарам. Боз аз шофёрҳо якта гупсари резинӣ мехарам. Сонӣ, дам мекунаму ба оби сой партофта, ба болояш савор то худи ҳавзи Ҷонварсӯз меравам, — гуфтам ман.

— Не, ман ба ин пул қалами ранга мехарам. Сонӣ, чунон суратҳое кашам, ки даҳоната кушода монӣ! — нияташро изҳор кард Салим.

Вай сисӯмии сурх дар даст, гоҳ онро аз чашмаш дур, гоҳе наздик оварда менигарист, баъд ба монанди байрақ ба сараш баланд мебардошт.

— Ман савори гупсари резинӣ ба осиё ҳам меравам, ба ҳезум ҳам.

— Ҳой каллагаранг, чӣ хел аз поён ба боло меравӣ? Оби сой ба поён мебараду сонӣ аз обпар чунон гирифта мезанад, ки хари бобом барин парча-парча мешавӣ!..

Ба пули Алопар чиҳо хариданамонро раҳорaҳ расо муҳокима кардем, аммо ин гуфтугузор ҳеҷ ба диламон намезад.

Ҳамин ки ба ҳавлӣ наздик расидем, диламонро як хавфи номаълум оҳиста-оҳиста туман барин зер кардан гирифт. Аз ваҷҳи Алопар як тарафи диламон торик буд.

— Алопара ба чӯпон доданата агар дадаам фаҳманд, тура мекушанд! — Оқибат Салим худдорӣ карда натавонисту буғзи дилашро кушод.

— Барои чӣ? Мо барои рамаи колхоз додем! Чӯпон гуфт-ку агар дар рама калон шавад, саги ҳақиқӣ мешавад... Мумкин Алопари мо ягон вақт рамаро аз ҳамлаи гургон халос кунаду сонӣ... сонӣ ном барорад. «Ин саг аз куҷо?» — гуфта пурсанд, номи моро мегӯянд. Сонӣ Раис-бобо мумкин ба мо таърифнома диҳанд. Ба мактаб омада, дар пеши саф... Ин кори ҳазл не. Лекин ҳозир ин сира бояд ба касе нагӯем.

— Ту ба чӯпон гуфтӣ, ки сагча аз ҳардуямон?

— Ҳа... Худат дидӣ, ба ҳар дуямон пул дод-ку!

— Хайр, агар ин хел бошад, барои чӣ пула ба кисаи ту андохт?

— Ҳамту, андохт-дия. Сонӣ, ҳар ду тақсим мекунанд гуфта...

Аз он ки Алопар рамаи колхозро посбонӣ мекунад, Салим ҳам ба ваҷд омад. Вай чунон ба ин гап часпида гирифт, ки тайёр буд ҳозир рафта аз дадаам барои ин корамон шодиёна гирад.

— Лекин ҳушёр шав, мабодо аз даҳонат барояд... Дадаам ин гапҳоро нағз намебинанд. Ҳозир дар ин хусус гап намезанем. Агар пурсанд, мегӯем, ки аз паси мо ба кӯҳ рафт, сонӣ чӯпон дошта гирифту ина барои рама диҳед, гуфт, додем, мегӯем. Пул гирифтем нагӯй, ҷанг мекунанд. Агар надиҳед, шуморо аз пионерӣ мебароранд гуфт, мегӯем.

Салим розӣ шуд.

Аз ваҳми пул табъам ночоғ буд. Пушаймон будам, ки чаро пули чӯпонро гирифтам. Хоҳ-нохоҳ, агар рӯзе дадаам фаҳманд, ҷанг мекунанд.

Дар ҳавлӣ аз наомадани Алопар аз ҳама пеш бибии пир хабардор гаштанд. Сонӣ очаам пурсиданд. Мо воқеаро, чунон ки маслиҳат карда будем, гуфтем. Очаам бо қаҳр даст афшонданду рафтанд. Ман ба рӯи бибиам нигариста, дараҷаи гуноҳамро фаҳмидан хостам, аммо фикри он касро ҳаргиз дониста намешавад: ягон оҷинги рӯяшон намеҷунбад.

Ман андаке хотирҷамъ гаштам. Баъзан калонсолонро фаҳмида намешавад: барои арзан барин гуноҳатон замину

осмонро ба ҳам мезананду аз гуноҳи калон чашм мепӯшанд. Шояд, аҷаб не, дадаам аз ин кори мо хурсанд бошанд?.. Ё мумкин қаҳрашон омадагисту лекин ба хотири Раис-бобо моро ҷанг накардагистанд? Раис-бобо агар фаҳманд, ки барои сагча моро ҷанг кардаанд, мегӯянд-дия: «Барои моли колхоз як кучукчаатро дареғ доштӣ?! Одамон дар ҷанг ҷон доданд, хун рехтанд...».

Аз байн як моҳ гузашт. Дили ман тамом таскин ёфт. Аммо ногоҳ Салим корро расво кард.

Ҳамон рӯз ман таъинот гирифтам ба осиёб як ҷувол ҷуворӣ бурда, орд карда биёрам. Ба Салим фармуданд, ки барои молҳо аз лаби сойҳо алаф даравида орад. Дадаам саҳарӣ супориш доданду ба кор рафтанд. Бобояму очаам ҷуволи ҷувориро ба хар бор карда доданд. Ман ба болои бор савора ба роҳ афтодам. Салим «ман ҳам ба осиёб меравам» гуфта херхаша кард. Очаам розӣ нашуданд. Салим ғишингос зада аз паси хар равон гашт. Сонӣ аз думи ҳайвон сахт дошта кашида истоду нагузошт, ки хар раҳ гардад. «Сар те» гӯям, сар надод. Дар дастам химчаи тар буд, дарозу борик, саҳл ба сараш расондам ё не, вай аз алам мушт барин санга аз замин бардошту ба сари ман зад. Хун чашма барин ҷорӣ шуд. Очаам тохта омада маро аз хар фуроварданду ба хона бурда хобонданд, ба ҷароҳат зуд намад сӯхта зер карданд.

Салим ба ким-куҷое гурехта рафту бо ҳамин то ба шом гум шуд.

Дадаам аз кор омаданду воқеаро фаҳмида, пеш аз он ки ба сари полез раванд, ба боми зинхона баромада Салимро ҷеғ заданд:

— Салим!.. Ҳой, Салим!.. Салим!..

Дар ин хел мавридҳо овози дадаам монанди раъд гулдуррос мезад ва аз тарафи сой акси садо медод. Фурсате нагузашта Салим пайдо шуд.

— Ҳозир ҷазоята мебинӣ! — гуфтам ҳамчун мазлуми адолатхоҳ бо андаке овози озурда. Вай аз замин чашм набардошта омаду дар рӯ ба рӯи дадаам гунаҳкорона истод. Дадаам хомӯш ба сар то пои вай нигариста, барои бетамизиаш ҷавоб талаб доштанд. Аммо Салим гардани дарозаша ба дарун

кашида хомӯш буд. Ҷазои ҳасадхӯр ва нобинам ана ҳамин гуён, дар дил шодӣ кардам.

— Ҳа, гап зан! — дадаам суханашонро аз зиҳи дандон бароварда, бо ғазаб ба тарафи вай як қадам монданд.

Дадаам моро назананд ҳам, чунии ваҷоҳаташон басанда буд, ки дигар он номаъқулиро такрор накунем.

— Вай... вай Алопара... а-а, ба чӯпон фурӯхт, пулаша гирифта... — ногаҳон канда-канда эълон кард Салим.

Нафаси ман ба дарун заду на ба рӯи дадаам нигаристам, на ба тарафи Салими хоин.

— А-а? — дубора пурсиданд дадаам.

— Чӯпон аввал панҷоҳ сӯм дод... сонӣ... сонӣ боз... сӣ сӯм...

Салим суханашро ба поён нарасонда «ҳаққашро» бигирифт. Аз падар як торсакии обдор хӯрданашро ба гумонам худаш ҳам нафаҳмида монд.

— Нокас!.. Дар зоти мо иғвогар набуд, ту аз куҷо ин «ҳунарро» ёд гирифтӣ?!

Салим бо фиғон аз ҳавлӣ берун рафт.

— Чӯпон... чӯпон... гуфт, ки... ту чи хел пионерӣ... ин сагча а-а... барои рамаи колхоз...

Ман худро сафед кардан хостам, вале падар гӯш кардан нахостанд.

— Ноҷинс!.. Гум шав, афтата набинам!.. Агар дӯстатро фурӯхта бошӣ, ягон рӯз модаратро ҳам мефурӯшӣ!..

Падар ба рӯи ман чунон бо қаҳру нафрат нигаристанд, ки агар ин лаҳза замини зери поям кафад, рост худро ба роғи он меандохтам. Ҳурмати нон, қасам ба ҷони ҷавонам, агар як не, даҳ торсакӣ зананд, аз ин хел нигаристанашон сад раҳ авлотар буд. Чунин нигоҳи падарро ман дигар ҳаргиз надидам. То ба ҳол, агар нигоҳи ҳамонрӯзинаи он касро ба хотир оварам, баданам виҷиррос мезанад.

Баъд аз ин воқеа ман як ҳақиқати оддиро дарк кардам: табаҳкориро бо нияти нек пардапӯш кардан кори беҳуда будаст. Аз ин мебарояд, онҳое, ки мулкеро хароб карда, мо онро наҷот додем мегӯянд, як рӯз не, як рӯз рӯсияҳӣ мекашанд.

с. 1976

КАМГАП

Рӯз гашт карда то офтобшинам як-якуним соат вақт монда буд. Шиддати гармо паст гашт, сояҳо дароз шуданд.

Дар истгоҳ мардум интизори мошин буданд. Марду зан, пиру барно автобуси охиринро, ки аз район меомад, бетоқатона нигарон. Мошини равғанкашони Абдулло аз роҳи калон ба тарафи деҳа тоб хӯрду баъзеҳо ғайриихтиёр аз ҷо бархостанд, вале равғанкашониро дида даст афшонданд. Ба сӯйи мошин фақат Даврону Қубоди муаллим давиданду худро ба кабина заданд. Вале мошин аз ҷо наҷунбид...

Комрон истиҳола карду ба тарафи мошини собиқ ҳамсинф ва рафиқи мактабиаш нарафт. Кабина фақат ду касро мебарад. Агар вай равад, Абдулло маҷбур савораш мекунад, нағз не.

Лақаби ӯ, асосан, «Камгап» буд, вале баъзеҳо «Хаппак» ҳам мегуфтанд, ҳатто аз ӯ ягон алам дидагиҳо «Хапгир» гӯён таҳқир ҳам мекарданд. Вай, дар ҳақиқат, ҷавони камгап буд. Ҳикоя мекарданд, ки боре раис ба кабинаи мошини ӯ нишаста ба Душанбе равон шудаст. Чаҳорсад километр раҳро гузаштаанду ба якдигар сухане нагуфтаанд. Ҳангоми аз теппаи Фахробод фуромадан раис гуфтаст: «Ана, Душанбе». Абдулло дар ҷавоб норозиёна ғӯт-ғӯт кардаст: «Кӯр нестам, мебинам». Раис қоҳ-қоҳ зада хандида фиристодасту гуфтаст: «Ҳой, суханро харида мегирӣ-чӣ?! Ягон гап зан, дилам торс кафид-ку!» Абдулло табассум кардаст, ки маънии он равшан: «Ту ҳам, раис, ба гапи беҳуда хушат будаст».

Абдулло ба ҳамсинфонаш муҳаббати хосае дошт. Ҳар кадомеро бинад, айёми бачагӣ ва мактабхониаш ба ёд меомад магар, дурудароз табассум мекард. Бале, ба рӯйи ӯ нигариста, хомӯш, дурудароз табассум мекард. Ба савол ва ҳолҷӯии он ҳамсинфаш низ сар ҷунбонда бо табассум ҷавоб медод.

Ҳоло Даврон ҳамроҳи Қубоди муаллим ба кабинаи мошини ӯ худро заданду баробар ҳар ду амр карданд:

- Канӣ, ҳай кун!

Абдулло хастаҳолона ба рӯйи он ду тан нигаристу бо табассум ба қафо - ба сӯйи истгоҳ ишора кард. Азбаски он ду баъди бист - сӣ қадам давидан ҳоло ҳарсос зада нафас

мегирифтанд, бо чашм ба сӯйи истгоҳ ишора кардани ӯро пай набурданд, балки ба авзои ӯ дуруст зеҳн ҳам намонданд.

- Ман меҳмон дорам,- гуфт вай оқибат.- Комрон омадаст.

- Хайр, рав, тезтар бину биё! Чӣ гапи зарур дорӣ?- гуфт Даврон бепарво.

Абдулло сарашро ба чанбараки фармони мошин ниҳода фақат табассум мекард. Эҳ, вай бо табассуми худ чиҳо мегуфт, на ҳар як одами бино мефаҳмид!

- Э, тезтар бош, рӯз бегаҳ шуд! - бетоқатӣ кард Қубод.

- Даҳонатро инҷ накуну тезтар фуро, мегуфтагӣ гапатро гӯй,-каме асабонӣ буд Даврон.

- Мо ҷӯраҳои наздик... Сонӣ, вай - меҳмон... Шуморо ҳар рӯз мебарам...- гуфт вай дар ҷавоби бетоқатӣ ва зӯъмии он ду.

- Аз ҷӯрагии ҳамон ба ту чӣ фоида? Ҳай кун-е! - усули дигарро пеш гирифт Даврон.- Аз булбули дар осмон чумчуқи дастам беҳ мегӯянд.

- Ба ту як чиз-ним чиз даркор шавад, ана, ин одам ҳоҷатбарорӣ мекунанд,- Қубод-муаллим ба сӯйи Даврон ишора кард.- Ман ҳам дар як тарафи мактаб даро баро дорам, як рӯз не, як рӯз ба ту ҳам нафъам мерасад. Ана, писарат калон шавад... Рост не?- Қубод барои тасдиқи гуфтаҳояш бо савол ба Даврон рӯ оварду дандонҳои сиёҳу қирмзадаашро намоён карда хандид.

Абдулло хомӯш ба рӯйи онҳо нигариста лабханд мекард. Лабханди ӯро аз ҷунбиши бурутҳои ғафсу тобиши чашмони ростгӯяш фаҳмидан мумкин буд. Оқибат Абдулло моторро хомӯш карду Даврон ба сари муросо омад.

- Хайр, кабина калон, се кас меғунҷем~ку!

Ӯ инро гуфту аз кабина фуромад ва Комронро ҷеғ зад.

Комрон омада бо Абдулло вохӯрда ҳолҷӯӣ намуд ва бо миннатдорӣ таклифи онҳоро рад кард.

- Се кас намеғунҷем... Ғунҷем ҳам ман шуморо танг карда бероҳат намесозам. Хилофи қоида... ба шофёр халал мерасонем... Шумоён бемалол равед... Ҳамин замон автобус меояд.

Даврон ба зӯрӣ ӯро тела карда ба кабина шинонду худаш аз канор нишаста дарро пӯшид. Бо ин якрав дигар хел муомила карда намешавад, мегуфт ӯ дар дилаш Абдуллоро ҳам

Компронро ҳам лаънат карда. Воқеаи тӯи Тоҳирча ҳанӯз аз пеши назараш дур нарафта буд. Артистони аз шаҳр омадагӣ базмро расо тафсонданд. Садта-нимсадта шудагӣ, кайфи ҳама баланд. Дар қатори дигарон вай ҳам ба раққосаи нозанин пул часпонд. Хайр, се-чор бор аз сурху кабудаш баромад. Кайф баланд шавад, ба рӯйи пул менигаред-чӣ?! Ин бедаҳан якбора ҷор андохта эълон кард: «Пули говҳои гӯсола шудагиро барор! Натарс, миёнат дард накардаст!» Аҳмақ маст шавад, ҳеҷ рӯйи хотир намекунад. Вақти мудири ферма буданам бисту ду гов камомад шуду ба ҷояш бист гӯсола харида ба колхоз супоридам. Чӣ фарқ дорад, баҳори дигар гӯсола ҳам гов мешавад-да! Ҳамин гапро аз куҷо фаҳмида ба ҳама эълон кард-а! Инро шунида табъи раис хира шуду аз базм баромада рафтанд. Натиҷаи бемаданиятӣ ҳамин-да. Раис ба кӣ некӣ накардаанд? Худи ҳамин Абдулло иморат карданӣ шуд, чӣ қадар шиферу чӯб доданд... Ин беоқибат кадом рӯз Ҷабборовро ҳам изо додаст. Дар колхоз баъди раис хӯҷаин ҳамон кас-а! Ҳаминрӯза барин мошинашро дар истгоҳ доштаст. Ҷое, ки Ҷабборов истодааст, кӣ ҳақ дорад ба тарафи мошин равад? Раҳбарро иззат кардан даркор-дия. Аммо ин беандеша чӣ кор кардаст? Ба тарафи мошинаш омадани Ҷабборовро дидаю дониста аз кабина сарашро бароварда барқасди вай гуфтаст: «Бародарон, ба кабина ду кас мегирам. Агар розӣ бошед, тағои Насруллою бобои Ҳоҷӣ савор шаванд». Ҷабборов изо кашида сурх шудасту сир бой надода «Э, Насруллобек шумо ҳамин ҷоед-чӣ? Бед, савор шавед, савор шавед», гуфта онҳоро пеш гузарондасту оҳиста худашро ба қафо кашидаст. Якеро маъюб гуфта, дигареро солдида гуфта расо ба фарқи сарамон баровардем! Як пой катӣ ба чор тараф надаву дар хонаат шин! Хайр, барои поятро дар ҷанг доданат нафақа мегирӣ, иззататро дору «ҳазор раҳмат, ман одами бекор, шумо савор шавед», гуфта Ҷабборовро савор кун, беақл!.. Э, ин не, вай не, ҳамаашон чашми дидан надоранд. Набошад, ман кию ана, ин Комрон кӣ?! Олим шудаст, шудаст-да, ҳозир сагро занӣ, рафта ба болои олим меафтад, аз ҳар чӣ бисёр донишманд. Кал ҳам, кӯр ҳам - ҳама олим шуда рафт, дар қишлоқ якта подабон намеёбем! Аз олимии Комрон ба ин

ҳатӯл чӣ фонда мерасидагӣ бошад?! Аз барои вай қариб ки моро аз мошинаш фурорад-а! Ҳоло сабр кун...

- Хайр, акнун ту то кай дар он тарафҳо мегардӣ? -Саволи ногаҳонии Қубоди муаллим риштаи хаёли Давронро буриду вай ба худ омад.

- Чунон ки мӯйсафедон мегӯянд, то нону насиб,- сухани Комрон дар даҳонаш монд.

- Э, мон ин гапҳоро, гӯй, ки кай ту омада ба халқат хизмат мекунӣ?-Даврон ӯро нописанд карда бо ҳамин бухси дилашро баровардан хост.

Комрон бо тааҷҷуб ба рӯйи Даврон нигарист. Аз киса рӯмолча гирифту аввал шишаҳои айнаки сабзашро, сипас араќи пешониашро пок кард. Баъд ба Абдулло нигарист. Вай аз роҳ чашм наканда зери бурут табассум мекард.

- Ғалатӣ... Ман... ман ҳоло ба кадом халқ хизмат мекунам?- гуфт вай канда-канда.

- Вай хизмати ту ҳисоб не,- саволи худро эзоҳ дод Даврон.- Ба ин ҷо омада ба халқи ҳамин деҳа хизмат кун. Аз ту чӣ фоида мерасад, бинем.

- Ҳа-а...- хиҷолатомез табассум кард Комрон.- Балки фоидаи ҳамин корам ҳам мерасидагист? Шояд ягон рӯз...

- Барои мо вай корат як пул!- беэътино сухани Комронро бурида даст афшонд Даврон.- Барои ҳамин ҷамоа, барои халқи Селоба чӣ кор кардӣ, мо намедонем. Ку, ягонтааашро ба институт даровардӣ ё дигар хел ёрдамат расид? Не.

Табассум аз чеҳраи Абдулло нопадид гашт. Лабонашро сахт ба ҳам фишурда, бо дастҳои азиму панҷаҳои пурқувваташ фармонро сахт фишурда, гӯё ба роҳ ситезкорона фишор меоварда бошад, гашти мошинашро тез мекард. Дар роҳи ноҳамвор бардорузани мошин ба ҳадде буд, ки Комрон гоҳ бо сараш ба шифти кабина мезаду гоҳи дигар пешониашро ба шишаи пеш. Абдулло гӯё қасд карда буд, ки бо ҳамин бардорузан ба онҳо дигар имкони сухангӯӣ надиҳад.

- Агар дурусттар санҷида бароем, додот ҳам ба халқамон қазоӣ хизмат накардаст,- ба сухан ҳамроҳ шуд Қубоди муаллим.

«Додом ба ҳар дуи инҳо ҳаққи устодӣ доранд,- бо изтироб аз дил гузаронд Комрон.- Наход, ки сӣ сол дар мактаби деҳа

беҳуда кор карда бошанд? Чӣ, магар ба бачаҳо савод омӯхтан хизмат нест? Инҳо калоншинос шудагӣ, муаллими оддиро назару писанд намекунанд. Охир, ҳамин Қубодро бо ташвиқу тарғиб он кас ба институт фиристоданд. Аввалин касе, ки аз деҳаи мо ба институт дохил шуд, ҳамин Қубод аст. Агар имрӯз дониш ва касби худро хору забун карда шаробхӯрӣ кунад, гуноҳи додом не-ку! Ё кӣ медонад, балки он кас ҳам гунаҳгор будагистанд?»

- Дар ягон институт муаллим нестӣ, то ёрӣ кунӣ бачаҳо дароянд. Ку, бигӯ, аз олимии ту ба халқи мо чӣ фонда? «Олими беамал, замбӯри беасал» гуфта шумо баринҳоро мегӯянд-да...

«Ин мақол аз гуфтори радио ё намоиши телевизион ба гӯшаш даромадагӣ,-аз дил гузаронд Комрон.- Айнан, талаффузаш ҳам талаффузи кадом як диктореро мемонад».

- Аҳён-аҳён газету журнал ҳам мехонед ё не? - ногаҳон ба Даврону Қубод рӯ овард Абдулло. -А? Ғӯзапояи бекорaро, ки ба ғайр аз танӯртафсонӣ ба чизи дигар кор намеомад, кӣ ба хӯроки чорво гардонд? - ҷиддӣ мепурсид ӯ.- Авлод-авлоди шумо ба халқу давлат ин қадар манфиат оварда наметавонад.

- Ҳа, ҳамин хел гуфта мегардем-дия...- гуфт дар ҷавоби ӯ Қубод тамасхуромез. Аз оҳанги сухани вай чунин маънӣ бармеомад, ки гӯё Комрон мардумро бо суханони пуч фирефта гаштааст.

- Аз вай корҳош ба халқи мо як пула фоида нест,- рӯйирост нописандӣ мекард Даврон.- Мақсадаш - олим шавам, зиёдтар пул гирам...

- Тфу!- бо қаҳр аз дарича ба берун туф кард Абдулло ва фармонро сахттар фишурда газро зер кард.

Дар таҳдари магазини ҳамсоядеҳа Даврон мошинро нигоҳ дошт.

- Канӣ, фуромадем, йигитҳо! - вай аз кабина фуромаду дигаронро таклиф кард.- Тезтар, садта-садтаякак зада бароем.

- Ҳа-ҳа, заряд гирифтан даркор,- гӯён Қубоди муаллим аз мошин фуромаду ба сӯйи магазин равон шуд.

Компрону Абдулло таклифи Давронро қатъӣ рад карданд.

- Ана, аз ҳамин одамгурезиатон маълум...-гуфт Даврон дар ҷавоби аз арақхӯрӣ сар кашидани онҳо.

Абдулло даст афшонду монд. Баъд аз кабина баромада ба сатили кӯҳнаи равғанолуд аз ҷӯйбори канори роҳ аввал як сатил об гирифта ба кӯча, баъд сатили дигарро ба радиатори мошин пошид. Сипас ба кабина даромада нишасту дурудароз бо табассум ба рӯйи Комрон нигарист.

- Парво накун,- гуфт оқибат бо ҳамон табассум, ки рӯяшро пур мекард.

Ҳамаи тобишу оҳангҳои сухани ӯро ифода кардану эзоҳ додан бағоят мушкил аст. Ӯ бо ду-се калима ба одами рамузфаҳм метавонад як олам маъниро фаҳмонад.

с. 1976

БУДУ ШУД - 83-ТИН!

Аз маҳаллаи навбунёд истиқоматгоҳи нав гирифтему бо хонаводаи Бобо-Амон ҳамсоя афтодем. Агарчи хонаи мо дар маҳали ҳаштум ва хонаи панҷҳуҷрадори бобо дар маҳали панҷум воқеъ аст, мо ҳамсояҳои наздик мудом аз ҳоли якдигар бохаберем. Бобо монанди ҳамаи мӯйсафедон андаке сергаптар, вале ман одами пурсабрам - саргузаштҳои чандин борҳо аз даҳони пиракӣ шунидагиамро агар боз ба гуфтан сар кунад, дандон ба дандон монда мешунавам.

Лекин вақтҳои охир пиракӣ аз ҳаддаш мегузарад: рӯзҳои якшанбе дар хонааш палави хоса пухта маро ҷеғ заданаш кам набуд магар, боз рӯзҳои миёнҳафта ҳам безор мекунад: ба хастагиам нигоҳ накарда ба назди меҳмонҳояш ҷеғ мезанад. «Як нафас дароед, аз барои иззати меҳмон», гӯён ба ҳолам намемонад.

Ана, ин бегоҳ ҳам аз кор хастаю бедимоғ омада аз дар дароям, ду бор хабар фиристода интизор будани мӯйсафедро гуфтанд.

- Узр гӯӣ, аз кор хеле хаста омадам, - гӯён ба ҳамсарам супориш додаму кафшамро кашида, кулоҳамро ба либосовезак монда, тараддуди шустушӯ доштам, ки дар оҳиста роғ шуду аз он ними сари писари калонии бобо - Мақсудҷон намоён гашт.

- Ассалом. Амак додом ба шумо нигароненд. Тез биёед будаст.

Бача инро гуфта-нагуфта сарашро аз дар берун кашиду ғайб зад. Фурсати узргӯӣ ҳам надод. Ночор кафшамро дигар бора пӯшидаму аз дар баромадам. Дар ин хел мавридҳо одам ҳарфе назанад ҳам, аз дилаш чиҳо гузаштанашро кӣ намедонад?

Дар сари дастархон Бобо-Амон бо ҷавонмарди ба тахмин сиюпанҷсолаи мӯяш пеш аз вақт мошу биринҷ ҳамсӯҳбат буд. Ҳарду ба истиқболи ман аз ҷо бархостанд.

- Э-э-э... Наҷунбед, наҷунбед! Безобита нашавед, - гӯё он ҳарду ганҷеро ҳамин замон мерехта бошанд, шитобон аввал дасти боборо гирифта вохӯрӣ кардаму сипас ба меҳмон даст додам ва сонияе ба таҳқиқ ӯро аз назар гузарондам. Ҷавони боақл, боодоб, аз рафтораш дилпур барин намуд. Ба асари захме, ки дар таҳи манаҳи ман буд, зеҳн монданашро пинҳон кунад ҳам, банда пай бурдам ва ба хулосае омадам, ки ӯ духтур аст. Чунон ки аз назди кӯҳнадӯз гузаред, вай аввал ба поятон чашм медӯзад, духтури ҳақиқиро бо як назар шинохтан мумкин аст.

-Ҳамсояи азиз, ин кас духтур, номашон Абдурашид. Фамилияашон Саидуф мешудагист-да? А?-бобо бо табассум ба меҳмон рӯ оварду ба тасдиқи вай нигарон нашуда шиноскуниашро идома дод: -Падарашон, раҳматӣ Саидҷони нонвой одами асл буданд. Ҷояшон ҷаннат шавад, одами ҳалол буданд. Мо дар як маҳалла калон шудем... Э, афсӯс, афсӯс... - мӯйсафед оҳе кашиду бо надомат сар ҷунбонд ва сонияе хомӯш гашт. - Ҳама рафтанд. Ваҳ, ваҳ, ваҳ,...- Чашми ӯ лаҳзае ба нуқтае номаълум андармон гашт. Сипас аз қайди гузашта берун омаду ба мо рӯ овард: - Канӣ, ба нон нигаред. Ана, як пиёла чой, - мӯйсафед аз рӯйи одаташ ба пиёла панҷоҳ грамм барин чой рехта ба ман дароз кард.

Чойро гирифтаму аз фурсат истифода карда бо меҳмон ҳолҷӯӣ намудам.

- Мулло, ман ба шумо гӯям, ана ҳамин кас духтур, - бобо аз нав лаҷоми суханро ба дасти худ гирифт.

- Ҳозир меҳмони азизи мо шудаанд... Илоҳо, умрашон дароз шаваду ҳаргиз рӯйи камию костиро набинанд, роҳати фарзандонашонро дида, аз касбу корашон барака ёбанд, - дар

байни сухан дуо кардан ба Бобо-Амон одат шудааст. - Ба шумо гуфта будам-ку, ба дастам як ҷароҳати фалокат баромада маро хуб ташвиш дод. Э-э, қиссаи саргардонии маро ҳеҷ напурсед!

Бобо-Амон саргузашти чандин бор ба ман гуфтагиашро боз ба гуфтан сар кард. Ҳарф ба ҳарф, майдатарин ҷузъиётро фаромӯш накарда ҳикоя кардани саргузашташ маро дилгир кунад ҳам, ин ҳиссиёти худро зоҳир намекунам. Масалан, ба Ёвон бо чӣ хел автобус рафту чигуна сӯроғ карда чойхонаро ёфт, иморати чойхона чӣ хел буд, каташ чӣ хел ғиҷҷос зада меҷунбид ва баъди чанд дақиқа ба назди вай чой оварда монданду он чой чигуна беранг ва нонашон обгурехта ва ғайра ва ҳоказо. Ҳамаи ин ба кӣ даркор, намедонам.

Қисса кӯтоҳ, воқеаи мегуфтагии бобо ин аст: соли гузашта ба дасти вай ҷароҳате мебарояд. Монанди ҳамаи мӯйсафедони маҳалла бобо ҳам ба чойхона медарояду дар сари як чойник чой аз мӯйсафедони шиносаш маслиҳат мепурсад. «Давои ин барги зуф,-маслиҳат медиҳад яке. - Кӯфта бандед, ман дидам, шумо надидед, дуруст мешавад. Фақат барги зуфро аз ин ҷойҳо не, аз ягон марғзори пок гиред», - маслиҳат медиҳад он шахс.

Бобо-Амон аз шаҳр баромада мераваду аз як марғзори хушалаф, ки ҳанӯз дос нарасида будаст, як халтача барги зуф канда меорад. Як ҳафтаи расо ба дасташ барги зуф баста мегардад, вале ҳеҷ аломати шифоёбиро намебинад. Дар ин миён шиносонаш боз як олам маслиҳат медиҳанд. Аксарият мегӯянд, ки ба ҷароҳат қурбоқаро кафонда бандад. Гӯё чандин касон бо ҳамин усул шифо ёфтаанд. Заҳри қурбоқа ба ҳар як захм дору будаст. Қурбоқаи шаҳру атрофи шаҳр барои доругӣ кор намеомадаст. Бинобар он, бобо ҳамроҳи писари кенҷааш Мақсудҷон ба тарафи Найистон мераванд.

- Исқотро бо азоби алим дукафон карда ба ҷароҳат мондаму сахт бастам. Қурбоққа дар дастам қариб бӯй гирифт, аммо ҳеҷ таъсир накард, бо шавқ ҳикоя мекард бобо. Усто-Камол мегӯем, пештар дуредгари гулдаст буд, дар кандакорӣ устухон надошт. Сонитар этажсозӣ авҷ гирифту ҳунари вай аз равнақ монд. Ҳозир дар театр саҳнасозӣ мекунад. Ана, ҳамон усто-Камол гуфтанд, ки асали тозаи Ғарму зираи Дарвозро гирифта, аз ҳардуяш қиём тайёр мекунед, ба ҷароҳат мебандед.

Ҳамин корро кунед, канӣ чӣ сир мебинед. Асалу зираи бозори мо намешавад...

Ин дам ҳамсари Бобои Амон Ҳикоят-холаи дандонтилло дар як табақи сафолӣ палав кашида оварду мӯйсафедро саргарми гап дида дарафтод:

- Ҳой, пиракӣ, камтар ақлу ҳушатонро ба ҷояш биёред, ҳамин гапро чандин бор ба ин кас гуфтед. Охир шумо ҳам мӯйсафедони дигар барин як дам аз гӯру қиёмат гап занед, аз уболу савоби дунё насиҳат кунед.

- Э, мон-е! - даст афшонд мӯйсафед. - Ман як ҷояшро нагуфтаам, ана, ҳамонро гуфтанӣ будам... - Худашро сафед кард Бобо-Амон. Баъд ба мо рӯ овард: - Канӣ, меҳмонҳои азиз, ба дастархон наздиктар шинед, равғанаш начакад. Бай-бай-бай, худаш ҳам палавхонтӯра шудаст-да! Ҳа, воқеан, байташ чӣ буд?- бобо боз ба ман рӯ овард.

- Ба нимрӯзӣ агар бошад бисоторо палав хонро...

- Ҳа-ҳа, ба нимрӯзӣ агар бошад бисоторо палавхонро...- мисраи дуюми шеър боз ба ёди пиракӣ нарасиду дасташ ба гӯштпоракунӣ банд ба рӯйи ман хира шуд.

- Фурӯғи лангарӣ ҳайрон кунад хуршеди тобонро! - хитоб кардам ман ва бобо ҳамоно онро аз даҳони ман гирифта такрор кард.

Ин дафъа «палавхон»-и ӯро ислоҳ накардам. Ҳар бор таъкид мекунам, ки «хон» ба маънии дастархон аст, аммо мӯйсафед боз онро ба палав нисбат медиҳад. Аз афташ, бобо бар асари пирӣ хеле фаромӯшхотир шудаст. Вале дигар гапу кори дунё мӯ ба мӯ дар хотираш ҳастанд-ку. Ҳамин як байт шеър ва номи як доруе, ки ин духтури ҷавон ба мӯйсафед навишта додааст, ҳеҷ дар ёдаш намеистад ва ӯ ҳар боре байтро аз ману номи доруро аз ҳамсараш мепурсад.

- Канӣ, ба ош нигаред! Ҳа, сар кардем. Гиред писарам... Ҳа, ҳамсоя... Табақи чинӣ шикасту бетабақ... Рӯзамон ба ҳамин сафол монд, - ошро хоида-хоида шарҳ дод бобо.

- Ҳеч гап не, дар сафол ош хӯрдан савоб мегӯянд, - гуфтам ман.

- Суханатон ҳақ асту рост, писарам. Ба савоби ин ҳеҷ чиз баробар намешавад.

- Албатта, агар табақи чинӣ ёфт нашавад, дар табақи чӯбин ош хӯрдан ҳам савоб, - ҳазломез сухан кард меҳмон.

- Чумчаи чӯбин барои чӣ гум шуд-а? На дар даст меёбед, на дар магазин. Кори ягон душман будаст-чӣ?

Ман ба аломати намедонам китф дарҳам кашидам.

- Ба ҳамон усто-Камол фармудам, се-чорта тарошида медиҳам гуфт, - суханашро идома дод бобо. - Чумчаи аллюмин катӣ мурам ҳам хӯрок хӯрда наметавонам.

Ҳар се «ҳа, гиред, ҳа, гиред» - гӯён як пайт ошхӯрӣ кардему андаке шастамон гашта буд, ки бобо саргузашташро боз идома дод. Вай саросема нашуда ошро лӯнда карда ба даҳонаш меандохту бафурча мехоид ва дар баробари ошхӯрӣ, гоҳ ба яке, гоҳ ба дигаре нигариста, чунон сухан мегуфт, ки гӯё ягон даъвоеро ба мо тасдиқ мекунонда бошад.

- Хӯш, ки бошад, сонӣ ин гапро шунидаму як рӯзи шанбе, саҳар катӣ хеста ношто кардам, либоси гармакак пӯшидам (тирамоҳрӯя буд), ба хонавода гуфтам, ки...

Агар ин саргузаштро аз забони Бобо-Амон айнан оварем, метарсам, ки танобӣ сухан хеле дароз мешаваду хонандагони азиз дилгир мешаванд, бинобар он нақлаш ҷоиз аст. Хулласи гап ҳамин, ки мӯйсафед асали тозаю зираи холис кофта ба тарафи Ғарм меравад. Заҳмати зиёде кашида он давоҷотро ёфта меорад, вале аз он ҳам шифо намеёбад. Яке мегӯяд, ки ба ин ҷароҳат гӯшти кӯрмуш дору, дигаре, талқин мекунад, ки пӯсти хорпуштакро канда гармогарм ба ҷароҳат бандад. Аз байни ҳамаи ин доруҳо, аз чӣ бошад, ки шифобахшии шири шутур ба бобо боварибахш менамояд. Ба қавли худи мӯйсафед ду-се одами корафтода ба вай ин маслиҳатро медиҳанд. «Пеши табиб нарав, пеши корафтода рав», - гӯён бобо сабаби бовариашро ба ин ретсепт асоснок мекард. Аҷаб не, ҳоло камёб будани шутур бештар боборо ба шифобахшии шири он водор карда бошад. Дар ҷустуҷӯи шири шутур ба Ёвон сафар кардани бобо, азоби роҳ, чанде хизмати шутурбонро адо намуданаш қиссаи дуру дарозест. Аз ҳама аламовараш ба бобо ҳамин буд, ки шутурбони нокас ӯро бовар кунондааст, ки аз шири шутур дида пешоби он бештар дору аст. Мӯйсафед чандин бор ба пешоби он ҳайвон даст шуста, ду шишаашро ба хона ҳам мебиёрад.

- Як соли дароз, ба шумо дурӯғ, ба Худо рост, аз ҳама кору бор мондам. Агар ба дард печед, ҳеҷ чиз ба чашматон наменамудаст - на кору бор, хонаю зиндагӣ, - хулоса мебаровард Бобо-Амон.- Калон-калон ош гиред... шумо ҳам ҳамсоя...

- Қиссаи мор хӯрданатонро нагуфтед-ку? - ҳарчанд ки медонам бобо ин ҷузъи саргузашташро ҳаргиз фаромӯш намекунад, боз мепурсам.

- Ҳозир-ҳозир... Калон-калон, гӯшташ катӣ гиред... Бай-бай, аҷаб ош шудаст-да! - гуфт ӯ зоҳиран ба ҳамсараш шунавонда, ки дар хонаи дигар ҳамроҳи бачаҳо буд. - Дастат дард набинад, занак. Худам таъриф накунам, аз шумоён садо намебарод, - сипас шарҳ дод: - Ошро хӯрда, ошпазро таъриф накунед, дилаш ганда мешавад.

- Оши нағз, - гуфт меҳмон.

- Янгаам ошпази моҳир, - ман ҳам ҳамовозӣ кардам.

Бобо-Амон қиссаи морхӯриашро баъди ошро хӯрдан, дар сари чойи кабуд гуфт.

- Оқибат дорую дармони наозмудагӣ намонд, гӯям, хато намешудагист. Як ошнои носфурӯш дорам... - Маънидорона ба якдигар нигаристани ману меҳмонро пай бурду мӯйсафед бо табассум шарҳ дод: - Мегуфтагистед, ки ошноҳои ин одам ҳамааш бангию ҳангӣ будаст?! А? Не-е! - бо саволаш боз худи ӯ ҷавоб дод. - Ин ошнои носфурӯш гуфтагем пештар, солҳои ҷанг, баъди ҷанг носфурӯшӣ мекард. Кайҳо аз баҳри ин касбу кор баромада бошад ҳам, номи носфурӯшӣ ба вай часпида монд. Агар Дӯсталӣ гӯед, ҳеҷ кас намедонад. Дӯсталии носфурӯш ба ҳама маълум. Ҳозир қаровули анбори чӯбу тахта. Нафақа ҳам мегирад. Хӯш, ҳамон Дӯсталии носфурӯш як рӯз гуфт, ки як дору гӯям, мекунӣ? Гуфтам, ки тезтар гӯй, агар заҳр бошад ҳам, мехӯрам, теғ бошад ҳам, худамро ба он мезанам. «Давои ин дардат кӯрмор аст. Кӯрмор ёфта хӯр». «Кӯрморро аз куҷо меёбанд?». «Деҳқонҳо ба бозор меоянд-ку, аз ҳамонҳо сӯроғ кун. Сад сӯм медиҳам гӯй, баъзе одам кӯрмор як тараф истад, аждаҳоро дошта мебиёрад!»...

Қисса кӯтоҳ, як нафар марди ангурфурӯш як мори каланддаста баринро оварда ҳафтоду панҷ сӯми боборо мегирад. Пири аз дарду шиканҷа ба дод омадагӣ чору ночор,

бо чӣ машаққат морро шӯрбо карда мехӯрад. Боз бетаъсир. Баъд аз ин бобо ба тақдираш тан медиҳаду дигар ба ҳеҷ кас аз бобати дардаш даҳон намекушояд.

Рӯзе аз рӯзҳо ба маҳаллаи пешини худ ба таъзияи як нафар дӯсташ мераваду бо дасти ҷароҳатнок вохӯрӣ карданро ба худ эб надида, бо шиносҳо ба тарзи шифоҳӣ салом мекунад. Дарҳол дар байни ҳозирон шибир-шибир, пичир-пичир мешаваду хабари ҷароҳати дасти Бобо-Амон ба гӯши духтур Абдурашид ҳам мерасад. Ҳангоми аз таъзияхона баромадан Абдурашид ба бобо ҳамроҳ мешаваду дар роҳ гӯё ногаҳон чашмаш ба ҷароҳати дасти мӯйсафед меафтад ва ба рӯйи як пора коғаз номи доруеро навишта медиҳад.

- Ҳой, занак! - садо дод Бобо-Амон. - Мақсудҷон, очаатро гӯй. - Баъди он ки ҳамсараш дар таҳи дар пайдо шуд, бобо таъинот дод: - Асбоби дорузаниро тайёр кун.

- Аҷаб мекунад! - гуфт занак бо алам хитобан ба шавҳараш. - Сад бор ба шумо гуфтам... Ош намефорад, нахӯред, духтур ҳам нахӯред гуфтагӣ...

- Э, занак, одам мурад ҳам, ошро хӯрда мурад-да! - бобо қоҳ-қоҳ зада хандид. - Устухони ман оши палав катӣ сахт шудагӣ бошад, ман чӣ кор кунам? Чӣ хел намехӯрдаам?! Солҳои қаҳтии ҷанг худамро ба теғу табар мезадам, ҷояшояд, ними нонамро мефурӯхтаму моҳе як бор палави равғанин мехӯрдам.

- Диабети қанд?- пурсид духтур ва ҷавоби тасдиқро гирифта, ба аломати таассуф сар ҷунбонд.

- Баъди он, ки аз доруи шумо шифо ёфтам, - ба духтур рӯ оварда сухан сар кард мӯйсафед, - ба духтурҳо ихлосам баланд шуд. Касали қанд шудам, ба духтур рафтам, хӯш, ки бошад, ана, худам дорузаниро ёд гирифтам... Ҳа, воқеан, сари суханам чӣ буд? Ҳа-ха, оқибат ҷароҳати дастам аз чӣ шифо ёфт гӯед? Ҳой, занак! - Бобо боз ҳамсарашро ҷеғ зад.

- Асбобатон тайёр. Боз чӣ мегӯед? - занак боз дар таҳи дар пайдо шуда ба бобо маломатомез менигарист.

- Э, ҳамон доруи 83 - тина чӣ ном дошт?

- Ким-чӣ золон буд, - ин бор номи доруро ҳамсари бобо ҳам ба хотир оварда натавонист.

- Ҳа-ҳа, золун, золун,- сухани ҳамсарашро тасдиқ кард мӯйсафед.

- Депрозолон, - духтур хандиду сухани онҳоро ислоҳ кард.

Ман аз ханда худдорӣ карда натавонистам. Бобо фаромӯш кард, ки духтури ҳамон доруро навишта додагӣ дар паҳлӯяш нишастааст. Мӯйсафед аз рӯйи одаташ, дар ҳузури духтур ҳам беихтиёр номи доруро боз аз ҳамсараш пурсид.

- Ана, ҳамон золон-да, - 83-тин, 83 тин! Се бор молидам, ту дидӣ, ман надидам, ҷароҳат нест шуду рафт. Буду шуд - 83 - тинак. - Баъд гӯё сиреро кушода бошад, ғолибона ба рӯйи ману духтур нигариста гирифт. Бобо-Амон лаҳзае хомӯш монд ва баъд оҳиста ба оҳанги дигар гуфт: - Ин не, он не, дасти Абдурашидҷон сабук будаст,- мӯйсафед бо миннатдорӣ ба китфи духтур зад. - Илоҳо, дастатон дард набинад, хок гиред, зар шавад.

с. 1979

БУЗҒОЛА ВА ПИСАРАК

Талабаи синфи ҳафтум Дидор чор сол боз гӯшт намехӯрад. Баъзеҳо мегӯянд, ки вай дар умри худ дигар ҳаргиз гӯшт намехӯрад. Ҳатто хӯроки дар деги гӯштдор пухтагиро намечашидаст. Шариконаш ӯро «Баррача» гӯён мазоҳ мекунанд. Бачаҳо гоҳе таъна менамоянд, гоҳи дигар ба таъкид мегӯянд: «Агар гӯшт нахӯрӣ, ақлат заиф мешавад». Дидор барои ингуна мавридҳо ҷавоби тайёр дорад: «Адиби машҳур Бернард Шоу гӯшт намехӯрдааст, аммо камақл набудааст-ку! Умри дароз дидаст, марди пурқувват будаст. Дониста монед, ки ҳайвони аз ҳама зӯртарин — фил гиёҳхӯр аст!..» Агар калонсолон ҷиддан сабаби гӯшт нахӯрданашро пурсанд, вай дар ҷавоб ғӯлунгхоӣ мекард. Ҳарчанд исрор менамуданд, вале аз ӯ ҳеҷ кас ба ин савол ҷавоби таъин намегирифт. Бинобар он ҳам, аксар гумон доштанд, ки вай табиатан аз гӯшт қимоб аст. Агар гӯшти хомро бубинад ва ё ногаҳон устухони кӯҳнаи мол ба дасташ афтад, чӣ гуна ранги рӯяш дока барин меканд, ҳеҷ кас пай намебурд.

Дидор ба фанни химия рағбат дошт. Китобу маҷаллаҳои гуногунро хонда, баъзан суханони ғалатӣ гӯяд, бачаҳо механдиданд. Вай рӯзе чунин даъвое пешниҳод кард: таркиби гӯшт ва картошка хеле ба ҳам наздик аст. фарқ ҳамин ки дар картошка моддаи лейтсин камтар, дар гӯшт бештар, — гуфт ӯ. —Ҳамаи ин моддаҳо ва аминокислотаҳоро ба усули химиявӣ аз масолеҳи бағоят арзон гирифтан мумкин. Яъне, гӯшти сунъӣ сохтан мушкил не, — даъво кард вай. — Масалан, ба картошка андаке лейтсин ҳамроҳ кунанд, гӯшти болаззат мешавад!.. Инро шунида, яке ба истеҳзо хандид, дигаре нобоварона даст афшонд. Ҳарчанд ки муаллим даъвои Дидорро «ин гапи маълум» гуфт, бачаҳо ба лақаби вай як калимаи дигар афзуданду ӯро «Баррачаи хаёлӣ» ном доданд.

— Дилат гӯшт мекашад? — бо тамасхур мепурсиданд. — Бихӯр. Ту қасам нахӯрдӣ-ку!.. Гӯшти сунъӣ месохтааст!..

— Ман аз гӯшт безор... Ин ҳамту орзу... Масалан, фалакпаймо дар кайҳон хӯроки сунъӣ мехӯрад? Мехӯрад. Хӯроки синтетикӣ нобуд намешавад, арзон...

* * *

Ҳар як хислати ғайримаъмули инсон ҳатман сабабе дорад. Сабаби гӯшт нахӯрдани Дидор ба назари баъзеҳо инҷиқии бачагӣ ва ё аз хислати модарзоди ӯ намояд ҳам, дар асл як фоҷиаи дилхароше буд.

Чор сол пеш аз ин Дидор дар синфи сеюм мехонд. Рӯзи иди Наврӯз буд. Бузашои дугона зоиду барои Дидор ид болои ид афтод. Бузғолачаҳо ба вай бағоят маъқул афтоданд: яке сиёҳаки пурмағал, дигаре алояки хаппак. Кам-кам вай ба онҳо чунон дилбастагӣ пайдо кард, ки шабу рӯзаш бе бузғолаҳо ҳаром буд. Аз мактаб меомаду ҷузвдонашро монда, ними нонро мегирифту ба марғзор, ба назди бузичаҳо медавид. Нонро як бор худаш мегазид, якборӣ бузичаҳо ба навбат чимдӣ мекарданд. Вай ҳамроҳи онҳо бозӣ мекард, дар талу теппаҳо медавид, аз шаххо мепарид, аз сойҳо меҷаҳид. Баъди дарс Дидор ба куҷое равад, ду бузичаи бозингар — Алояку Сиёҳак

ғурунгосзанон, бо забони худ ким-чиҳо гуфта аз қафояш мерафтанд.

Баъд дар хонаи Дидорино чӣ муҳимме пеш бaромаду падараш ба таваллою зории ӯ нигоҳ накарда, бузро бо як бачааш фурӯхт. Як бузғолаи дигар — Сиёҳак ятим монд ва Дидор ба вай боз бештар дил баст.

Сиёҳак бузғолачаи шӯху бебок, зираку рамузфаҳм буд. Агар танга барин қашқаи пешонӣ ва сафедии аранг маълуми як сумашро ба назар нагирем, вай тамоман сип-сиёҳ буд. Сонитар аз тори сари бузғола мехчаи девор барин ду шохи рост зада баромад ва кам-кам қашқаи пешониаш сабзида мӯи пешонии писарбачаҳо барин як тӯбча шуд. Чашмони ӯ бо нигоҳи мағрур бебокона, ҳатто андаке озмоишкорона ба кас менигаристанд. Гӯё сухани касро, кию чӣ будани ӯро медонистагӣ барин айёрона нигаристани ӯ баъзеҳоро ҳайрон мекард. «Ҳӯ, сағираи сарсахте, ба одам чунон менигарад, ки гуё аз вай ягон чиз қарздор бошед!» — мегуфтанд баъзеҳо бо химча ӯро аз худ дур ронда. Сиёҳак дар ҷавоби андаке таҳдиду ситеза ду пои пешашро озод ба ҳаво бардошта, ба каллаҷанг ҳозир буданашро намоиш медод.

Бузича ба Дидор унс гирифта, аз ӯ лаҳзае ҷудоӣ намехост. Агар Дидор аз паи дарсхонӣ ба хона дарояд, Сиёҳак бетоқатона дар таҳи тиреза пой мекӯфт, рост шуда ба дарун менигарист ва дам ба дам баас зада ҳамаро безор мекард. Сиёҳакро ба дарун раҳ намедоданд. Бадбахт як-ду бор худсарона ба хона даромада, аз падару модари Дидор сахтакак таъзир дид. Не, вай дигар бор ҷуръат надошт, аз остона қадам ба дарун ниҳад. Бузғолача ду пои пешашро ба остона ниҳода ба як навъ ғут-ғути махсус Дидорро садо медод, ба забони худ ӯро зудтар баро мегуфт. Сиёҳак бе Дидор дилтанг буд ва ҳаргиз бе вай дар марғзор намечарид, агар баста намонанд, зуд баргашта меомад.

Ба одам ин гуна дилбастагии ҳайвони безабон ва бешуур ҳамаро ҳайрон мекард ва ҳар кас ба тарзе онро шарҳу эзоҳ медод. Дидор аз ин хусус андешида дар дилаш мегуфт, ки чӣ ҷои тааҷҷуб, бузича ҳам монанди одамон ақлу дил дорад, некию бадиро мефаҳмад, ҳатто дили касро мехонад. Табиат ба вай шуур ва забон нададаст, аммо аз ҳис маҳрум не.

Тобистон, вақте ки аҳли хонавода шабҳо дар саҳни ҳавлӣ мехобиданд, ҷои хоби Сиёҳак таҳи кати Дидор буд. Саҳари барвақт бедор гашта ба по мехесту сару рӯи Дидори ҳанӯз масти хобро лесида ғурунгос мезад, балки ба забони худаш аз хоб хез мегуфт, кӣ медонад. Модар ба даст химча гирифта Сиёҳакро аз сари болини писараш дур меронд.

Аз рӯзе, ки бузича аз модар ҷудо шуд, Дидор ширчояшро бо вай ду ҳис карда мехӯрд. Аз алафҳо, Сиёҳак асосан, юнучқаи наврас ва печакро бо иштиҳо мехӯрд. Алафҳои дигарро ҳамту, сар-сарӣ даҳан зада мегузашт.

Аввали тирамоҳ. Нимрӯзӣ ҳавои деҳа танӯри тафсон барин нафаси касро мегардонд. Ҳама ба пахтачинӣ баромада, дар деҳа фақат пирону бачаҳои хурд монда буданд. Ҳаво гарм, чунон сокит ва беҳаракат буд, ки ҳатто барги сафедорҳои сари роҳ намеҷунбид.

Ҳамсояи ҳавлӣ дар миёни онҳо Бобои Салом ба асояш такя карда, дар суфачаи назди дарвозааш дилтанг менишаст. Садаи деринсол ва чинору сафедори баланд ба таҳи дарвоза сояи ғафс андохтааст. Бобои Салом Дидорро дида, аз дур ба гап даромад.

— Канӣ, писар, имрӯз баҳо чӣ хел шуд?.. А?.. Бобо рӯзи дароз беҳамсӯҳбат дилтанг менишаст.

Айни долу зарби пахтачинӣ дар деҳа одами бекор нест, то ки мӯйсафед чақ-чақ кунаду ғубори дилашро барорад.

— Ассалом, бобо, — гуфт Дидор наздик омада. Баъд аз роҳаш наистода ба саволи мӯйсафед ҷавоб дод: —Аз ҳисоб — панҷ, аз хониш — чор, дигараш баҳо намонд.

— Ҳа, дуруст, боракалло!.. Ҳа, воқеан, бузғоларо чиба фурӯхтӣ? А?.. Охир, вай ба ту ҷӯра буд-а! — гуфт ногаҳон бобо.

— Кадом бузғоларо? Сиёҳакро? — ранги рухи Дидор парид.

— Ҳа, ҳамон Сиёҳакро... Аз афташ, додот ба Комил-қассоб фурӯхтаст. Ҳозиракак харакӣ гирифта гузашт. Гӯшт камчин, кушта гӯшташро мефурӯшад-дия.

— Не-е... Дигар буз будагист?

— Хайр, аҷаб не. Ман ба ҳамон бузғолаи ту монанд кардам.

Бо вуҷуди ин, Дидор шамол барин ба тарафи хонаашон давид.

Панҷ дақиқа аз миён гузашта-нагузашта вай баргашта ба қафо медавид. Осемасар, ба шитоб, парешон ва гиряолуд метохт. Беихтиёр мегирист, вале араќи рӯяш бо ашки чашмонаш омехта, гиряи ӯро номаълум мекард. Ӯ аз пеши Бобои Салом гирдбод барин зуд гузашту рафт. Бобо аз қафояш чӣ гуфт, ба гӯшаш надаромад ва ё шунида бошад ҳам, ба ақиб нанигарист.

* * *

Вай ба таҳи адир ба сурати як бачаи гӯлахие, ки дар афсонаҳо мегуфтанд, саропо арақшор ва хоколуд даромад. Хоки роҳ, ки ин вақти сол монанди упои занон маҳин ва мисли хокистари гарм пойро месӯхт, ба буҷули кас мерасид. Дар натиҷаи ба шитоб роҳ гаштан ҳоло ба сару рӯи арақшори ӯ хок нишаста, андомашро ба кӯзаи гилин монанд карда буд.

Дидор Сиёҳакро дар саҳни ҳавлии қассоб бастагӣ дид. Вай пайваста арғамчинро кашида, фарёд мекард. Ӯ беихтиёр ба сӯи вай тохт, вале наздиктар рафта, саги калонеро дид, ки ҳалқа зада хоб буд. Дидор якбора аз раҳаш истод. Саг бачаи бегонаро дид, вале аз коҳилӣ сарашро набардошт, фақат таҳдидомез оҳиста ғуррид. Дидор се-чор қадам қафотар рафт. Дар саҳни ҳавлии қассоб ҳеҷ кас набуд. Дар гирду атроф ҳам. Дуртар, дар лаби ҷӯй зане ҷомашӯӣ мекард.

Дидор оҳиста овоз баровард:

— Сиёҳак... Сиёҳак...

Саг чашмашро кушода, бо ҳайрат ба сӯи вай нигарист, вале сарашро набардошт. Занак овози ӯро нашунид. Сиёҳак номашро шунида, аввал як гӯшашро, баъд гӯши дигарашро ба сӯи соҳибаш дошта, сонияе ба сӯи ӯ нигарист, баъд якбора фарёду фиғон бардошт. Вай арғамчини ба гарданаш бастагиро чунон сахт кашид, ки банд гулӯяшро фишурд, овозаш гирифт ва бузғола якпаҳлӯ ба замин афтод. Дидор монанди мурғи пойсӯхта бе тоқат гашт, вале ба ҷуз лутфу навозиши забонӣ ба Сиёҳак дигар мададе расонда наметавонист. Вай ин дам ҷинси сагро дар олам ончунон нафрин гуфт, он қадар лаънат кард...

Дидор баробари Сиёҳак талвоса дошт, беихтиёр мегиристу дар рӯ ба рӯи дари қассоб беқаророна ин сӯ он сӯ мегашт.

Аз миён ним соат барин вақт гузашт, аммо аз хонаи қассоб ҳеҷ кас берун намебаромад.

Зан аз сари ҷомашӯӣ бархосту ба Дидор, ки бесаришта ва беқарор гирд мегашт, лаҳзае бо тааҷҷуб нигарист ва сонӣ наздиктар омад.

— Ҳой, бача, чӣ гум кардӣ, чиба гиря мекунӣ? — пурсид зан аз дуртар.

Азбаски гиря гулӯгираш карда буд, Дидор ба вай ҷавоб дода натавонист ва ҳиққосзанон бо пушти дасташ ашки чашмонашро пок кард.

Зан пештар омада, ба афту андоми Дидор зеҳн монд.

— Ба ман нигар, ту писари кӣ? А? Аз куҷоӣ? Дидор ҷавоб надод.

— Дар ин ҷойҳо чӣ мекунӣ? Ё катӣ додот омадию уна гум кардӣ?

— Не... Сиёҳак... оварданд... — Дидор ба сӯи ҳавлӣ ишора кард.

— Сиёҳакат кӣ худаш?

— Сиёҳак... Бузичаи ман, — Дидор ба сӯи бузғола ишора кард.

— Ҳа-а... Қассоб оварданд? — ба сӯи ҳавлӣ нигариста бузғоларо диду ба гапи ӯ сарфаҳм рафт зан.

Дидор ба тасдиқ сар ҷунбонд.

Дар сари ин гуфтугӯ буданд, ки қассоб аз хонааш берун баромаду дар болои зинапоя рост истода ҳамёза кашид. Вай ба майли хотир, дастонашро боло бардошта ҳамёзакашӣ мекард.

Сиёҳак ҳамвора гарданашро аз банд халос кардан мехосту фарёд мезад. Овозаш ҳоло гирифта, хирросӣ гашта буд.

— Ҳой, қассоб-амак, бузи ин шӯра овардед, аз қафоятон гириста омадаст, — гуфт зан бо овози баланд, ба як навъ оҳанги тантана гӯё Дидор барои қассоби сиёҳҷурдаи ҳайкалвор ягон хушхабар оварда бошад. Баъд ба саг чашмаш афтоду хам шуда, аз замин чӯбчаеро гирифта, ба он таҳдид кард: — Алопар, хез гум шав! Хез!

Саг коҳилона аз ҷояш бархосту бо тааҷҷуб ду-се бор ба зан нигарист ва якта-якта қадам монда ба қафои ҳавлӣ гузашт.

Сиёҳак худро ба сӯи Дидор кашида, ба ҳар нағма баос мезад.

— Кӣ омадаст гуфтӣ? — қассоб наздик омада як бор ба зан, як бор ба Дидор нигаристу пурсид.

— Бузи ин бачаяка овардед, пиёда аз қафотон омадаст...

— Амак, ин... Сиёҳаки ман... — Дидорро боз гиря гулӯгир кард ва ашк аз чашмонаш якбора ба рӯяш рехт. — Накушед... ман мебарам...

Сиёҳак ин дам ғут-ғуткунон ким-чиҳо мегуфту сару рӯи Дидорро мелесид.

— Э, ана гапу мана гап! — хандид қассоб. Баъд чунон ки бо кӯдаки панҷсола ҳазлу шӯхӣ мекарда бошад, гуфт:

— Охир, ман ина аз додот харидам-ку! А?.. Акнун чӣ мешавад? Додот ту катӣ маслиҳат накарда фурӯхт? — Вай гиряву зории бачагонро нозу нуз ва ё ҳамту инҷиқию эркагӣ меҳисобид. — Пул додам... Хӯш... савдоро гардонда намешавад, писар. Айб аст. Ту ҷавони кап-калон шудию ҳолӣ барои ҳамин бузича гиря мекунӣ?! Айб аст... Э, аз деҳа то ҳамин ҷо пиёда омадӣ?.. Э, боракалло! — бо завқ хандид вай.

Зан ба Дидор бо як навъ табассуми дилсӯзона такрор-такрор нигаристу оҳиста-оҳиста ба сари ҷомашӯиаш рафт.

— Амак, ин Сиёҳаки ман...

— Додот ба пули ин барои ту сафедакаша мехарад. Чӣ фарқ дорад?! Сиёҳак бошад ҳам, калонак шудаст, гӯшт гирифтаст. Расо бонистӣ-да-а?

— Амак, ин азони ман...

— Акнун азони ман шуд, писар. Э, ту наход нафаҳмӣ?

— Бидиҳед, амакҷон, — зорӣ мекард Дидор. — Накушед... вай... вай... дуои бад мекунад.

— Э, додот пулаша аз ман гирифт!.. Ту ғалатӣ будӣ-ку!

Дидор кисаашро кофту аз он якто яксӯмии чорқатро бароварда, оҳиста қати онро кушод ва ба қассоб нишон дод.

— Ана, пул дорам... Боз мебиёрам.

— Ҳа-ҳа-ҳа... — қоҳ-қоҳ зада хандид қассоб. — Ту ина аз куҷо гирифтӣ? А?.. Росташа гӯй, аз киссаи додот дуздидӣ? А?

— Не, худи додом доданд, дар танаффус санбӯса харида хӯр гуфтанд.

Вай бо умеду илтиҷо ба чашми марди қассоб менигарист, вале андоми ӯ якзайл бепарво ва сангин буд.

— Ман барои молҳотон алаф мебиёрам... Аз кӯҳ ҳезум ҳам оварда метавонам... Амакҷон, Сиёҳакро накушед, ба ман диҳед... Ман хар катӣ ҳар рӯз ба молҳотон алаф оварда медиҳам.

— Ба ман нигар, — оқибат ба вай раҳми қассоб омад магар, ба насиҳат пардохт, — бузатро ба ман фурӯхтанд, мефаҳмӣ? Додот аз ман пулаша гирифт. Пули мӯл гирифт. Ба он пул балки ба ту ягон чиз мехаридагист? Акнун ин буз азони ман...

— Хайр, амак, пулатона гиреду Сиёҳака диҳед... Ин Сиёҳак... беозор, сағира аст. Вай дар ин ҷа зиқ мешавад, ҳеҷ чиз намехӯрад... Сонӣ касал мешавад...

Баъди он ки мусоҳиба хеле тӯл кашиду ин мавзӯъ ба дили қассоб зад, ӯ ба Дидор гуфт, ки рафта аз додот пулро пас биёру аз хонаи мо бузатро бар. Дидор бо ҳамин умед шитобон ба қафо гашт.

Аммо дар хона ҳам талаби ӯро шунида, хандиданд.

* * *

Рӯзи дигар вай боз роҳи хонаи қассобро пеш гирифт. Сиёҳакро аз қассоб пурсида гирифтанӣ, ҳеҷ набошад, онро як назар дида, обу алафашро дода, сонӣ баргашта омадан хост. Дар ҳавои тафсон шаш километр раҳро пиёда гузашта, ба ҳавлии ӯ расид, вале... Пӯсти Сиёҳакро дар тор овезон диду ногаҳон, гӯё саг тала карда бошад, бо гиряю фиғон ба қафо тохт.

с. 1979

ДАКАНГ

Дар тарафҳои мо одатан, бачаҳои бебоку ғайратмандро таҳсин карда, хурӯс мегӯянд. Хурӯси даканги ҳамсояи мо Мунира-хола аз ин ҷиҳат комилан ба номаш мувофиқ буд.

Дар байни махлуқоти олам Даканг худро чӣ мепиндошт, ба мо пинҳон буд, вале аз гашташ, аз савлату ғурураш тахмин задан мумкин буд, ки худро аз ҳеҷ ҷонзот кам намедонад. Вай пару боли сурху норанҷӣ дошта, нӯги думаш ба сиёҳӣ моил буд, бениҳоят азимҷусса буда, пою панҷаҳои ғафсу тавоное дошт. Сари мағрури вай бо тоҷи оташинаш аксаран баланд буд ва чашмони сурху шӯхаш ба атроф аҷаб зирак ва бебокона менигаристанд. Парҳои гардани вай монанди тиру камон ба чандин ранг медурахшиданд. Думи бошукӯҳашро намегӯед!

Хурӯс аз ҳеҷ чиз ва ҳеҷ кас биме надошт. Ҳатто ба муқобили мардони чӯбу санг ба даст мусаллаҳ бебокона рост мерафт. Боре вай бо тӯдаи мурғон аз зери тавора раҳ ёфта, ба полизи мо даромада баҳузур ковоков мекард, ки хабар ёфтам. Ман ҳай-ҳайгӯён аз дур кулӯх ғурронда ба тарафи вай тохтам. Гумонам, хурӯс дар мулки дигарон, боз дар сари гуноҳ аз кас меҳаросад. Вале Даканг сар бардошта, оҳиста қинғос зада, мурғонашро аз хатар бохабар карду худаш болҳояшро каме поён гирифта, ҷангҷӯёна рост ба ман рӯ ба рӯ омад. Ман дигар ба пеш рафтан ҷуръат накарда, кулӯх ғуррондам. Даканг ба сӯи ман тохт. Ман қафогаштаравон ӯро кулӯхборон мекардам, вале хурӯси нобакор чунон моҳирона чап медод, ки сангу кулӯхи ман ба вай намерасид, расад ҳам, аз афти кор, вай дардро ҳис намекард. Мурғон аз тавора гузашта берун рафтанду баъд хурӯс, ҳанӯз ҳам бо ду боли андаке овезон, норозиёна қут-қуткунон аз таъқиби ман даргузашт ва якпаҳлӯ-якпаҳлӯ раҳ гашта, аз паи онҳо рафт. Даканг дар ҳавлии Мунира-хола комилан фармонравоӣ дошт. Агар ба каҳ ем омехта ба пеши гов монанд, аввал хурӯс мурғонро оварда сер мекарду баъд гови бечора ба тағора наздик мегашт. То ҷиғелдонашро сер карда, аз сари охур дур рафтани онҳо гов норозиёна пуфу куф карда сар меҷунбонду бас. Албатта, гов ба хурӯс ба осонӣ сар нафуровардааст. Харашон ҳанӯз ҳам хурӯс ба охураш наздик

ояд, ду гӯшашро ҷафс карда, пушташро гардонда, бо ҳамин гӯё «набиё, вагарна қӯшлагат мезанам» мегӯяд, вале Даканг аз таҳдид метарсидагӣ бало набошад-чӣ!.. Сагро намегӯед! Саги Мунира-хола Зирак чӣ хел саг аст, ҳама медонанд — аз як нигоҳи ваҳмангезаш дили кас шуввӣ карда меравад. Ана, ҳамин саги калон тоби бо ин хурӯс рӯ ба рӯ шудан надорад. Зирак аз ҳамаи ҳайвоноти дигар бештар Дакангро хуш намекунад. Ҳатто ҷеғи онро шунидан намехоҳад. Нимишабҳо агар хурӯс ҷеғ занад, саг хобу холобуд ғишингос мезанад, ҳасратомез фиғон бармекашад. Рӯзҳо агар дар сари роҳаш хурӯс бошад, Зирак таққӣ аз роҳ бозистода, лаҳзае фикр мекунад, сонӣ аз бало ҳазар гӯён, раҳашро дигар месозад.

Даканг ба кӯча баромада, бо бачаҳои хурдсол ҳам бедодгарӣ дошт. Дар дасти бача пораи нонро дида, қу-қу-қу гӯён гирди вай чарх мезаду як илоҷе карда, нони ӯро аз дасташ мегирифт ва дуртар бурда, мурғонро зиёфат мекард. Худаш намехӯрд, гоҳе нӯл зада, ба мурғон нонро реза карда медод. Баъд, то ки мурғон бехавотир дон хӯранд, атрофро посбонӣ мекард. Аммо хаққашро гуфтан даркор аст — Даканг кӯдаконро дӯст медошт. Агар ду бача даст ба гиребон шаванд, филфавр қут-қуткунон ба сари моҷаро меомад ва кадоме дар ин муқобала фаъолу зӯрнамо тобад, ёлашро хезонда ба вай таҳдид мекард, ҳатто ҷаҳида бо болаш мезад.

Овозаи зӯрию далерии Даканг ба дуру наздик паҳн гашту аз ҳар тараф хурӯсбозон омада, харидорӣ ҳам карданд, вале ҳамсояҳо ба фурӯхтани он монеъ шуданд. Як нафар хурӯсбози гузаро нархи онро ба дусаду панҷоҳ сӯм баровард. Мунира-хола дигар худдорӣ карда натавониста мулоим гашт. Аммо ин бор ҳам, хайрияти кор, ҳамсояҳо ғун шуданду савдоро вайрон карданд. Хусусан, Саркор-амак сахт истоданд. Он кас Дакапг катӣ расо ҷӯраи наздиканд. Доим аз киса ягон чиз бароварда вайро зиёфат мекунанд.

— Сесад медиҳам гӯяд ҳам, надиҳед! Раис меҳмони аз марказ омадагиро ба ҳамин кулбаи шумо барон чӣ овард?! Аз айвони шумо маҳ надидаст! Барои ана ҳамин хурӯс! Ду марди баобрӯй-а! — Ман гӯсфанд кушта ҷеғ занам ҳам, намеоянд, — гуфтанд он кас ба Мунира-хола. Он кас бесабаб номи раисро ба

миён наоварданд. Баъди ин сухан Мунира-хола агар ҳазор сӯм диҳанд ҳам, ба фурӯхтани хурӯс ҷуръат намекунанд-дия!

— Рост, рост, ин ҳам ҳусни деҳа-да, — ба гап ҳамроҳ шуд Ҷаббори шофир. — Ман аз сафар меоям, ҳар бор аз дур сафедорҳои Ҷӯи калонро бинам, дилам гум мезанад! Дар ҳар вилоят мегардам, аҷоибу ғароиби бисёрро мебинам, лекин ин хел хурӯс дигар нест. Дар ҳар ҷое хурӯси ба ин монандро бинам, валлоҳ ки аз роҳ истода, як дам менигарамаш. Лекин онҳо куҷою ин!.. Ба ҳар ҳол, хурсанд мешавам. Даканг аз пеши назарам мегузарад. Деҳаамонро дидагӣ барин мешавам. Рости гап-дия, агар дар деҳа ҳамин Бобои Наҷоти ришсафед набошад, сафедорҳои Ҷӯи калон ё ана, Даканг ва боз як-ду чизи дигар набошад, дар ошамон намак набудагӣ барин... Рости гап... Монед, зеб дода гардад! — хоҳиш кард вай. — Пули ҳамин катӣ бой намешавед, бе ҳамин пул камбағал ҳам намегардед.

Дар ҳақиқат, хурӯси Мунира-хола тамошое дошт! Сару гардани бошукӯҳашро рост дошта, ба тамоми ҷонзоти дунё бо виқор, балки тамасхуромез, ким-чӣ хел баробароҳанг ва каҷ-каҷ нигаристани он, худро ҳамчун соҳиби мутлақи ин атроф ҳис карданаш ҳар касро ба ваҷд меовард. Овозашро намегӯед! Софу ҷарангосӣ ва бағоят дароз. Пирони деҳа мегӯянд, ки вай шабҳои бӯронии зимистон ҳам вақтро хато намекунад. Аввал Даканг чеғ мезадасту сонӣ хурӯсҳои дигари деҳа ба вай ҳамовозӣ мекардаанд. Боз мегуфтанд, ки ин хурӯс ҳаргиз чеғи бемаҳал надорад.

Як пагоҳӣ ман гувоҳи воқеаи аҷоиб будам ва ғайриихтиёр ба ҳамлаи Даканг гирифтор гаштам. Офтоб як қади найза баланд гашта буд. Говамонро ба пода ҳамроҳ карда меомадам. Пешопеши ман ҳамшираи шафқат Ҳабиба-апа мерафт. Ҳабиба-апа ду моҳ пештар тӯй шуда, ба гузари мо омада буд. Аз рӯи одат, ҳамчун арӯси нав ҳамеша сару либоси оҳорӣ мепӯшид. Ин пагоҳӣ ҳам дар танаш куртаи атлас, чунон ки очаам мегӯяд, алав барин дармегирифт. Ногоҳ Дакангро дидам, ки қут-қуткунон ба сӯи Ҳабиба-апа метозад.

Ҳабиба-апа хурӯсро дида тарсид! «Э, вой!.. Киш-киш, э, исқот!» гӯён худро аз як тарафи роҳ ба тарафи дигараш мезад, вале Даканги шум аз вай ҷудо намегашт. Ман дар як миҷҷа

задан дар байни Ҳабиба-апаю хурӯс қарор гирифтам. Ба миён даромадани ман ба Даканг нафорид магар, шикоятомез, баланд-баланд қут-қуткунон ду-се қадам қафо гашту баъд ёлашро як ваҷаб хезонда, ба рӯям чунон ҷаҳид, ки агар чап намедодам, рост чашмамро меканд.

— Рӯхунук чанд рӯз боз раҳи маро мепояд, —гуфт Ҳабиба-апа шикоятомез ба занҳои ғун шудагӣ. — То аз ҳамин ҷо гузаштан дилам гуп-гуп мезанад. Намедонам, ман ба вай чӣ бадӣ кардам? Дина ҳам то лаби ҳавз аз қафоям тохт.

— Ин хурӯс девона шудагӣ барин, — гуфтам ман ҳангоми девонагӣ ба ҳар як ҷонвари пеш омадагӣ ҳамла кардани ҳайвоноти касалро ба хотир оварда.

Ин суханро шунида, ранги рӯи Ҳабиба-апа дока барин канд.

— Наход?.. А? — Лабонаш пир-пир парида, дар изтироб ба ҳозирон нигарист вай. Чашмони ҳаросонаш гӯё аз ҳар яке алоҳида-алоҳида дархост дошт: ин тавр набудагист, гӯед, ки ин гап нодуруст.

— Не, натарсед, келин, — хоҳиши ҷавонзанро фаҳмидагӣ барин ҳамсояи дигари мо Робия-хола ӯро таскин дод. — Одати хурӯс ҳамин хел аст, намедонед-чӣ? Ба матои рангин ӯч мешавад. Хурӯс ранги сурхро махсусан нағз мебинад.

Ин суханонро шунида, аз ҳама пештар ман ҳайрон шудам. Як-ду рӯз шинам ҳам, хезам ҳам, ин хислати аҷиби Дакангро мегуфтам. Ба бачаҳо гуфтам, ба модарам гуфтам, додом аз кор омаданд, ба он кас гуфта, сабаби ин хислати хурӯсро пурсидам. Ашёи рангубарангро фақат Даканг не, қариб аксари паррандаҳо ӯч будаанду ман бехабар. Додом гуфтанд, ки дар кӯҳсор, бо чодири қуроқи рангин кабкҳоро ҷалб карда, сайд мегиранд. Чодири рангиро дида, кабкҳои хушилҳон ба даври он ғун мешудаанд.

* * *

Даканг баъди як соли ин воқеа ҳалок шуд.

Зимистони ҳамон сол, пеш аз ҳалокаш, вай бо шағол дарафтоду хеле зарбу лат хӯрда, пакар гашта буд. Ҳама

мегуфтанд, ки шасти хурӯс гаштагӣ барин. Як шаби сармоӣ шағоли гуруснае ба мурғхона медарояду ба Даканг рӯ ба рӯ мешавад. Зираки гаранг дар кадом каҳхона ё ҳезумхона масти хоб будаст магар, хурӯси шӯр бо дарранда тан ба тан хеле ҷангидаст. Мурғхона аз пашми шағолу аз пати хурӯс пур гаштаст-е! Оқибат тапар-тапару қийғоси мурғонро шунида, Мунира-хола бел дар даст омадасту шағол ба зӯр пояшро кашола карда гурехтаст.

Зимистон гузашт, баҳор расид. Охирҳои баҳор Мунира-хола ба зери мурғи чипораш тухм монду биста барин чӯҷа баровард. Чув-чуви чӯҷаҳо, қут-қути очамурғ аз саҳар то шом ба гӯш мерасид. Ман баъзан ба пеши тавораи боғ омада чӯҷаҳоро тамошо мекардам. Сонӣ, як рӯз Даканг гурбаи моро пешандоз карда, ба ҳавлиамон гузашт. Агар гурба саросема худро ба хона намезад, ба ҳай-ҳайи мо гӯш накарда, хурӯс онро лахта-лахта карданаш як амри воқеӣ буд.

Баъди берун рафтани Даканг ман гурбаро маломат кардам:

— Гурбаи бефаҳм! Ба ҷои чӯҷадуздӣ муш гирӣ, мемурӣ?! Дар анборча як ҷуволи дуруст намондаст, ҳамааш сӯрох-сӯрох, ин шон чӯҷа мехӯрдаанд! Аҳмақӣ ту! Як бори дигар рав, Даканг чашматро канда ба дастат медиҳад.

Баъди як ҳафтаи ин ҳодиса хурӯсро дар назди катаки чӯҷаҳо мурда ёфтанд. Монанди як тӯб атласи рангин ором хобидани ӯро ҳеҷ дар тасаввур ғунҷонда наметавонам. Дуртар аз он море мурда афтодаст. Очамурғ чӯҷаҳояшро аз он ҷо дуртар бурданӣ буд, вале чӯҷаҳо ба сӯи мори мурда гарданчаҳояшонро дароз карда менигаристанду чув-чув доштанд. Баъд, яке аз чӯҷаҳо кам-кам ба мор наздик шуду тарсон-тарсон оҳиста онро нӯл зад ва ҳаросон худро қафо гирифт. Сонӣ дигаре ҷасуртар гашта ба мор нӯл зад, сипас сеюмӣ...

— Офарин, Даканг! — гуфтам ман беихтиёр овоз бароварда. — Хурӯси ҳақиқӣ буд! — Ва ба умеди он ки ҳозирон маро дастгирӣ мекунанд, ба атроф нигаристам.

— Агар ин хел шуданашро донам, мефурӯхтам, — гуфт Мунира-хола бо афсӯс.

Амаки саркор аз зери бурут табассуми маънидоре карданду қафогаштаравон кинояомез гуфтанд:

— Чӣ кор кунам, додои пирам пагоҳ-фардо мемурад гӯён, ман ҳам ба як табақ сабӯс иваз кунамаш?..

с. 1980

РАМИДА

Ҳамаи бачаҳои гирду атрофаш додо доштанд, фақат вай надошт. Аниқтараш, додош буд, аммо дар кучое аз ҳоли Муроду модараш бехабар зиндагӣ доштаст. Ин кори вай ҳар замон ба Мурод алам мекард. Бачаҳои дигар ҳамроҳи додояшон ба бозору магазин, ба сайри боғу кӯл ва боғи ҳайвонот мерафтанд, рӯзҳои истироҳат ба ҷониби кӯҳсор сафар мекарданд. Ҷӯрааш Насим ҳамроҳи додояш мошинсавор ба моҳидорӣ меравад. Як бор додои Насим ӯро ҳам бурд. Аҷоиботи он рӯзро Мурод ҳаргиз фаромӯш намекунад. Он рӯз хушбахттарин рӯзи ҳаёти вай буд.

Бибиаш мегӯянд, ки чанд сол пеш аз ин, вақте ки вай хурд будаст, ҳар гоҳ Насим ба истиқболи додояш «додоҷон!» гӯён тозад, вай ҳам баробараш «додоҷон» гӯён медавидасту амаки Каримро оғӯш мекардаст. Он солҳо вай чунон беақл будаст, ки «ман шуморо додо гӯям, майлаш?» гӯён бибии пирашро гаранг мекардаст. Ҳоло вай хурд не, ба мактаб меравад, ҳама гапу кори дунёро медонад. Ҳар кас якто додо дорад, якто — оча. Очаю додоро харида ҳам намешавад, фурӯхта ҳам, ба қарз ҳам гирифта наметавонӣ. Муаллима ҳамин тавр гуфт, бибӣ ҳам.

Бибиаш хеле пир шудаанд. Суханони пеш аз ин гуфтагиашонро фаромӯш мекунанд. Очаю додои ӯгай чӣ хел одам аст, чандин бор гуфта буданд, аммо ҳозир мегӯянд, ки очаат катӣ ба хонаи додои нав меравӣ. Додои нав — додои ӯгай не мегӯянд. Мурод нағз медонад: вай мардак бегона аст, бегона, ки аст, ӯгай аст. Аз чӣ бошад, ки ҳамаашон ӯро гӯлу нодон меҳисобанд. Очаю додои ӯгайро Мурод нағз медонад. Чӣ қадар афсона хонд, эҳ-ҳе! Муаллима гуфт, ки афсона ба арчаи оростагӣ монанд аст, аслан дарахти ҳақиқӣ. Ман филми

додои ӯгайро дида будам. Сонӣ бачаҳо чунон саргузаштҳо гуфтанд, ки агар онро дар хоб бинед, метарсед. Додои ӯгай душмани бачаҳо аст. Хайрият, ки холааш аз ин хусус ба вай рӯирост гуфтанд: «Агар додои ӯгай туро ранҷ диҳад, бархезу ба хонаи бибиат биё!» Ана, ин гапи дуруст. Рости гапро гуфтанд. Дигар ҳамаашон дурӯғ мегӯянд, аммо ҳеҷ сурх намешаванд. Боз муаллима мегӯяд, ки агар ҳар кас дурӯғ гӯяд, аздусар сурх мешавад. Гапи бекора. Агар бачаҳо дурӯғ гӯянд, ман аз чашмашон мефаҳмам...

Он рӯзҳо Мурод аз забони бисёр занон калимаи «ӯгай»-ро мешунид. Хешовандон, ҳамсоязанон аз сари дилсӯзӣ сари ӯро навозиш мекарданд, дилдорӣ медоданд, суханони тасаллибахш ва таскиновар мегуфтанд. Яке аз ҳамсоязанҳо ба бибӣ ҳикоя кард, ки додои ӯгай писаракеро ба сағирхона супоридаст. Дигараш духтаракеро се рӯз дар оғилхона беобу нон руст кардаст. Сонӣ бибӣ ба Мурод таъинот дод: «Ба сухани очаат гӯш бидеҳ, аз амри вай берун пой нагузор, модар дӯсти беғарази одам аст, вай ҳамеша ғами туро мехӯрад, бачаам. Додои ӯгай ба ту ҳаргиз дӯст намешавад. «Шикамба гӯшт намешавад, бегона дӯст» гуфтаанд.

Ҳамаи ин гуфтаҳо ба гӯши Мурод сурб барин нишаста, ӯро ботинан беқарор мекард. Вай ба хонаи падари ӯгай ҳаргиз рафтан намехост, вале бибӣ ҳамвора талқин мекард, ки ин гапро нагӯяд, очааш меранҷад. Сонӣ Мурод ба дил аҳд кард, ки ба ҳавлии додои ӯгай рафта, ӯро таъзир диҳад. Дар ин бобат вай хеле андешид, қасоси ҳамаи бачаҳоро аз вай гирифтанӣ шуд. Мурод як шаб додои ӯгайро дар хоб дида, тарсида бедор шуд. Додои ӯгай дев барин ӯро бардошта, ба бом баровард. Аз афти кор, аз бом ба поён андохтан мехост. Мурод таппончаи бозичаашро ба вай рост карда, ӯро тарсонд.

Сонӣ дар хонаашон тӯй шуд. Мурод ба ҳамаи бачаҳо қандалоту санбӯса бароварда дод. Очааш ба тан куртаи сафед пӯшида, ба сараш рӯймоли сафед андохта арӯс шуд. Мурод ҳамроҳи очааш ба мошин нишастан хост, аммо холааш аз дасти вай кашиду манъ кард. Сонӣ ҳамроҳи холааш вай ба мошини дигар савор шуд.

Мошинҳо аввал аз кӯчаҳои чароғони шаҳр гузаштанду сонӣ кӯчаҳои торик сар шуданд ва оқибат онҳо дар назди

дарвозае қарор карданд, ки чароғаш равшан буд ва марду зани бисёре даробаро доштанд.

Мурод аз мошин фуромаду ӯро як марди лоғарандоми малларанг, мисли он ки ягон хеши наздик бошад, оғӯш гирифт. Вай зӯр мезаду ба ёд овардан мехост, ки ӯро дар куҷо дида бошад, вале ҳеҷ ба хотир оварда наметавонист. Марди малла дасти ӯро гирифту ба хонаи алоҳидае бурд, дастархон густурда, самбӯсаву кабоб овард, ба наздаш себу ангуру нок ниҳод ва пайваста бихӯр гӯён меҳрубонӣ мекарду аз ҳоли вай, аз таҳсилаш пурсон буд.

— Ана, акнун, Муродҷон, ҳамаамон дар ин ҳавлӣ зиндагӣ мекунем. Ман туро ба мактаби маҳалла мебарам. Чунон мактаби зӯр. Дур не, ба ҳавлиамон наздик, — мегуфт вай.

Аҷибаш ин буд, ки ин марди ношинос номи ӯро, дар кадом синф хонданашро, ҳамаи аҳли хонадони онҳоро медонист. Ҳар замон зане ё марде ба хона даромада, ӯро дар паҳлӯи ин мард дида, зеҳн монда менигаристанд, ба меҳрубонӣ табассум мекарданд, суханони нағз мегуфтанд, сонӣ аз марди малла доир ба ягон кор маслиҳат пурсида мерафтанд. Аз берун хурӯши доира ва таронаи занҳо ба гӯш мерасид. Бо вуҷуди ин, тӯйи очааш монанди тӯйи духтари ҳамсояашон — Дилбар базми артистдор нашуд, ҳофизу раққоса надошт.

— Ман барои ту велосипеди «Орлёнок» харида мондаам, фардо савор мешавӣ, — гуфт марди малларанг.

Мурод аз ҳайронӣ чӣ гуфтанашро намедонист. Ин мардак кӣ бошад, чаро вай барои ӯ велик харидаст, боз «Орлёнок»! Балки ӯро ба ягон бачаи хешаш монанд кардагист? Ё додои ӯгай ҳамин бошад?.. Не, ба додои ӯгай монанд не, додои ӯгай ин хел намешавад.

Ба хона марди миёнсоли дар танаш ҷомаи зирабеқасаб, дар сар тоқии чустӣ даромад. Вай мӯзаи хироми ялаққосиашро нишон додан мехост магар, дар кафшкаш рост истода, буруташро мемолиду ба рӯи ӯ менигарист.

— И-и!.. Ин бача писараки келин? — баъди лаҳзае ба рӯи Мурод нигаристан вай аз марди малла савол кард. Вале чашмаш ҳанӯз ҳам саропои ӯро гӯё мепалмосид. Сонӣ ба вай хитобан гуфт: — Додота сахт бидор! Кирои додо аст.

Сонӣ ба марди малларанг рӯ оварду пурсид: — Ошпазҳо рафтаниананд. Ба ҳар яке ҷомаю миёнбанд, бисту панҷсӯмӣ пул диҳем, кифоя будагист?

— Коре кунед, ки розӣ бошанд, — гуфт кӯтоҳакак марди малла.

Акнун Мурод аниқ донист, ки вай додои ӯгай будаст. «Ӯ, балое, кӣ буданашро нафаҳмонда, маро фиреб карданӣ! — вай зери чашм ба андоми додои ӯгай дурусттар зеҳн монда нигарист. — Афташ бебуриш, чашмонаш чуқуру бенур, даҳонаш даҳони қурбоққа барин то бехи гӯшаш. Мебинам, чӣ хел ту маро фиреб медиҳӣ?! Ман аз он бачаҳои гӯлу гаранг не».

Тадриҷан меҳмонҳо рафтанду ҳавлӣ андаке сокит шуд. Сонӣ хешовандони дар хидмат буда ҳам якояк хайрухуш карданд. Додои ӯгай аз дасти Мурод гирифта, ӯро ба сӯи иморати калон бурд. Вай лаҳза ба лаҳза сари ӯро ба навозиш молида мепурсид:

— Муродҷон, хобат омад? Хоб кардан мехоҳӣ? Онҳо ба хонаи боҳашамати тамом оростаю пероста ворид шуданд. Фурсате нагузашта холааш ва як зани дигар аз зери оринҷи очааш гирифта, ба хона даромаданд. Дар сари очааш рӯймоли сафед, сархам дар пешгоҳи хона рост истод, он ду зан ҳам паҳлӯи вай истоданд. Очааш ба ҳар як зани аз дар даромада, бо таъзим салом мекард. Занҳо баробар сухан мекарданд, дастархон меоростанд, давуғеҷ доштанд.

Мурод чашмонашро ба зӯр кушода ба онҳо менигарист. Падари ӯгай ин ҳолро пай бурду оҳиста ба гӯши вай гуфт:

— Муродҷон, хоб кун, хобат омад. — Сонӣ аз ҷояш бархост. — Биё, ба хобгоҳ барамат.

Мурод ба чашми очааш нигарист, вай бо забони нигоҳ гуфт: «Майлаш, бирав, хоб кун». Сипас ӯ аз ҷояш бархост.

* * *

Рӯзи дигар баъди ношто додои ӯгай ба Мурод куртаю костюм ва туфлии нав пӯшонд, ба сараш тоқии нав дод. Мурод тӯҳфаи ӯро пӯшидан нахост, аммо очааш ишора кард, ки бипӯшад. Сонӣ додои ӯгай ба ҳавлӣ баромад ва коғазпечи равғании велосипеди навро канда, онро пок карду ба дасти

Мурод дод. Мурод ин бор ҳам рад кардан хост, аммо дилаш ба велосипед кашол буд, бинобар он, зиёда нозу нуз накард.

— Лекин шарт ҳамин, Муродҷон: бо велосипед ба роҳи мошин намебарой. То шонздаҳсолагӣ мумкин не, милиса медорад, — гуфт додои ӯгай.

Вай ҳамон рӯз бо бачаҳои ҳамсоя ошно гашту дар таҳи дарвоза бо онҳо навбат бо навбат велосипедронӣ кард. Сонӣ бо даъвати онҳо ба кӯл рафт. Оббозӣ, велосипедронӣ ончунон ӯро машғул дошт, ки фақат тарафи бегоҳ гурусна монду ба ёдаш расид, ки бояд ба хона равад.

Дар хона очааш ӯро маломат кард. Додои ӯгай аз ҷониби ӯ ба модараш узр оварда, ором табассум мекард. Ба назари Мурод чунин менамуд, ки очааш аслан бо талаби ин мардак ӯро сарзаниш мекунад. «Айёра бинед, худаша мусичаи бегуноҳ гирифта табассум мекунад. Ман ҳамаашро медонам, кӯдак нестам», — мегуфт вай ба дил. Аз сухани очааш маълум шуд, ки додои ӯгай ӯро поида ба кӯл ҳам рафта омадаст.

Рӯзи дитар додои ӯгай ӯро ба мактаб бурд. Раҳорах оид ба интизоми мактаб ва маҳалла, аҳамияти дарсхонӣ, тарзи дар кӯча гаштан ва адаб нигоҳ доштан таъинот дод, гуфт, ки баъди анҷоми дарсаш ӯро дар таҳи дарвозаи мактаб нигарон хоҳад буд. «Се-чор рӯз, то хуб омӯхтани роҳ бурда меовардаст! Ӯ маро кӣ гумон мекунад, намедонам, — худ ба худ заҳрханд мекард Мурод. — Ҳозир агар хоҳам, хонаи бибиамро ёфта меравам. Агар бачаҳои ин мактаб нафоранд, ба мактаби худам меравам...»

Дар ҳавлии додои ӯгай ба Мурод аз ҳама беш очаи пиру хоҳари бадафту зақуми ӯ маъқул нашуд. Мурод агар ба асбобу олоти ҳавлӣ даст занад, пиразан дарҳол овоз мебаровард: «Ҳой, писарам, мон, дастатро мебурӣ, поятро мезанӣ, мешиканӣ...» Ба назар чунин менамуд, ки вай ғут-ғут накарда, нишаста наметавонад. Гӯё ман ягон чизро duздида мебурда бошам, доим хавотир, аз ман чашмашро намеканад, дарун дароям ҳам, берун бароям ҳам, маро назорат мекунад. Албатта, додои ӯгай ба очааш супориш кардагӣ. Агар як даҳан ба вай мегуфт, ки ба Мурод кордор нашавад, кампир ин қадар ғут-ғут намекард. Ӯгайи айёре! Боз худро ба гӯлӣ зада, дилбардорӣ мекунад: «Муродҷон, аз гапҳои бибикалон наранҷӣ, ин кас

калони ҳавлӣ, ҳамаамон гапашона гӯш мекунем...» Ана, вай хоҳараш — Саломат, исту бисташ заҳр будаст. Ҳамин ки маро дид, «Канор ист, дар таҳи пой наҷӯл, бирав, ба гӯсфандон алаф деҳ, об деҳ, ба мурғон дон деҳ, дарвозаро кушода намон...» Гапаш ҳамин. Ҳатто як рӯз очаам дар кор буд, ҷангам кард. «Ту ин хел бачаҳои кӯчаро ғун карда ба ҳавлӣ набиёр, чашмро хато дода, як чиз-ним чизро гирифта мебаранд» гӯён чашмашро чунон ало кард, ки хаёл кардам як тарсакӣ мезанад. Агар очаам дар ҳавлӣ бошанд, дӯғ намезанад, аммо агар он кас набошанд, беҳтараш ман ба чашмаш нанамоям. Очаам мегӯяд, ки ӯро ба шавҳар медиҳанд, сонӣ аз ин ҳавлӣ меравад. Кошкӣ, зудтар мерафт. Очаам гуфт, ки ӯро амма гӯям. Забонам намегардад. Вақте ки дар ҳавлии бибиам будем, аммаи худам ҳар замон омада, маро дида, мерафт, шоколад меовард. Не, ман Саломати ҷинниро амма намегӯям. Дадои ӯгайро ҳам додо намегӯям. Ҳаргиз намегӯям. Ҳеҷ, ҳеҷ...

* * *

Додои ӯгай —Абдурашид бефарзанд буд. Бо ҳамсари нахустинаш нӯҳ сол зиндагӣ карда, фарзанд наёфта буд. Зану шавҳар якдигарро сидқан дӯстдор буданд, дар тӯли ин нӯҳсола ҳамзистӣ ҳаргиз аз ваҷҳи бефарзандӣ ба якдигар сухани таънаомез нагуфтанд, вале ҳар замон норозиёна ғут-ғут кардани модаршӯ сабаб шуд магар ва ё ягон андешаи дигаре: ҳамсараш ба вай ҳарфе назада рӯзе ба хонаи модараш рафту баргашта наомад. Абдурашид аз инчунин рафтори ӯ сахт ранҷид, алам кашид, вале ночор ба тақдир тан дод. Як сол, балки бештар аз миён гузашту вай ба модари Мурод — Барфӣ хонадор шуд.

Шиносоиаш бо Барфӣ хеле аҷиб ва тасодуфи маҳз буд. Абдурашид пас аз кор ба бозори «Баракат» даромада ду харбуза харид. Баъд ба қабати дуюм — ба магазини хӯрокворӣ баромад. Қатори навбатдоронро диду фаҳмид, ки ҳамин замон гӯшт медодаанд. Навбат гирифт. Аз миён ним соат гузашта-нагузашта гӯшти яхзадаи суфпечро ба фурӯхтан шурӯъ карданд. Аз рӯи одати маъмула бенавбатгирандагон ҳам пайдо шуданд, телаву такон, ҳамҳамаю ҳайоҳу барпо шуд.

Абдурашид харбузаҳои ба тӯрхалта андохтаашро таҳи девор монда, ба ин ҳама валвала лоқайд менигарист. Чор-панҷ кас пештар аз ӯ ҷавонзане пиразанеро хоҳиш мекард:

— То навбатам расидан ман зуд рафта тухм гирам, шумо маро фаромӯш накунед. Ҳӯ, ана, ба он сумкаҳои ман ҳам нигаред, илтимос.

Сонитар ададӣ бенавбатҳо зиёд шуд магар, навбатдорон шӯр бардоштанду тела-тела шадидтар гашт. Абдурашид як кило гӯшташро гирифта қафо гашту ба он ҷавонзани тухмгирӣ рафтагӣ рӯ ба рӯ шуд, ки навбаташ гузашта ва ҳоло навбатдорони қафо ба вай мункир буданд. Абдурашид ба миён даромаду бо изтироб ба одамон фаҳмондан хост, ки ӯ ёд дорад, ин ҷавонзан тухмгирӣ рафта буд, аммо ҳеҷ кас шаҳодати ӯро инобат намекард. Ҷавонзан сурху сафед гашта, худро ба сӯи пештахта мезад, мардум ӯро фишурда дур мекарданд. Абдурашид дар ғазаб ба он мардум ду-се сухани сахту ҷонкоҳ гуфту аз остини ҷавонзан кашид.

— Бед, ба ман гӯшт даркор не, ҳамин гӯшти маро гиред. Бо инҳо баробар нашавед.

Ҷавонзан сараввал аз гӯшт даст кашид, баъди исрори ҷиддии Абдурашид гирифту пулашро дод. Абдурашид сумка ва тӯрхалтаи пурбори ӯро дида, лаҳзае дудила биистод — кӯмак кунад ё не? Агар шавҳараш бошад, мабодо боиси ғавғо шавад. Сонӣ ба дил гуфт, ки агар шавҳараш мебуд, хариди бозорро ба ҷавонзан бор намекард.

— Боратонро диҳед, то истгоҳ барам, —Абдурашид ба ҷавонзан наздик рафту аз дасти вай сумкаи вазнинро гирифтан хост.

Ҷавонзан неву нестон кард, вале Абдурашид бепарво аз дасташ борашро гирифт.

— Агар шавҳаратон фаҳмад, дилашро бад накунад... Лекин хариди бозор, асосан кори мардон аст.

— Хайр, ба зани бешавҳар айб набудагист, —сурх шуд Барфӣ ва ба сар то пои Абдурашид чашм давонд.

Онҳо то истгоҳ ҳамгап рафтанду аз хусуси якдигар ҳар чӣ зарур буд, фаҳмиданд.

Сонитар Абдурашид зимнан ба воситаи шиносҳояш аз ҳамсояву ҳамкорони ҷавонзан гап гирифта, ӯро ба худ сазовор дониста буд.

Ҳоло вай бо ҳамсараш хушбахт буд. Кулли ташвиши Муродро ӯ ба зимма гирифт. Дарсу супоришоти хонагии ӯро месанҷид, падару писар шиму курта дарзмол мекарданд, ҳар шаб пойпӯшашонро чӯтка зада, ранг мемолиданд. Рӯзҳои шанбе аксар ҳангом ҳар ду, баъзан се тан барои харидкунӣ ба бозору магазинҳо мерафтанд. Чун гузарашон ба магазини бозори «Баракат» меафтод, Абдурашид ба сӯи Барфӣ асроромез менигаристу мегуфт: «Ба ин магазин ҳурматам зиёд аст».

Абдурашид дар як гӯшаи ҳавлӣ соботе сохта буд ва дар он ҷо ду-се сар барраро парвариш мекард. Вай баъди кор аксар ҳангом ба парвариши гӯсфандон машғул буд ва ба ин кор Муродро ҳам ҷалб мекард. Боре Мурод гуфт, ки ба ҷои ин гӯсфандони гаранг агар харгӯш мепарвариданд, вай дилтанг намешуд. Абдурашид як кунҷи соботро симтӯр кашиду баъди се-чор рӯз ду сар харгӯши хокистарранг овард. Шодмонии Муродро ҳадду қиёс набуд. Хушнудии ӯро дида, Абдурашид завқ мекард.

Барфӣ ҳамдастию ҳамоҳангӣ ва ҷунбуҷӯли онҳоро дида, дар дил аз толеаш садҳо бор шукргузорӣ дошт, мамнун ва масъуд меболид. Ӯ ҳамвора аз Мурод талаб дошт, ки Абдурашидро «додо» гӯяд, вале писар ба ин амри ӯ сар намефуровард.

Мурод тадриҷан ба Абдурашид унс мегирифт, гоҳо падари ӯгай будани ӯро сирф фаромӯш мекард, агар вай ду-се рӯз ба ягон тараф равад, дилтанг буд. Вале аҳён-аҳён дар банди андеша ғӯтавар мегашту дар тасаввур овардан мехост, ки инчунин марди меҳрубону ҳалим чӣ гуна ӯро уқубат медода бошад, чӣ тавр ба сағирхона хоҳад ронд. Дар инчунин ҳангом ӯ маҳзун мегашт, ба атрофиён ошкоро бегонахӯӣ менамуд, инҷиқию дуруштӣ мекарду ба кӯча, ба назди ҷӯраҳояш мерафт.

Боре, дар сари инчунин вазъи нохуши вай, ки бо бибикалон гапгурезонӣ карда оташин буд, Абдурашид барояш ботинкае харида оварду Мурод дилгирона ба он нигариста «даркор не» гуфт. Абдурашид гӯё тағйири авзои ӯро пай

набурда бошад, табассум карду гуфт: «Муродҷон, ин ботинка ҳозир мӯд аст, хориҷӣ, як бор пӯшида бин, агар хуш наояд, сонӣ ба ҷиянам Сосон мебарам». Модар аз гарданшахии Мурод хашм гирифту ӯро як тарсакӣ зад. Мурод қаҳр карду роҳи хонаи бибиашро пеш гирифт, Абдурашид то ними раҳ аз пасаш рафта, ӯро баргашта овард.

Аммо бори дигар, вақте ки ӯ бо велосипедаш ба роҳи мошингард баромаду сабабгори ба ҳам бархӯрдани ду мошин гашт, дар воқеъ, худашро руст карданӣ ҷой наёфт. Пиразан ва Саломат чунон шӯр бардошта, дашному нафрин карданд, ки Мурод дигар дар ҳавлӣ мондан натавонист.

Ҳамон бегоҳӣ додои ӯгай ва очааш аз кор омада, ҳодисаро шунидаанду дар як сумка наботу мавиз гирифта ба хонаи бибӣ омаданд. Очааш чунон коҳиш кард, ягам валвала бардошт, ки агар додои ӯгай намедошт, вай аз ин ҷо ҳам мегурехт. Хайрият, ки додои ӯгай ғазаби очаашро паст кард. «Ҳеҷ гап не, минбаъд ҳушёр мешавад, ҷанг накун. Ду гӯсфандро фурӯхта, товони мошинҳоро медиҳем. Гӯсфандонро худаш парварда калону фарбеҳ кард. Барқасд накардаст-ку!» — гуфт. Баъд ба ҳавлӣ омада, ба ҳамаи ҳавлигиён таъкид карда гуфт, ки ягон кас дигар аз ин хусус даҳон накушояд.

Умуман, бо велосипед кори Мурод ҳеҷ барор накард. Баъди се моҳи ин ҳодиса боре вай велосипедсавор аз паи нон овардан ба магазин рафту то вай нон гирифта берун баромадан велосипедро дузд бурд. Занҳо оҳу воҳ карданд, аммо додои ӯгай ин бор «садқаи сар, ғам нахӯр» гуфт.

Баъд вай барои ӯ шасти моҳигирӣ харида оварду рӯзи истироҳат ҳар ду ба дарё рафтанд. Маълум шуд, ки додои ӯгай ҳаргиз дар умраш моҳигирӣ накарда будаст. Мурод ба вай чӣ гуна кирмро ба чангак гузаронда, ба об андохтани шастро нишон дод. Мурод як рӯзи дароз давутоз карду ҳамагӣ чор дона ширмоҳӣ гирифт. Додои ӯгай бо завқ моҳигирии ӯро тамошо кард, сонӣ аз соҳилҳои дарё барои гӯсфандон як линга алаф гирифт.

* * *

Охирҳои моҳи май Мурод се ҳафта паёпай интизори рӯзи истироҳат буд. Абдурашид ба вай ваъда кард, ки ба кӯҳсор, чукричинӣ мебарад. Ду бор истироҳат омад, вале рафта натавонистанд — меҳмон омад, ким-чӣ хел кори зарур баромад. Ҷӯраҳояш ба вай мегуфтанд, ки онҳо агар ҳамин ҳафта ҳам нараванд, дер мешавад, сонӣ чукрӣ фақат дар кӯҳсори баланду дур мемонад. Мурод бе тоқатона интизорӣ мекашид, рӯзу шабҳоро мешумурду нигарони рӯзи истироҳат буд. Дар сари дастархони шом ҳамеша мавзӯи гуфтугӯи Муроду Абдурашид аз сафари кӯҳсор дур намерафт. Онҳо ба куҷо рафтан, субҳидам, соати чанд ба роҳ баромадан, чӣ тӯша гирифтан — ҳамаашро кайҳо гуфтаву шунида буданд, ҳатто Мурод борхалтаи сафариро кайҳо ба мехи даҳлез овехта монда буд. Гуфтугузори онҳо аз ин боб Барфиро ба ҳадде дилгир карда буд, ки аз хусуси сафар даҳон кушоянд, илтиҷоомез мегуфт: «Аз барои савоб, ягон сухани дигар гӯед».

Аммо ба Мурод ин баҳор чукричинӣ насиб нагашт. Рӯзи шанбе Абдурашидро аз корхонааш ба алафдаравӣ фиристоданду вай якуним моҳи расо аз хонадон дур гашт.

Бе Абдурашид Мурод дилтанг буд, сарҳисоби кору борашро намеёфт. Ҳатто як раҳ очаашро зиқ карду ду тарсакӣ хӯрд, сонӣ қаҳр карда ба хонаи бибиаш рафт. Воқеа ин тавр рӯй дод: Абдурашид барои Мурод шими ҷинс харида буд. Почаи шим ба вай дароз омад, Абдурашид онро бурида, барои Мурод мувофиқ карду гуфт, ки аз изофааш барояш кулоҳ медӯзад. Аммо зуд фурсат наёфт, баъд ба алафдаравӣ рафт. Мурод аз очааш талаб кард, ки аз он матоъ ба ӯ кулоҳ дӯзад. Модар гуфт, ки ин корро наметавонад. Аммо Мурод сабр кардан наметавонист, чӣ кор кунад, ҳамсинфонаш кулоҳи ҷинсӣ пӯшидаанд. Ана, барои ҳамин очааш дилтанг шуд.

Бибӣ сабаби қаҳр карда омадани ӯро шуниду боз ба насиҳатгӯӣ сар кард. Ин қадар ин одамон насиҳатгӯиро нағз мебинанд! Гапу гапу гап, ҳеҷ дилгир намешаванд. Бачаҳои боғчаравак медонистагӣ гапҳоро сад бор гаштаю баргашта мегӯянду мегӯянд, дили кас ба кафидан наздик мерасад.

— Айб аст, Муродҷон, агар бо очаат номуросой карданатро додои ӯгай фаҳмад ё ана, ун хоҳарашу модараш

шунаванд, очаатро таънасор мекунанд, писарат ганда, ана ҳатто худат катӣ муросо накард мегӯянд. Очаат, шӯрпешонӣ, забонкӯтоҳ мешавад...

Бибӣ бо ҳамин суханон рӯзи дигар Муродро ба назди модараш гусел кард. Ин бор «додои ӯгай — додои ӯгай» гуфтани бибӣ, аз чӣ бошад, ки ба вай нохуш асар дошт, дар ҷавоби бибӣ ягон сухан гуфтан хост, вале намедонист, ки чӣ гӯяд, то ки ҳам бибӣ наранҷаду ҳам ин суханашро дигар нагӯяд.

Мурод ба ҳавлӣ баргашт, вале ҳавлӣ бе Абдурашид ғамангез ва дилгир асар дошт. Дарун даромад, берун баромад, аммо дилтангиаш бартараф нашуд. Сонӣ нишаста фикр кард – фикр карду аз ҳавлӣ берун шуд.

Мурод ба касе ҳарфе назада ба истгоҳ баромад ва ба автобус савор гашту ба автовокзали шаҳр рафт. Ба автовокзал қабл аз ин корафтода набошад ҳам, медонист, ки он дар қарибии кӯл аст, фақат як ё ду истгоҳ сонитар.

Мурод ба умед ба ҳамаи дарчаҳои билетфурӯшӣ якояк сар халонд, аммо ба вай билет надоданд, то ба автобуси Ёвон савор шавад. Ҳатто як занаки бадҷахл ӯро ба милиса супурдан хост, аммо Мурод аз толор берун рафту миёни мусофирони бисёр паноҳ шуд. Ин лаҳза радиои автовокзал эълон дод, ки автобуси Ёвон омад. Мурод ба сӯи он автобус давид. Ба автобус наздик расиду ногоҳ чашмаш ба Абдурашид афтод, ки борхалтаи сафарӣ дар пушт аз автобус фуромада, ба сӯи истгоҳ мерафт.

— Додо... Додоҷон!.. Додоҷонам! — Мурод ғайриихтиёр фарёд заду аз паси вай тохт.

Фурсати як бор миҷа задан нагузашта, Мурод аз қафо ба вай расиду миёни ӯро сахт дошта, чашму рӯи ашкбори худро ба пиҷаки вай молидан гирифт.

— И-и!.. Ҳой, ту кӣ?.. Э, додота гум кардӣ, бача?

Марди монанди Абдурашид навчаи маллаpанг лаҳзае аз ин ҳол ҳангаш аз сар париду хам шуд, то рӯи Муродро равшантар бубинад, сонӣ бо як даст сару китфи ӯро молида, навозиш кардан хост, аммо Мурод саҳви худро фаҳмиду якбора аз ӯ ҷудо шуд ва ба қафояш нанигариста гурехт. Ӯ дар фурсати як миҷа задан дар миёни мусофирон ғоиб гашт.

с. 1983

ЧӢ СОН АЪЛОХОН ГАШТАМ?

Шуморо падаратон ҳаргиз таъзир накардаст? Ҳеҷ гоҳ?.. Дафтаратонро дарронда, лахта-лахта карда, ба саратон нағуррондаст ё китоб катӣ ба пешониатон нихта ҳам накардаст?.. Нохунашро ҳам нарасондаст? Ҳеҷ боварам намеояд. Метарсам, ки дурӯғ мегӯед. Ба ҳар ҳол, ман ин хел даъвоҳои баъзе ҷӯраҳоямро шунида, ҳайрон мешавам. Падар агар фарзандро таъзир накунад, писар агар аз волидайн натарсад, андаке наҳаросад, э-э, чӣ корҳое намекунад!.. Гап дар сари шӯхию бемаънигӣ не, доири баҳои ду ва ё дарсгурезӣ ҳам не. Сабаби аслии ноҷӯрию номувофиқӣ, ба фикри ман, ин аст, ки баъзан падару модар кореро, ки мо — бачаҳо ба он ҳеҷ рағбат надорем, маҷбур мекунанд, ки иҷро намоем. Медонам, кори ҷиддӣ на ҳамеша шавқовар аст, баъзан худро маҷбур кардан ҳам зарур. Аммо бемақсад маҷбур карданҳо фоида надорад.

Аз ваҷҳи ҳамин гуна маҷбурӣ чандин бор бо падару модар гапам гурехт. Албатта, муддате аз миён нагузашта аз кору гуфтаҳои худ пушаймон мегаштам. Очаам мегӯяд, ки ман беақлам, якравам, гарданшахам. Э-ҳэ, чӣ сифатҳое ба ман ӯ намебандад! Хоҳу нохоҳ одам дар бачагӣ аз рӯи фаҳмишу биниши худ зистан мехостаст, лекин падару модар талаб мекунанд, ба тарзе ки онҳо мехоҳанд амал кунем. Онҳо аз хато кардану пешпо хӯрдани мо чунон метарсанд, чунон меҳаросанд... Ҳол он ки хато кардан ҳам баъзан даркор будаст. Агар ман сари вақт хато намекардам, намедонам имрӯз ҳолам чӣ гуна буд.

Биёед, ҳамаашро аз оғоз то ба анҷом гӯям, бе дурӯғ, бе сохтагию бофтагиҳо, ба гуноҳу савобам холисона чӣ хел андешаҳо доштаму чӣ гуна амал мекардам — ҳамаро якояк ҳикоят кунам. Ҳозир телевизору рӯзномаҳо ошкорбаёнӣ гӯён валвала доранд-ку, ман ҳам як бор ба рӯи ҳама дарди диламро бигӯям, чӣ шудаст?

Ҳамон сол моҳи май, чунон ки бибиам мегӯянд, моҳи ҷавзои саховат расид. Ман ба азобе синфи ҳаштумро тамом мекардам. Субҳи барвақт ба мактаб давидан ончунон дилгирам

карда буд, ки ҳеҷ напурсед! Бовар мекунед, дар соати ҳаштуними субҳ мо ба дарсхонӣ шурӯъ менамоем! Аммо дар соати расо ҳашт дар таҳи дари мактаб бояд ки ҳозир бошем. Ҳар як муаллим талабагони синфи худро саф ороста ба директор ё мудир намоиш медиҳад. Баъд гуноҳу савоби рӯзи гузаштаро як-як гуфта, гунаҳкоронро сурху сафед мекунанд. Сипас ба мо аз вазъи сиёсати дохилию берунӣ муаллими навбатдор ваъз мегӯяд, аҳволи тоқатфарсои бачагонро дар мамлакатҳои капиталистӣ боз як бор хотирнишин карда мегӯяд ва гаштаю баргашта таъкид мекунад, ки мо бепул, муфт дар ин гуна мактаби хушиморат ва мӯҳташам мехонем, хушбахтем, хушҳолем, озод нафас мегирем ва ғайра ва ҳоказо. Гӯр ба сари ҳамааш, аммо дар бобати нафасгирӣ ман ба гапи ҳеҷ якеи онҳо бовар намекунам. Мо дар як синфхона чилу ду нафарем. Баъзан ҳавои хона чунон бадбӯй мешавад, ки дилам буғз мекунад, аммо муаллимон аз тарси зуком ё дигар ягон дардашон рухсат намедиҳанд, то даричаи тирезаро кушоем. Аслан, синфхонаҳоро дар фасли зимистон чандон гарм намекунанд. Ҳангоми танаффус агар навбатдори синф дақиқае чанд табақаҳои тирезаҳоро во кунад ҳам, аз даву ғеҷу тапар-тапар пойкӯбиҳо синфхона чунон мешавад, ки гӯё аз кӯчаи пурхок мошин гузашта бошад. Охир, қариб аксари писарбачаҳои мо нос мекашанд, ҳа, бемалол дар вақти дарсгӯии муаллимон ба зери забон носи сабилро партофта, кайф менамоянду баъд як варақ коғазро печонда ба он туф мекунанд ва оҳиста ба фарш мепартоянд. Ана, аз ҳамон носҳои хушкида чангу ғубори синфи мо кабудчатоб аст.

Хулосаи калом, ман дар соати ҳаштуними бомдод аз хона мебароям у раҳи мактабро пеш мегирам. Шабҳо телевизор ҳам қасд кардагӣ барин киноро дар охири барнома нишон медиҳад. Аз ин сабаб дер ба бистари хоб медароям у саҳар ба азобе аз хоб сар мебардорам ва аксар вақт барои чойхӯрӣ ва наҳорӣ шикастан на фурсат мешаваду на майлу рағбат. Ба ман ҳаминаш алам мекунад, ки саҳаргоҳон, ҳанӯз калонсолон — ҳама хобанду ман маҷбурам ба сӯи мактаб тозам. Аз назди иморатҳои бисёрошёна мегузараму ба тирезаҳо менигарам, — дар аксари хонаҳо ҳанӯз чароғ нест — хобанд. Падару модари ман ҳам дар хоби мастанд. Калонсолон аксар ба кор соати нӯҳ,

баъзеашон нӯҳуним мераванд. Ҳайронам, мо — бачаҳо чӣ гуноҳ карда бошем, ки «кори» мо қариб ду соат барвақттар аз калонсолон сар мешавад?! Боз азоби дар ин гуна синфи ҳавояш нохуш шаш-ҳафт соат нишаста дарс хонданро намегӯед!.. Хусусан, начунбида дар як ҷо нишастан барои ман азоб аст. Рости гап ин ки ман розӣ будам ба мактаб нараваму дар ивази он дар ягон корхона ҳафт-ҳашт соат баробари калонсолон кор кунам!.. Ба суханам бовар кунед, ҷиддӣ мегӯям — ҳашт соат кор мекунам!..

Ана, аз ҳамин хусус падару модар катӣ гапамон напухт. Худатон холисона фикр кунед: ман хондан намехоҳам, олим шудан ҳам намехоҳам, духтур будан ҳам, аммо маҷбур мекунанд, ки бихонам!.. Боз худи ҳамин калонсолон мегӯянд, ки зӯроварию маҷбурӣ аз рӯи қоидаи педагогика дуруст не, тааддӣ ба ҳар навъе бошад, ки бемаданиятии инсон аст, пӯла-шӯла... Кай қавлу амали одамон якранг мегардад, кай?

Падарам доим мегӯянд, ки ҳолӣ умрат бино шуда, як рӯз ҳам кор накардаӣ, намедонӣ, кор гӯянд, ту шанбегӣ гумон мекунӣ, ҳу, барои сару либоси варзишгариатро намоиш додан меравӣ-ку!.. Ана, дар ҷавоби ин хел суханҳо чӣ мегӯед?! Ман акнун кӯдак нестам, ки ҳар чӣ гӯянд, хуб гӯям. Ҳамин хел гапҳо ба дилам зад, боварам намонд. Ин чӣ гап, падару модар ҳам, муаллимон ҳам мехоҳанд, ки ман кӯдаки даҳсола барин доим, ба ҳар фармонашон хуб гӯям, итоаткор бошам. Агар мард бошанд, ку, ягонтаашон гӯянд, ки бирав, ту як ҳафта дар ҷои ман кор кун, ман дар ҷои ту нишаста дарс мехонам!.. Намехоҳанд! Наметавонанд! Масалан, ман дар ҷои падарам ҳам кор карда метавонам, дар ҷои модарам ҳам. Ин гапи маро бодигӣ нашуморед, қасам мехӯрам, ки метавонам. Падари ман раҳбари як идораи начандон калон аст. Ман чандин бор ба идораашон рафта, дар кабинеташон соат-соат нишаста, тарзи коргузориашонро омӯхтам, нағз медонам: агар аз идораҳои боло телефон шавад, фармоиши онҳоро аз курсӣ бархоста, бо нимтаъзим «хуб, хуб шудаст» гӯён навишта мегиранду баъд муовини ба ҳамон амр дахлдорашонро даъват карда, иҷрои онро супориш мекунанд. Таъкид менамоянд, ки хабари иҷрои онро бозрасонанд... Агар аз тобеон ягон кас дароянд, арзашро гӯш мекунанду баъд ба ягон муовин ё мудири шӯъбаи дахлдор

занг зада, аввал доир ба он масъала фикри ӯро мепурсанд ва ё супориш мекунанд, ки «дида бароянд» ва он додхоҳро ба назди он шахс мефиристанд... Магар ҳамин кори мушкил аст?! Мушкилаш, ба фикрам, вазифа гирифтану соҳиби ягон идора гаштан, он тарафаш — осон, худ аз худ кор иҷро мешавад. Кори модарам дар назарам аз ин ҳам осонтар менамояд. Вай дар матбаа мусаҳҳеҳ аст. Ду кас дар сари як миз рӯ ба рӯ нишаста, яке дастнависи китоберо менигараду дигаре мусаввадаи чопи онро мехонад. Чор-панҷ саҳифа мехонанду ним соат аз ину аз он сӯҳбат мекунанд. Баъд шарикаш аз паи ягон муҳими худ — магазин, бозор, ателеи либосдӯзӣ ва ғайра мераваду модарам он саҳифаҳои чопиро тез-тез худаш мехонад ё аз боло ба поён нигариста мегузараду баъзе ғалатҳои ба чашмаш афтодаро ислоҳ мекунад ва «садқаи сарам, муҳаррири нашриёт мехонад-ку!» гӯён дар поварақи он имзо мекунад. Ана, аз ҳамин сабаб, ҳар бор бачаҳо аз китоби дарсӣ ғалате ёбанд, аз ҷониби модар ман ғайриихтиёр сурх мешавам.

Хулоса, ман аминам, ки кори ҳар кадоми онҳоро иҷро карда метавонам, аммо дар гумон аст, ки онҳо масъалаҳои алгебраю геометрияро ҳал намоянд ё шаш соат дар синф гӯшашонро наҷунбонида нишаста, ба сухани муаллим ба диққати тамом гӯш диҳанд.

Умуман, калонсолон ҳаққу ҳуқуқҳои мо – бачагонро поймол мекунанд. Барои чӣ онҳо ду рӯз истироҳат мекунанду мо фақат як рӯз?! Ҳамаашон хуб медонанд, мегӯянд, иқроранд, ки дарсҳо рӯз аз рӯз мӯлтар, мавзӯъҳо мушкилтар мешаванд, хонандагони синфҳои болоӣ баъзан ҳафт соат дарс мехонанд, бар замми ин, корҳои пионерӣ, комсомолӣ, маҳфилҳо... Кошкӣ, ҳамаи ин фанҳо ба кас даркор бошад! Аз байни чилу ду нафар хонандагони синфи мо даҳ-дувоздаҳ нафар дар мактаби олӣ хонданро давом доданианд, ба онҳо як қисми ин илмҳо даркорӣ барин, аммо ба аксарият дар сад сол ҳам лозим не! Хайр, гуфта намешавад, агар замоне даркор шавад ҳам, то он вақт дар хотир аз ин алгебраю геометрия ному нишон намемонад. Ана, ман дар синфҳои панҷу шаш ботаникаро нағз медонистам, доим баҳои панҷ мегирифтам, аммо кайҳо ҳамаашро фаромӯш кардам. Чизе, ки даркор нест, зуд аз ёд мерафтаст...

Ман рӯирост ба падарам гуфтам, ки маро беҳуда дарди сар медиҳанд, ман акнун хурд нестам, мустақил фикр карда, хулоса бароварда метавонам. Рост-дия, ҳар рӯз шаш соат дарс магар осон аст?! Аз яктояш гурезеду рӯзатонро бинед! Дарҳол дар рӯзномаам қайд мекунанд, дар маҷлис мегӯянд, агар ду-се бор такрор кунам, падару модарро ба мактаб даъват мекунанд... Ба ростӣ, ҳайронам, чӣ хел ба инҳо фаҳмонам, ки дигар беҳуда дар мактаб нишастан наметавонам, ман кор кардан мехоҳам, коре, ки аз он ҳам ба худам, ҳам ба ҷамъият фоидае бошад.

Ҳар рӯз шаш соат нишастан ба ҷисми ҷавон зарар оварданашро менависанд, медонанд, аммо боз маро маломат мекунанд, ки бисёр чизҳоро намефаҳмам, аз ҳамин сабаб ба қадри мактаб намерасам. Дар кадом як маҷаллае хондам, олимони Америка барои таҷриба якчанд нафар варзишгарони номварро се-чоррӯзӣ дар катҳо баста, беҳаракат нигоҳ доштаанд. Пеш аз ҳама дили онҳо нуқс пайдо кардаст, ҳатто якчанд нафар дар аввал роҳ гаштан натавонистаанд. Ман бовар дорам, ки вазир ҳам, олим ҳам як ҳафта дар ҷои ман нишаста, дарс хонда наметавонад. Боз ислоҳоти мактаб зарур аст гӯён чандин сол боз мегӯянду мегӯянд, менависанд, аммо дараки беҳтарӣ нест. Не-е, ин калонсолон катӣ ислоҳот намешавад. Ба инҳо маҷлис бошад, валвала бошад, гап зананд, бас. Бибии пирам дуруст мегӯянд: «Коми инҳоро ба ҷои асал гап катӣ бардоштагӣ...»

Хулосаи калом, мактаб ба дили ман задаст, агар аз ҳамин мактаб халосӣ ёбам, дигар як умр аз наздикаш намегузарам, ба тарафаш наменигарам!..

Дар чоряки охирин якбора аз чор фан баҳои ду гирифтанам маълум шуд. Падару модар маро дар шиканҷа гирифтанд, ки чаро дигарон ақаллан баҳои се мегиранду ман фақат ду. Гуфтам, ки сабр кунед, ба ман ҳам ҳамон серо монда медиҳанд. «Барои чӣ Камол чор мегирад, ҳатто Марҷони карахт се мегираду ту ду?» гӯён ба истинтоқ гирифтанашон тоқатамро тоқ мекунад. Охир, Камол ман барин сурат гирифта наметавонад-ку! Ҳар кас ба ягон коре шавқ дорад. Ба ғайр аз ин, аз чилу ду нафар хонандаи синфамон шаш нафар физикаю химияро мехонанду медонанд — онҳо ба донишгоҳи тиббӣ дохил шуданианд. Чор — панҷ нафари дигар физика ва

математикаю геометрияро медонанд. Онҳо ба инҷинерӣ мераванд, се-чор нафар забону адабиётро медонанд — онҳо ба факултети филологӣ мерафтагиҳо, ду нафар ба забони хориҷӣ зӯр. Боқӣ мондагиҳо — ҳама ман барин: хондан намехоҳанду чору ночор ба мактаб рафтаву омада мегарданд. Фарқамон ҳамин қадар аст, ки онҳо лӯлӣ барин хушомаду пешомад карда, аз муаллимон як баҳои сеяшонро мегиранду ман «нахондаам, намедонам» гӯён росташро мегӯяму хап мешинам ва маломат мешунавам.

Хайр, ҳеҷ боке не, дар охир қатори дигарон ба ман ҳам аз ҳамаи фанҳо се-се монда, аз синф ба синф мегузаронанд, дигар илоҷ надоранд. Борҳо аз забони худи муаллимон шунидаам, ки ба ман барин бадхонҳо мегуфтанд: «Агар аз синф ба синф нагузаронемат, фоизи пешрафти мактаб паст мешавад, фоида надорад, беҳтараш зудтар мактабро тамом куну бирав, ки аз ту халос шавем...»

...Ана, аз ҳамин сабаб ман аз падарам хоҳиш кардам, ки баъди тамом кардани синфи ҳаштум маро рухсат диҳанд, то дар ягон ҷо ба коре машғул бошам. Дар ҳамаи лавҳаю эълонномаҳо одамонро ба кор даъват мекунанд, радиову телевизион катӣ ташвиқ менамоянд. Аммо бовар намекунед... дар як шаҳри калон кор ёфтани ҷавонаки понздаҳсола осон набудаст! Гап дигару кор дигар гуфтанашон бесабаб не, сад фоиз дуруст аст!

Баъди розигии падарро гирифтан, ман пеш аз ҳама ягон-ягон қариб ба ҳамаи суратгирхонаҳо даромада баромадам, зеро ҳунари суратгирӣ доштам, бо суратгиракҳои гуногун — аз «Смена» то «Зенит» сурат гирифта ва плёнкаро равшан карда чоп намудан аз дастам меомад. Баъди дарою барои бисёр донистам, ки ин кори «лояш» дуруст ба шумор мерафтаст ва агар «восита» надошта бошед, ба кор намегирифтаанд. Додои ман восита-посита катӣ хушашон не. Барои ба кор сар кардани наврасон ҳуҷҷату справкаи зиёде даркор будаст, ёрӣ надоданд, ба ҳамаи он идораҳо худам давидам.

Дар корхонаҳои ба коргар мӯҳтоҷ ҳам аз ман рӯ тофтанашон шавқу ҳаваси маро ба кор тамоман кушт гӯям, ғалат намекунам. Қариб дар ҳамаи корхонаю идораҳо як хел ҷавоб мешунидам: «Ба мо коргар даркор аст, аммо бачаҳою

коргарони муваққатӣ лозим нестанд!..» Ман бача будаам! То имрӯз муаллимон «акнун ту бача не» гӯянд, инҳо баръакс. Хулосаи калом, башараи ин бюрократҳо чунон ба дилам зад, ки ҳеҷ монед! Ба кадом забон, чӣ хел ба онҳо фаҳмонам, ки аз бисёр коргарони коҳилу ҳаромкор, майзадаю чапдасти онҳо ман беҳтар кор карда метавонам. Агар росташро гӯям, кори нағзу коргари нағз ба ҳеҷ якеи онон даркорӣ надоштагӣ барин. Агар дар корхона сад дастгоҳ кор накунад ҳам, онҳо ҳамон муздашонро мегиранд, дусад дастгоҳ кор накунад ҳам! Сипас, чаро худро дарди сар дода, ман катӣ машғул шаванд?!

Рӯзҳои аввал буд, як одами баинсоф ҳайронии маро дида, гуфт:

— Ҳайрон нашав, кор мӯл, дар баъзе корхонаҳо ҳазор-ҳазор коргар намерасанд. Ту наврасӣ, ҳуқуқи зиёдтар дорӣ, инҳо яке аз одами ҳуқуқдор метарсанду... дигаре аз касе, ки бисёр медонад, меҳаросанд. Ҳолӣ кор кун, баъд ба маънии ин суханони ман сарфаҳм меравӣ.

Оқибат баъди саргардониҳои зиёде ман кофта-кофта ба идораи зарфғундорӣ рафтам. Дар ин ҷо ҳам ба ман эътиное накарда, ҳатто ба рӯям нанигариста ҷавобамро доданду баъд яке аз идоранишинон ба дигаре хитобан гуфт:

— Амаки Ғулом дар азоб аст, ҳамин бача равад, дастёрӣ кунад-чӣ? Муздашро худаш як бало мекунад-дия...

Маро ба як дӯкони зарфғундории қафои магазини «Газвор» фиристоданд. Дар дӯкон як марди дар назар шаст-шасту панҷсолаи зоҳиран аз шумурда гирифтани зарфҳои шишагӣ бениҳоят дилгир машғули кор буд. Вай саропои маро хуб назар карда озмудан хост ва махсусан, ба чашмонам дуру дароз зеҳн монда нигарист. Ман аз ин хел нигоҳи вай, ба ростӣ, лаҳзае бесаранҷом гаштам, гӯё дар ягон ҷо маро дар сари ҷинояте дидагӣ барин. Аз эҳтиёт ягон хасу хошок часпида бошад ё ранг молидаам гӯён чашмонамро бо кафи даст молидам.

— Ба ман дастёр даркор аст... — гуфт баъди се-чор дақиқа оҳиста сар ҷунбонда амаки Ғулом. Баъд боз ба чашмам озмоишкорона нигариста илова кард: — Дар кори мо фиреб роҳ намеравад... Агар заррае хиёнат кунӣ... — Ӯ чӣ ҷазо диданамро нагуфту пурсид: — Додою очаат ҳастанд? Чӣ кораанд?

Ман гуфтам. Вай ҳайрон шуд. Баъд боз ба ду-се саволи бемаънӣ чавоб гирифту гуфт:

— Дар кори мо... умуман, дар кори савдо... ба чашми якдигар хок пошида намешавад, инро сахт ба гӯшат ҳалқа кун! Фаҳмидӣ?.. Ҳар чи қадар ҳунарат бошад, дигаронро... Ҳа... Қоидаи мо ҳамин!..

«Ман фаҳмидам» гӯён сар ҷунбонидам, аммо ба дил гуфтам: «Ҳунарат ба худат насиб кунад, пири беимон, ба ман қаллобиро омӯхта наметавонӣ. Вай бачаи ту мегуфтагӣ нестам! Ман барои аз дарсҳои мактаб халос шудан...»

— Ба корат нигариста ба ту худам ҳақ медиҳам... — Боз ба гап даромад амаки Ғулом. — Моҳонаи ман — ҳаштод сӯм... Хайр, ба ту...— Вай чашмонашро нимво карда, лаҳзае андешиду баъд гуфт: — Хӯ-ӯш... ҳар рӯз ду сӯм медиҳам... Дар як моҳ қариб панҷоҳ сӯм... Пули кам не... — Баъд боз таъкид кард: — Ба шарте ки ҳалол кор кунӣ!

— Майлаш, ман розӣ, — гуфтам ман зуд. Ҳар чӣ ҳам бошад, аз кор ёфтанам хурсанд будам. Як бор аз мағал халос шавам, сонӣ ягон кори мувофиқамро меёфтагистам, балки ин пиракӣ ба нафақа мераваду дӯконашро ба ман медиҳанд, кӣ медонад. Дар сар ҳамин андешаҳо пурсидам: — Ман чӣ кор мекунам?.. Аз мардум зарфҳоро шумурда мегирам?

— Ҳар коре, ки фармоям, иҷро мекунӣ!.. Зарфҳоро бехато дида, санҷида, шумурда мегирӣ... Хӯ-ӯш. Дар қуттиҳо хел ба хел ҷудо карда ҷо мекунӣ. Масалан, шишаи об катӣ шишаи арақро дар як қуттӣ монӣ, намешавад!.. Баъд, ана, мошин меояд, қуттиҳоро ба мошин бор мекунӣ... Зӯрат чӣ хел? Чорта қуттиро бор карда, «уф-ф!» гӯён шишта намемонӣ, охир?

Ана ба ҳамин тариқ ман моҳи аввали таътили тобистонӣ дар умрам бори аввал ба кор шурӯъ намудам. Албатта, ҳар кас мехоҳад, ки аз кору музди аввалинаш таъсироти хуше хотира карда бошад. Аммо чунин таъсироти дилпазир ба ман насиб нагашт.

Аслан, «кор-кор» мегуфтаму аз сири кор тамом бехабар будаам. «Зарфғундорӣ» гӯянд, гумон карда будам, ки ҳеҷ мушкилӣ надорад, зарфи овардаи одамонро шумурда мегираму пулашонро дода, дар қуттиҳо ҷо ба ҷо мегузорам. Чандин бор

худам ҳам шишаҳои холиро ба дӯкони гузарамон бурда, супорида будам.

Рӯзи аввали кор амаки Ғулом дар сари мизи кории худ, ки дар як канори пештахтаи дӯкон буд, нишаста, баъди «хӯ-ӯш»-и одатиаш аз ман пурсид:

— Ку, гап зан, шишаро чӣ хел мегиранд, медонӣ?

— Медонам, — гуфтам ман бепарво ба рӯи мураббии нав нанигариста.

— Аввал лаби шишаро ба диққат дастат катӣ палмосида, нигар, ки напарида бошад... — Вай аз ин бобат ба ман хеле дастур дод.

Ва лаҳзае аз миён нагузашта, пиразане дар як тӯрхалта шаш-ҳафт шишаи оби маъдан аз дар даромад. Ӯ шишаҳояшро ба рӯи пештахта монду ман аз рӯи дастури амаки Ғулом ягон-ягон санҷидам.

— Чандта? — пурсид амаки Ғулом.

— Ҳафта.

— Ҳамааш дуруст? Ку, бинам...

Вай аз ҷояш бархоста пеш омаду даҳони ҳар як шишаро ба ангушт молида, санҷид, пасу пеш гардонда нигаристу гуфт:

— Ана, нигар, лаби ин яктоаш андаке паридагӣ. Вай он шишаро гирифта канортар ниҳоду ман шаштои боқимондаашро гирифта ба қуттӣ ҷо кардам. Пиразан даҳони он шишаи ноқисро ба диққат нигаристу ҷои паридагии онро чашмони камнураш надиданд магар, даст афшонд ва баъд гирифта дар тӯрхалтааш андохт ва пули шишаҳояшро аз дасти амаки Ғулом гирифту рафт.

— Барои бист тин боз гардонда мебарад... — амаки Ғулом аз кори пиразан норозинамо ғут-ғут кард.

Баъди рафтани пиразан лаҳзае аз миён гузашту ду нафар духтаракони дувоздаҳ-сездаҳсола шиша оварданд. Амаки Ғулом баъди шишаҳои онҳоро қабул карданам бархосту се шишаро чиркин ҳисобид ва дутоашро лабаш паридагӣ гӯён ҷудо кард. Ба духтарҳо барои понздаҳ шиша пул дод, агарчи ман шонздаҳ шишаро гирифта ба қуттӣ ниҳодам. Духтарон шишаҳои чиркини худро гирифтанду ду шишаи лабпаридаро монданд.

— Бигир, ба қуттӣ мон, — амр кард амаки Ғулом баъди берун рафтани духтаракон.

— Охир...

— Ҳеҷ гап не... Агар ҳамин хел кор накунӣ, аз куҷо ҳар рӯз ба ту ду сӯм меёбам?! Ҳаштод сӯм ба хӯрокам намерасад. Нафақаам катӣ расад, хурсанд мешавам. Ман барзагов нестам, ки фақат барои сер кардани шикамам рӯз то бегоҳ кор кунам... Зиндагӣ осон не, писар...

Тамоми рӯз ба ҳамин минвол кор карда, ҳамаи қуттиҳои холиро аз зарфҳои шишагӣ пур кардем. Тарафи бегоҳ мошини боркаш омаду ман қуттиҳои шишадорро бароварда ба дасти амаки Ғулом медодам, вай онҳоро дар кузови мошини боркаш ба тартиб мечид.

Бегоҳӣ, ба қавли очаам, бо азобе поямро кашола карда ба хона даромадам. Ҳатто хӯроки шомро нахӯрда, сахт хобам бурдаст.

Пагоҳирӯзӣ очаам аз хоб бедор кард. Аз бистар бархестам, аммо тамоми устухонҳоям зириқ-зириқ дард мекард.

Ҳарчанд амаки Ғулом таскин медод, ки сари кор сар мекафонад, сонитар омӯхта мешавӣ, кор осон мешавад, рӯзи дуюм ҳам, рӯзҳои баъд ҳам кор барои ман осон намегашт.

Мардум зарфҳои шишагиро халта-халта оварда месупориданд, баъзеҳо бордонҳои мошини сабукравашонро пур карда меоварданд. Амаки Ғулом дар ин гуна ҳолат зарфҳои нимлитрию ҳафсадграмиро тафовут накарда ҳақ медод. Акнун ман равшан пай мебурдам, ки вай аз ҳар як мизоҷ бемалол панҷоҳ тин — як сӯм мезанад. Аз онҳое, ки мошин катӣ зарф меоварданд, бештар ҳам мегирифт, аммо одамон эътироз намекарданд. Аз афти кор, аксар шарм мекарданд, ки барои як сӯм-ним сӯм моҷаро кунанд ва ё бо амаки Ғулом рӯхунук гаштан намехостанд. Бо амаки Ғулом рӯхунукӣ ба онҳо фоида надошт. Аксар рӯзҳо мо ҳамаи қуттиҳоро бо шиша пур мекардем, аммо барои бурдани он мошин намеомад. Дар ин хел рӯзҳо амаки Ғулом шишаи мизоҷҳои ба таъбаш форидаро гирифта, дар рӯи фарши дӯкон чиданро амр мекарду шишаи шахсони ба ӯ бефоида ва шум медидагиашро, ки аксаран одамони ҳақталаб буданашон аён буд, қуттӣ нест, гӯён қабул намекард. Ҳатто дар пеши назари ин гуна шахсон шишаи мизоҷҳои маъқулашро мегирифту бори онҳоро рад мекард. Баъзан қуттии холӣ бошад ҳам, амаки Ғулом зарфи одамони

боре ҳақталошӣ кардагиро ба ягон баҳона қабул намекарду онҳо ночор борашонро баргашта мебурданд.

«Бас аст, фардо ба кор намеоям» ё «пасфардо, баъди рӯзи истироҳат ба кор намеоям» гӯён ду ҳафта кор кардаму номаълум андаке омӯхта гаштам. Аммо медонистам, ки зиёда тоб оварда наметавонам. Аз шармандагӣ тарсида, чору ночор ба ин машаққат тан медодам. Ҷонам дар азоб буд, аммо ба падару модар аз ин хусус чӣ гуна даҳон кушоданамро намедонистам. Не, мурам ҳам даҳон намекушоям. Агар худашон гап кушода, маро маҷбур кунанд, ки корамро қатъ кунам, гап дигар буд. Аслан, гуноҳи худашон, бо айби онҳо ман дар азобам. Агар ягон кори табъи диламро ёфта медоданд...

Як бегоҳӣ дар омади сухан, гӯё рози дили маро пай бурда бошанд, падарам гуфтанд:

— Модом ки ба кор сар кардӣ, акнун тоқат кун, вагарна дар миёни дӯстонат хандахариш мегардӣ, баъд мазоқат мекунанд. Ҳеҷ гап не, ин ҳам ба ту сабақ медиҳад, зиндагиро мебинӣ.

Аммо ба кор тоб овардан осон набуд. Хусусан ки қуттиҳои пури шишаро ба мошин бор кардан, ба қавли ҳамсинфам Вайс, рӯдаи касро меканд. Вай рӯзе ба дӯкон омада, як соат барин истоду кори маро мушоҳида кард ва ҳангоми рафтанаш норозиёна гуфт:

— Ягон кори дигар ёб... Ин амакро ман медонам, — вай ба сӯи амаки Ғулом ишора кард, — ҳамроҳи хоҳарам якчанд бор шишаҳои холиро оварда супорида будем, суп-сурх дузди қаллоб аст.

Баъди ин суханони Вайс аз кори худ беш аз пеш нафрат мекардам, аммо чораи халосӣ даст намедод. Вайс инро нагӯяд ҳам, ман ба чашми худ медидам, ки амаки Ғулом ҳар рӯз аз ҳаққи одамон 20—25 сӯм мезанаду аз он ду сӯмашро, баъзан се сӯмашро ба ман медиҳад. Ҳол он ки кори асосиро ман иҷро мекардам, вай фақат аз пул мезад. Лекин амак мегуфт, ки кори асосиро вай мекунад.

Умуман, то ин вақт аз ин ҷиҳати зиндагӣ фикр намекардам. Дар мактаб бо чашми худ медидам, ки духтари прокурор ҳар рӯз сару либоси нав ба нави қимату нодир пӯшида меояд, аммо ҳеҷ ба хаёлам намеомад, ки прокурор ҳам падари ман барин моҳона мегирад-ку, аз куҷо духтари вай ин

хел либос мепӯшад. Амаки Ғулом мегӯяд, ки баробари як профессор пул меёбад. Як рӯз як профессори номдори тиб шиша оварда супоридасту амак дар омади сухан моҳонаи ӯро пурсидаст. Баъди ин амак ба ман айнан гуфт: «Ман, додарам, дар хона шишаи холира ба сатили хокрӯба андохта, бароварда мепартоям, беваю бечора, сағиру кабир гиранд, савоб аст мегӯям! Аммо профессират шарм надошта, биста шишара бардошта омадаст!.. Боз ту мегӯӣ: илм гирифтан даркор! Ана, ҳамин профессир чанд сол хонда бошад? 15—20 сол хондагист? А? Бист сол кӯр шуда хонда, профессир гаштасту боз ба пули чор шиша зор!.. Тфу!..»

Амаки Ғулом агарчи аз кори ман асосан розӣ буд, ба шиша шумурданаму қабул карданам доим эрод мегирифт:

— Ду-сеташа чиркин гӯй, биста шиша биёрад, ту ҳам одам барин ҳаждаҳта ё нуздаҳта гӯй, ин қадар метарсӣ!.. Хайр, бача хато кард-дия мегӯянд, баъзеҳо пешакӣ нашумурда мебиёранд... Кай ту одам мешавӣ, намедонам... — норозӣ ғут-ғут мекард амаки Ғулом.

Аммо чӣ кунам, ки ман дурӯғ гуфта наметавонистам.

Рӯзе ду нафар зан амаки Ғуломро дар сари фиребу найрангаш сахт гирифтанду суханоне гуфтанд, ки ман тоқат карда шунидан натавонистаму ба берун гурехтам.

Ба болои сӯхта намакоб гуфтагӣ барин, чанд нафари дигар аз ваҷҳи фиребу дасисаҳои вай ба идораи назорати халқӣ шикоят навиштаанд. Тафтишу пурсопурс сар шуд, амаки Ғулом баъзан рӯзи дароз давуғеч карда, аз паси пасанда кардани моҷаро овора мегашту дӯкон як тин ҳам фоида намедод. Аз ин ваҷҳ ӯ алам кашида, боз ба ман дармеафтод.

Дар набудани амаки Ғулом баъзе мизоҷҳо маро аз хусуси ба ҷиноят печидани ӯ савол мекарданду ман ҳамчун шарикдасти вай хиҷолат мекашидам. Охир, онҳо маро шарики вай, зиёда аз он, аз хешу ақрабои наздикаш мешумуранд. Фақат баъзеҳо таъкид мекарданд, ки ман ҳалол кор мекунам, ба «амакам» монанд нестам.

Баъзе занҳои маҳалла рӯирост амаки Ғуломро таънасор мекарданд, аз ваҷҳи беинсофиҳои вай пичинг мепаррониданд. Масалан, якеаш рӯзе рӯирост гуфт:

— Ман мегуфтам-а, ягон рӯз ба даст меафтӣ... Ягон ҳазор дода халос шудӣ ё бештар?.. Ними нон — роҳати ҷон гуфтаанд, ҳаққи мардум ош намешавад.

Ин моҷаро ҳам гузашту рафт ва тадриҷан гӯё аз хотирҳо фаромӯш мегашт, аммо муддати зиёде аз миён гузашта-нагузашта, ба сари амаки Ғулом як фоҷеаи дилхароше омад: писараш мошини «Волга»-ашонро савор ба ҷониби Қӯрғонтеппа мерафтаст, дар барози ағбаи Фахробод ҳангоми аз як мошини боркаш пеш гузаштан ба мошине рӯ ба рӯ бархӯрда, ҳалок шуд. Амаки Ғулом ҳафтае машғули азодорӣ буд, ман дар дӯкон танҳо кор мекардам. Бисёр аз занону мардоне, ки зарф меоварданд, аз фоҷеаи ба сари амаки Ғулом омада пурсон мегаштанду баъди афсӯсу надомат аз ҳалокати ҷавон ба маломати амаки Ғулом сар мекарданд. Ба гумонам, одамон бадбахтӣ ва шикасти баттолтарин душманашонро ҳам ин қадар хоҳон набуданд, чунон ки мусибати ӯро.

— Ҷавон ҳайф гаштаст... Ба модараш мушкил... Худи Ғулом таҳи мошин монад, ҳеҷ кас афсӯс намегуфт, — таассуф мекард яке. — Касофати ҳаромхӯрӣ ҳамин аст.

— Ҳаққи сағиру кабир намемонад... — ба сухани вай илова мебаст дигаре.

Баъди он ки ҳафтае аз шунидани ин қабил суханон безор гаштам, амаки Ғулом ба кор баромад. Ман зуд дӯконро ҳисобу китобаш катӣ ба вай супоридаму хайрухуш кардам.

— Бас аст, дигар кор намекунам! — гуфтам ман қатъӣ.

— Ин тавр нагӯй... Ман ҳаққатро зиёд мекунам...

— Даркор не... Ман мехонам... Коргар мешавам, духтур, инҷинер, профессор мешавам... Аз ҳаққи мардум безорам.

Ана, баъди ҳамин воқеа ман қадри касбу кори ҳалолро донистам ва дар соли нави таҳсил оҳиста-оҳиста ба сафи аълохонон гузаштанамро худам ҳам надониста мондам. Падару модарам гумон доранд, ки сахтии кори қуттикашонӣ чашми маро ба зиндагӣ боз кард. Хайр, ман ба онҳо чӣ гӯям, чӣ хел фаҳмонам, худам ҳам намедонам, ҳамаи инро ба калонсолон гуфта намешавад-ку.

марти с.1988

ТАҶРИБА

Дар чойхонаи маҳалла сӯҳбати чойхӯрон метафсид. Марди навчаи лоғарандоме, ки бо таклифи комитети маҳалла дар хусуси мубориза ба муқобили бадмастон ва авбошон ташвиқот дошт, ҳар нафас айнакашро ба чашм монда таъкид мекард:

- Дар ҳама ҷо - ҳам дар кӯчаю бозор, ҳам дар ошхонаю чойхона бо бадмастону шӯрапуштон беамон бояд буд. Агар шумо аз назди онҳо бепарво гузаред...

- Як рӯз дар чойхона яктааш валвала сар кард, аз гиребонаш гирифта ба берун партофтам, домулло! - самоворчӣ чойники чойро ба пеши нотиқ мондаравон хабар дод.

- Не, аз чойхона рондан кам аст. Вай ба кӯча баромада, зану бача ё пири нотавонеро ғам медиҳад. Ба дасти нозирони тартибот супоридан даркор.

- Кадом шаб Шокир-пиёнро дошта сарашро ба таги қубури оби водопровод доштам,- хабар дод ҷавонмарди қавиҳайкале бо ифтихор.-Худаш ҳам чунон доду вой кард...

- Шумо ба об тар накардед, писархолааш...- эътироз кард ҷавони дар паҳлӯи ӯ буда.

- Ману писархолааш тар кардем-дия!- исрор кард ҷавонмарди ҳайкалвор.- Ӯро як худи писархолааш ӯҳда намекард.

- Ман одати ин мастонро медонам,- ба гап даромад Собир-амаки музадӯз бурути сафедашро молида-молида. -Аз маст агар тарсед, бой додед. Назанед ҳам, аввал мушт бардошта дӯғу пӯписа кунед бас, шиппас зада мегурезад. Ман як худам пор ду мастро дошта ба дасти милиса додам.

- Ура-а-а!-ин дам калавида-калавида ба чойхона Наҷот даромад. Дар як даст тоқиаш, дар дасти дигар шишаи арақи нима, масти лояқил.

Вай аз рӯйи чорпоя лаъличаеро гирифта ба ҷониби нотиқ ғурронд. Хайрият лаълӣ ба вай нарасид. Аммо ранги рӯйи вай аз тарс девори оҳакзадаи чойхона барин сап-сафед шуду вуҷудаш дарак-дарак ларзид. Нафаси ҳама ба дарун зад. Нотиқ

худро ба даст гирифту айнакашро аз чашм бардошта имдодталабона ба ҳозирон чашм давонд.

- Тоқиатро гир!.. Сонӣ... ба гӯшат... га-ап ме-да-ро-яд! - Наҷот тоқии Нусратро аз сари ӯ гирифта ба рӯйи харак зад.

Дар даҳони Нусрат нос будааст, бо баҳонаи носашро ба ягон гӯша туф кардан ғурунгос зада аз ҷояш бархесту канор рафт.

- Ин чӣ гап... рафиқон?... Тартибу интизом...

- Ҷим! Хап шав! - сухани нотиқро бурида ба рӯйи миз сахт мушт зад Наҷот.

Нотиқ ба вай эътино накарда, сӯҳбатро хулоса карданӣ шуд, аммо Наҷот ба вай маҷоли даҳан кушодан надод.

- Ҳой, нотиқ... ғурмагас барин... ту... не, шумо... Аз ҳозирон кадоме чуруққӣ карду Наҷот нотикро монда ба вай дарафтод:

- Чӣ гуфтӣ? А?... Ман маст... Ҳамон масти... мегуфтагиатон...- Вай мушташро гиреҳ карда ба назди Собир-амак рафт. Баъд ба замин туф карду туфаш ба шими муҳандиси ҷавон - Салимҷон расид.

- Чӣ ало менигарӣ?! Гап зан, дар дилат армон намонад!

Салимҷон гӯшашро ба карӣ зада рӯяшро ба тарафи дигар гардонад ҳам нашуд.

- Ҳой, олуфта, ба ту мегӯям... Наҷот баъди хеле хархаша кардан монда шуд магар, ба сари самоворчӣ рафта аррос зад :

- Ҳой пит-пилиқ! Чои хунук ҳаст? Тез барор, набошад... дониста мон.... самоворатро чаппа мекунам...

Самоворчӣ «ҳозир -ҳозир» гӯён ба вай як коса чойи хунук дод. Наҷот чойи сардро дам кашиду мастона лабонашро чалаппас занонд, сипас ба нотиқ рӯ оварда гуфт :

- Чӣ хап шудӣ? Гап зан. Ташвиқот кун... Ман гӯш мекунам.

Аммо баръакси чашмдошти Наҷот ҳозирон якта-якта аз ҷо бархоста парешон шудан гирифтанд. Вай ногоҳ қоҳ-қоҳ зада хандида фиристод. Азбаски хандааш ҳоло ба хандаи одами маст шабоҳат надошт, ҳама ба якбора ба тарафи вай нигаристанд. Ҳатто Собир-амаки ба роҳ баромадагӣ ҳам баргашта нигарист.

- Домулло, - Начот ба нотиқ, ки ин дам хаскулоҳашро гирифта ба роҳ равона гашта буд, рӯ овард: - Мебахшед-дия...Ман шӯхӣ кардам... Инҳоро санчиданӣ шудам...

- Чи-й?! Бахшидан?! Бетамизӣ! Мебахшидаем? Хобатонро ба об гӯед... Не-е, бахшидан нест! - нотиқ якбора дигар шуд. Қоматашро росттар гирифта бо шиддат ба назди Начот омад. - Ман ҳозир худам ба милиса телефон карданӣ будам. Мардумро таҳқир кун, сӯҳбатро вайрон куну «мебахшед» будаст!

- Ту - хулиган! Ту шӯрапушт, авбош, арақхӯр! - якбора ангуштонашро ба чашми Начот дарафш карда ба сари вай ғазаб кард чойхоначӣ.

Начот пай бурд, ки агар зудтар сабаби ин гуна масхарабозиашро нагӯяд, ин мардум ӯро зада маъюб мекунанд.

- Маро мебахшед... Ман маст не, ҳамту... Мо бо маслиҳат шуморо санчиданӣ шудем... Ин ҳамту, як таҷриба буд... Ана, Нусрат медонад.

- Мо, ҳамту як шӯхӣ кардем...-тасдиқ кард Нусрати аз авзои ҳозирон ба даҳшат афтода.

- Мардумро ҳақорат медодаст, ба рӯяшон туф мекардасту боз маст набудаст!-бо ғазаб тамасхур кард ҷавонмарди қавиҳайкал.- Ба 02 телефон кунед,- ӯ ба чойхоначӣ амр кард.

Начоту Нусрат аз ҳама зиёдтар аз таҳдиди ӯ тарсиданд.

- Бародарон, охир ман маст не! - ба миён даромад Нусрат. Мо санчидан хостем... Барои таҷриба... Ана шишаро бинед, арақ не, об... Даҳанашро бӯ кунед.

- Не-е! Акнун халос намешавед. Баҳонаи ёфтагиашро нигаред! 15 шабонарӯз ҷазои накд мегиреду баъд...-заҳрханда кард ҷавонмарди танумaнд.

Начот ва Нусрат бо забони лол ба рӯйи якдигар нигариста монданд. Баъд Нусрат ба ҳама шунавонда гуфт:

- Бо ҳамон мастӣ аз чойхона баромада равӣ, ҳеҷ гап набуд. Ягон кас ғингӣ намекард. Инҳо аз одами ҳушёр наметарсанд...

МУНДАРИҶА

ТУХМИ НЕКӢ МЕПОШИД……………..................………....3

БОБО…………………………...........…...………………..13

ЯК РӮЗ НЕ, ЯК РӮЗ………………………………….........27

МУАЛЛИМИ САХТГИР…………...............……………39

ГӮШТИГИРӢ…………….........................……………49

ҲАҚИҚАТИ ТАЛХ………………........….…………….…..60

КАМГАП ……………………………………………………….71

БУДУ ШУД 83-ТИН…………………………………………...76

БУЗҒОЛА ВА ПИСАРАК……………..........…………...83

ДАКАНГ…………………......…...…………………91

РАМИДА……………………………........……………….....96

ЧӢ СОН АЪЛОХОН ГАШТАМ?…….............….……..107

ТАҶРИБА ……………………………………………..120

Баҳром Фирӯз

Муаллими сахтгир

(Маҷмӯаи ҳикояҳо)

Мусаввир	***У. Ашӯров***
Муҳаррири саҳифабандӣ	***М. Саидова***
Чопи компутарии	***Мавзунаи Пайванд***
Мусаҳҳеҳ	***Р. Атоева***

Ба матбаа 18.04. 2007 таҳвил шуд. Чопаш 28.05.2007 ба имзо расид. Андозаи 60x84$^1/_{16}$. Коғази офсетӣ. Чопи офсетӣ. Ҷузъи чопии шартӣ 8. Ҷузъи нашрию ҳисобӣ 8,12. Адади нашр 1000 нусха. Супориши №77.

Нашриёти «Адиб»-и Вазорати фарҳанги
Ҷумҳурии Тоҷикистон.
734018, ш. Душанбе, кӯчаи Н. Қаробоев, 17а

Дар ҶСШК «Матбуот»-и Вазорати фарҳанги
Ҷумҳурии Тоҷикистон чоп шудааст.
734025, ш.Душанбе. хиёбони Рӯдакӣ, 37